

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

О. А. ДЄГТЯР

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни

«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

*(для студентів бакалавріату всіх форм навчання
спеціальностей 073 – Менеджмент,
281 – Публічне управління та адміністрування)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2017

Дегтяр О. А. Конспект лекцій з дисципліни «Державне регулювання економіки» (для студентів бакалавріату всіх форм навчання спеціальностей 073 – Менеджмент, 281 – Публічне управління та адміністрування) / О. А. Дегтяр ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 147 с.

Автор д-р наук з держ. упр., доц. О. А. Дегтяр

Рецензенти: д-р наук з держ. упр., доц. С. І. Чернов

д-р наук з держ. упр., проф. В. М. Бабаєв

Рекомендовано кафедрою менеджменту і адміністрування, протокол № 1 від 31 серпня 2017 р.

© О. А. Дегтяр, 2017

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017

Вступ.....	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1	
Тема 1 Державне регулювання економіки як функція держави.....	7
1 Сутність, необхідність і практичне значення державного регулювання економіки.....	7
2 Теорії макроекономічного регулювання.....	8
3 Сучасні підходи та принципи державного регулювання економіки.....	9
4 Особливості управління економікою в Україні.....	13
Тема 2 Стратегія соціально-економічного розвитку держави.....	14
1 Сутність стратегії і визначення суспільних потреб та інтересів...	14
2 Соціально-орієнтована ринкова економіка.....	16
3 Концепція соціально-економічної політики.....	19
4 Система органів державної влади та їхні функції у сфері стратегічного управління економікою України.....	20
5 Стратегія соціально-економічної політики України.....	23
Тема 3 Структурна та інвестиційна політика.....	25
1 Структура й структурні зрушення в розвитку економіки, формування оптимальної структури.....	25
2 Види структурних співвідношень, визначення основних напрямків реформування.....	29
3 Державне регулювання структурної перебудови економіки.....	32
4 Державне регулювання інвестиційної діяльності.....	34
Тема 4 Науково-технічна та інноваційна політика.....	38
1 Науково-технічний прогрес та інноваційний розвиток держави..	38
2 Необхідність і сутність науково-технічної політики.....	41
3 Форми й методи реалізації науково-технічної політики.....	43
4 Концепція державної економічної політики.....	47
5 Організаційно-економічний механізм державного регулювання інноваційної діяльності.....	49
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2	
Тема 5 Державне регулювання підприємництва.....	51
1 Підприємництво як об'єкт державного регулювання.....	51
2 Роль держави у становленні підприємницького середовища.....	53
3 Механізм державного регулювання підприємництва.....	56
4 Фінансові важелі державної підприємницької політики.....	59

5 Основні напрямки регуляторної політики.....	61
Тема 6 Соціальна політика держави.....	63
1 Ринкова економіка і соціальна справедливість.....	63
2 Доходи в суспільстві і показники соціальної забезпеченості.....	65
3 Соціальна диференціація і її вимірювання.....	70
4 Політика вимірювання доходів і її форми.....	72
Тема 7 Фінансовий механізм державного регулювання економіки.....	76
1 Суть і форми фінансової політики.....	76
2 Політика державних видатків.....	78
3 Політика державних доходів і її макроекономічні завдання.....	79
4 Бюджетна політика.....	83
5 Вплив на приватні капіталовкладення.....	86
6 Переваги і недоліки фінансової політики.....	89
Тема 8 Державне регулювання цін та інфляція.....	90
1 Регулювання цін в ринковій економіці.....	90
2 Методи державного регулювання цін.....	94
3 Антиінфляційна політика.....	96
4 Політика доходів та адаптаційна політика.....	99
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3	
Тема 9 Програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки.....	103
1 Необхідність і сутність програмування і прогнозування в системі ДРЕ.....	103
2 Види і основні елементи макроекономічних програм.....	105
3 Централізовано-директивне та індикативне планування.....	108
4 Економічне прогнозування.....	110
Тема 10 Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.....	111
1 Зовнішньоекономічна політика і її цілі.....	111
2 Інструменти зовнішньоекономічної політики.....	113
3 Валютні обмеження, політика обмінного курсу.....	117
4 Міжнародні організації і угоди.....	121
Тема 11 Державне регулювання природоохоронної діяльності.....	124
1 Необхідність охорони навколишнього природного середовища....	124
2 Принципи, об'єкти і процедури охорони навколишнього середовища.....	126
3 Державне екологічне регулювання та управління.....	129
4 Екологічний механізм забезпечення природоохоронної діяльності.....	132
Список рекомендованих джерел.....	134

ВСТУП

В умовах нестабільної і багато в чому невизначеної трансформаційної економіки України роль державного регулювання економічних процесів обґрунтовано і незаперечно висока.

Тому необхідне ретельне вивчення сучасних процесів державного регулювання ринкової економіки, теоретична і практична підготовка студентів з цього питання, чому і присвячено даний конспект лекцій, який в єдиному комплексі з «Методичними вказівками для практичної та самостійної роботи щодо вивчення дисципліни «Державне регулювання економіки» для студентів усіх форм навчання напрямків підготовки «Менеджмент та адміністрування» допоможе у вивченні предмету.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є проблеми державного регулювання економічних процесів.

У конспекті лекцій використані надбання інших наук і дисциплін та міждисциплінарні зв'язки. «Державне регулювання економіки» розширює і конкретизує вивчення тем по «Національній економіці», «Регіональній економіці», «Проблемах регіональної економіки», «Розміщенню продуктивних сил», «Міжнародній економіці» щодо питань теоретичних основ, загальних підходів та окремих проблем регулювання економіки держави.

Згідно з текстом лекцій, мета навчальної дисципліни полягає у формуванні знань щодо методології, методики та організаційних основ державного регулювання економіки.

Основними завданнями вивчення дисципліни є отримання студентами знань щодо методологічних основ та засобів впливу держави на економічний і соціальний розвиток і соціально-економічні процеси, особливості державного регулювання різних сфер господарської та соціальної діяльності, вивчення світового досвіду з цих питань і можливостей його використання в Україні.

В результаті вивчення конспекту лекцій студенти повинні:

1. Знати: передумови та закономірності еволюції світової історії державного регулювання економіки; факти, конкретні події, економічні процеси та відносини у різних ситуаціях у певні хронологічні періоди; основні дослідження і їх окремі складові видатних вчених-економістів України та світу; теоретичні та методологічні підходи щодо дослідження проблем національної економіки; переваги і проблеми розвитку науки і практики державного регулювання економіки часів Радянського Союзу та на етапі розбудови незалежної держави.

2. Вміти: узагальнювати та аналізувати конкретні економічні події та відносини в суспільстві; аналізувати зміст і роль державного регулювання економіки, його місце в загальній системі економічних відносин на окремих етапах розвитку; дослідити причини виникнення, розвитку та відчуження державного регулювання економіки на різних історичних етапах; застосовувати різні методи – від наукової абстракції, аналізу та синтезу до математичного моделювання економічних процесів і явищ; виявити роль і вплив державного регулювання економіки на економічну ситуацію в країні; оцінювати вплив державного регулювання економіки на розвиток країни; пропонувати заходи щодо вдосконалення системи державного регулювання в Україні.

Вивчення дисципліни згідно конспекту лекцій включає в себе освітлення наступних основних тем: державне регулювання економіки як функція держави; стратегія соціально-економічного розвитку країни; структурна й інвестиційна політика; науково-технічна й інноваційна політика; державне регулювання підприємництва; соціальна політика держави; фінансовий механізм державного регулювання економіки; державне регулювання цін та інфляції; програмування і прогнозування в системі державного регулювання економіки; державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності; державне регулювання природоохоронної діяльності.

Конспект лекцій може бути використаний студентами, які вивчають дисципліну «Державне регулювання економіки», а також всіма, хто цікавиться проблемами державного регулювання економіки у трансформаційних процесах ринкової економіки України на сучасному етапі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ТЕМА 1 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ

1 Сутність, необхідність і практичне значення державного регулювання економіки

Національна економіка – складна економічна система, що включає в себе комплекс об'єктивних і суб'єктивних компонентів (об'єктивні – держава, юридичні й фізичні особи; суб'єктивні – соціально-економічні відносини, що виникають у процесі взаємодії суб'єктів економіки).

Регулювати (лат. – упорядковувати) – означає вносити порядок у певну діяльність, налагоджувати ефективну взаємодію частин системи.

Під державним регулюванням економіки (ДРЕ) розуміють вплив держави на соціально-економічні процеси та розвиток країни.

ДРЕ як навчальна дисципліна – це навчальний курс, у процесі оволодіння яким студенти набувають знань щодо суті, цілей, форм та методів впливу держави на розвиток економіки в цілому, управління окремими комплексами, галузями та секторами.

Предметом дисципліни ДРЕ є вивчення сукупності прийомів, способів та інструментів управління соціально-економічними процесами, що відбуваються в країні.

Державне регулювання економічних процесів доповнює і стабілізує функціонування ринкової економіки, водночас не зачіпаючи її основних переваг та принципів діяльності. Воно спрямовано на вирішення наступних завдань:

1) стимулювання розвитку продуктивних сил і ефективне використання ресурсного потенціалу з метою підвищення життєвого рівня населення та охорони навколишнього природного середовища;

2) вдосконалення територіальної організації суспільства.

Основні проблеми, які необхідно при цьому вирішити:

- 1) створення законодавчої та нормативної бази державного регулювання;
- 2) розробка і реалізація державних програм соціально-економічного розвитку;
- 3) удосконалення мережі навчальних закладів, приведення їх профілю і структури до потреб ринкової економіки;
- 4) забезпечення раціональної системи природокористування;
- 5) створення і функціонування вільних економічних зон, євро регіонів, технопарків, технополісів та інше.

2 Теорії макроекономічного регулювання

В основі державного регулювання національної економіки лежать економічні теорії, застосування кожної з яких залежить від часу та прийнятої державою моделі розвитку.

Меркантилізм (XV–XVII ст.) – перша економічна школа, яка розглядала золото і срібло як джерела багатства і розробляла рекомендації стосовно розвитку міжнародної торгівлі.

Фізіократи (XVIII ст.) – представники економічної школи, які вважали, що єдиною продуктивною галуззю національної економіки є сільське господарство.

Класична теорія регулювання (саморегулювання) (А. Сміт і Д. Рікардо) – основним регулятором економічних процесів визначили ринковий механізм, який ефективно регулює розподіл ресурсів.

Марксизм – економічна школа, заснована К. Марксом і Ф. Енгельсом, що обґрунтували необхідність знищення приватної власності і конкуренції, заміни стихійного розвитку свідомим, цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси за допомогою плану на основі суспільної власності.

Кейнсiанство – напрямок розвитку економічної теорії, засновником якого є видатний англійський економіст Джон Мейнард Кейнс (1882–1946). Теорія обґрунтовує об’єктивну необхідність і практичне значення державного регулювання економіки.

Теорії неокласичного спрямування – визначають необхідність державного втручання в економічне життя суспільства, але зводять його до мінімуму і віддають перевагу непрямим методам державного впливу.

Монетаризм – економічна школа, засновником якої є Фрідмен. Вона пропонує відмову від державного втручання в економіку в ключових питаннях, віддає перевагу непрямим методам, насамперед регулюванню грошового обігу.

Теорія «економіки пропозиції» – неоліберальна економічна теорія, яка визнає необхідність стимулювання пропозиції, а також зростання виробництва на основі зниження витрат, скорочення прибуткових податків, стимулювання інноваційного підприємництва.

Теорія раціональних очікувань – неокласична теорія, яка стверджує, що заходи держави із стабілізації економіки є неефективними.

«Неокласичний синтез – економічна школа, що поєднала переваги неокейнсiанства і неолібералізму і стала теоретичною основою змішаної системи регулювання ринкової економіки.

3 Сучасні підходи та принципи державного регулювання економіки

Економічна (господарська) система – упорядкована скоординована система зв’язку між суб’єктами національної економіки.

Планово-державна (адміністративно-командна) система управління – це жорстко централізоване тотальне державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

Змішане управління національною економікою – система управління, що ґрунтується на плюралізмі форм власності і органічно не дає переваги ринковим чи державним регуляторам.

Основні моделі державного регулювання:

- 1) американська (ліберальна) – перевага ринкового саморегулювання і втручання держави у галузі, де конкуренція неефективна;
- 2) німецька (неоліберальна) – державне усунення перешкод вільній конкуренції, концентроване подолання кризових явищ;
- 3) шведська – домінування державного регулювання, насамперед трудових відносин;
- 4) японська (східноазійська) – активна структурна політика і протекціонізм у зовнішній торгівлі.

Економічний лібералізм (лат.–вільний) – система соціально-економічних відносин, в якій домінують ринкові регулятори, а роль держави зведена до мінімуму.

Економічний дирижи́зм (лат. – керований) – передбачає значний вплив держави на соціально-економічний розвиток на макрорівні.

Державне регулювання економіки (більш конкретне формулювання) – система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної і регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов для ефективного функціонування ринку і вирішення соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й всього суспільства.

Підтримуюча діяльність держави – передбачає правове забезпечення ринкової діяльності, створення ринкової та виробничої інфраструктури, підтримання конкурентного середовища.

Компенсаційна діяльність держави – покликана компенсувати недоліки або негативні наслідки функціонування ринку шляхом проведення антимонопольних і економічних заходів, організації систем захисту для непрацевдатних і малозабезпечених верств населення, боротьби з безробіттям тощо.

Регулююча діяльність – передбачає регулювання економічних і соціальних відносин з метою реалізації певних цілей.

Основні функції державного регулювання економіки:

1. Цільова.
2. Стимулююча.
3. Нормативна (регламентаційна) .
4. Корируюча.
5. Соціальна.
6. Безпосереднє управління неринковим сектором економіки.
7. Контролююча.

Таблиця 1 – Характеристика країн економічного лібералізму та економічного дирижизму

Ознака	Економічний лібералізм	Економічний дирижизм
Країни	США, Канада, Великобританія, Австралія та ін.	Швеція, Австрія, Японія, Німеччина та ін.
Участь держави	Мінімальна	Максимально допустима
Державний сектор	Незначний (до 10%)	Значний (10-20%), відіграє суттєву роль
Основні функції	Мінімальні	Широкі
Державні витрати, %	30-35	40-50
Методи ДРЕ	Переважно економічні і опосередковані (непрямі)	Активне використання прямих специфічних, а також адміністративних методів

Виключні функції держави:

- 1) створення правової бази;
- 2) захист конкуренції;
- 3) забезпечення економіки необхідною кількістю грошей;
- 4) мінімізація негативних наслідків;
- 5) розподіл і перерозподіл доходів;
- 6) виробництво суспільних товарів і благ.

Економічна політика держави – це система соціально-економічних ідей та цілей розвитку країни, основні завдання, засоби їх досягнення, а також діяльність органів державної влади і управління щодо їх реалізації.

Антициклічна політика – спрямована на підтримку стабільних темпів економічного зростання.

Структурна політика – передбачає формування сучасної прогресивної і ефективної структури національної економіки.

Державна інвестиційна політика – має на меті регулювання капіталовкладень з метою структурної перебудови виробництва, його технічного і технологічного оновлення та модернізації.

За допомогою **амортизаційної політики** держава заохочує нагромадження капіталу, що в майбутньому стає основою розширення і оновлення виробництва.

Науково-технічна та інноваційна політика держави – діяльність, спрямована на розвиток науки і техніки, забезпечення стратегічних наукових та технологічних проривів, впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво.

Конкурентна політика – має на меті розробку заходів, що стосуються створення конкурентного середовища, підтримки та захисту добросовісної конкуренції, боротьби з монополізмом в економіці.

Основні види економічної політики

Таблиця 2 – Види економічної політики

Антициклічна	Грошово-кредитна (монетарна)
Структурна	Бюджетно-податкова (фіскальна)
Інвестиційна	Цінова
Амортизаційна	Зовнішньоекономічна
Науково-технічна	Соціальна
Інноваційна	Регіональна
Конкурентна	Природоохоронна (екологічна)

4 Особливості управління економікою в Україні

В Україні, яка перебуває на стадії нестабільної ринкової економіки, формується система управління економічними процесами.

Мета формування економіки в Україні – створення соціально орієнтованої ринкової економіки, яка на основі розвитку національного конкурентоспроможного виробництва забезпечить гідний рівень життя населення, добробут нації в цілому.

Особливості системи державного регулювання економіки України:

- 1) підірвана, але повністю не демонтована адміністративно-командна система управління;
- 2) незбалансованість господарського комплексу;
- 3) значний зовнішній і внутрішній борг;
- 4) слабка мотивація стратегічної діяльності, переважне тактичне управління;
- 5) відсутність ефективних стимулів високопродуктивної праці та зацікавленості щодо посилення виробничого потенціалу;
- 6) велика питома вага державного сектора, низька ефективність управління в ньому;
- 7) затратна ідеологія господарювання;
- 8) нераціональна організаційна структура управління;
- 9) традиційні бюрократизм і корумпованість службовців.

Стратегічна мета державного регулювання економіки України:

- 1) створення макро- і мікроекономічних умов для забезпечення повноцінного функціонування ринкових регуляторів ефективної діяльності суб'єктів господарювання, становлення конкурентоспроможного національного виробництва, збалансованого і стабільного економічного розвитку;
- 2) формування гідних умов життя і праці громадян країни, задоволення їхніх потреб, реалізація соціальних цілей.

Функції державного регулювання економіки:

- 1) постійні (традиційні) – цільова, стимулююча, регулююча, коригуюча, регламентуюча, контролююча, соціальна;
- 2) тимчасові – пов'язані з реформуванням системи соціально-економічних відносин і створенням умов щодо функціонування ринку.

Тема 2 СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

1 Сутність стратегії і визначення суспільних потреб та інтересів

Стратегія – (від гр. *strategia* = *stratus* – військо + *ago* – веду) – детальний всебічний комплексний план. Термін набув широкого використання в сучасній ринковій економіці. Так, тлумачний словник - довідник за науковою редакцією Г. І. Башнякіна і В. С. Іфтемійчука за 2007 рік надає таке визначення : «Стратегія – мистецтво управління, загальний план ведення цієї роботи , виходячи зі сформованої дійсності на даному етапі розвитку». Вказуються і детально характеризуються різновиди стратегії : активного впливу, інноваційна, конкурентна, ліквідації бізнесу, маркетингу, низьких витрат та інші. На жаль, тут не йдеться про комплексну стратегію розвитку, що буде досліджено у даній темі дисципліни.

Стратегія соціально-економічного розвитку держави спрямована на втілення її місії.

Місія (лат. missio – призначення, відповідальне завдання) держави зумовлена самою її сутністю, чітко визначеною метою існування та досягнення цілей.

Процес цілереалізації держави слід розглядати як:

1. Сукупність певних стадій.
2. Визначення суспільних потреб та інтересів.
3. Ранжування цілей.
4. Соціально-економічне прогнозування.
5. Формування концепції соціально - економічної політики.
6. Розроблення та реалізацію макроекономічних планів і цільових комплексних програм.

Для проведення даної роботи треба чітко усвідомити потреби та інтереси.

Визначення суспільних потреб та інтересів здійснюється через узагальнення і поєднання особистих, колективних та державних інтересів. Потреби та інтереси людей є суспільними джерелами виникнення й фіксування цілей. Ці вектори цільовизначення в державній економічній політиці є головними для так званого **громадянського суспільства як форми постіндустріального суспільства**.

Різноманітність потреб, поглядів, підходів, мотивів та інтересів згідно з постіндустріальною концепцією розвитку необхідна й бажана , оскільки створює в суспільстві потенціал, який забезпечує його динамічний розвиток.

Потреби та інтереси людей узагальнюються політичними партіями, громадськими організаціями, спілками тощо й трансформуються в колективні інтереси. Свої вимоги щодо цілей висувають також прихильники реформ.

Консенсус чи компроміс між різними політичними силами з приводу базових суспільних цінностей досягаються:

1. Застосуванням демократичних соціальних технологій (референдумів, виборів, переговорів, вивчення громадської думки та ін.).
2. Реалізацією принципів соціального партнерства.

Ідеальна ситуація – коли індивідуальні й асоційовані суб'єкти усвідомлюють необхідність та корисність завдань ДРЕ і добровільно беруть участь у їх реалізації.

2 Соціально орієнтована ринкова економіка

Стратегічною метою України за умов подальшої трансформації її економічної системи, спрямованої на поєднання механізмів ринкового саморегулювання та державного регулювання, є побудова **соціально орієнтованої ринкової економіки**.

Цей напрям, по суті, є вітчизняним трактування загальносвітової тенденції руху до постіндустріальної цивілізації, який має бути здійснений еволюційним, безконфронтаційним шляхом і означає перехід від «людини для економіки» до «економіки для людини».

Стратегія в епоху змін характеризується такими окремими **підпорядкованими стратегіями і цілями**:

1. **Соціальна політика** – формування громадянського суспільства.
2. **Політика у сфері виробництва**:
 - формування постіндустріального технічного й технологічного способу виробництва та відповідної структури економіки;
 - створення сприятливого економічного середовища.
3. **Розвиток економічних відносин**:
 - становлення багатокладної економіки;
 - становлення ринкового господарства і системи ДРЕ;
 - перехід до нового типу економічного зростання, орієнтованого на задоволення потреб населення.

4. Формування соціальної структури і соціальних характеристик суспільства:

- становлення соціальної структури, яка базується не тільки на класових ознаках, а й на стабільності професійних та інших інтересів;
- досягнення сучасних параметрів і характеристик рівня життя населення;
- формування середнього класу;
- формування механізмів розв'язання соціальних суперечностей.

5. **Формування системи демократії** – включає цілий комплекс інтересів, у тому числі становлення механізму боротьби з авторитаризмом, адмініструванням, бюрократизмом і корупцією.

6. **Розвиток міжнародних** економічних, політичних, культурних, гуманітарних зв'язків.

Основні реальні спрямування соціальної політики в Україні:

1 Соціальне страхування. У процесі виробництва робітники можуть втратити (з низки об'єктивних причин, наприклад, внаслідок травми) можливість продовжувати працювати. При цьому вони втрачають джерело доходу. Вирішити цю проблему можна двома шляхами. Перший – виплата відповідної суми за завдану здоров'ю робітника шкоду. Але така форма допомоги не дасть йому можливості тривалий час підтримувати свій матеріальний рівень. Відповідно, більш зручним є другий шлях – соціальне страхування. Практика визначила кілька форм соціального страхування:

- від нещасних випадків;
- у зв'язку з хворобою, пологами і доглядом за дитиною;
- з інвалідності;
- у випадку втрати роботи;
- пенсійне страхування.

2 Соціальний захист зайнятих, що базується на нерівності учасників на ринку праці. Дії держави у цій сфері повинні бути спрямовані на

фінансову підтримку робітників у випадку нанесення шкоди їхньому здоров'ю або в інших випадках. Для цього розробляються відповідні правові норми, які забезпечують створення системи угод, що укладають між собою робітники і підприємці.

3 Політика у сфері заробітної плати, яка повинна реалізовуватися диференційовано. Важелі регулювання застосовують в основному у випадках, коли рівень професійної підготовки працівника невисокий і його позиції в протистоянні роботодавцю відносно слабкі. Це здебільшого стосується процесів, які потребують некваліфікованої праці. Для таких категорій населення фіксується мінімальний рівень зарплати. За допомогою законів держава визначає також ритмічність сплати праці (щотижня, кожні 15 днів, щомісячно).

4 Соціальні заходи на ринку праці. Соціальна політика на ринку праці пов'язана насамперед з можливостями держави впливати на попит та пропозицію робочої сили. Вплив на ринок праці здійснюється:

- за допомогою корегування певних норм, які стосуються використання в країні іноземної робочої сили;
- шляхом обмеження доступу деяких груп робітників на ринок праці (наприклад, зниження пенсійного віку);
- інформуванням про його стан зацікавлених організацій;
- за допомогою організації та фінансування системи перенавчання робітників у зв'язку зі структурними змінами в економіці.

5 Житлова політика. У традиційному варіанті вона проводиться шляхом надання допомоги робітникам, які орендують житло. Але є альтернативний варіант: держава може заохочувати самостійне житлове будівництво, при цьому використовуючи різні можливості. Наприклад, територіальні органи влади самі будують відносно дешеві комплекси житла і надають їх в найм сім'ям з низькими доходами тощо.

3 Концепція соціально-економічної політики

З метою втілення стратегічних , а також тактичних і оперативних цілей, визначення шляхів і способів їх реалізації має формуватися концепція соціально-економічного розвитку.

Концепція (від лат. conceptio – сприйняття) – це система поглядів на певні явища , а також спосіб їх розуміння, тлумачення, інтерпретації.

Розроблення концепції є необхідною умовою послідовної та спадкоємної економічної політики. Вона повинна розроблятися на довго-, середньо- і короткострокову перспективу. Концепція ґрунтується на трьох основних елементах:

- 1) аналізі стану економіки;
- 2) аналізі цілей;
- 3) виборі інструментів державного регулювання.

З аналізу стану економіки починається раціональна економічна політика. Він має будуватися на:

- 1) показниках динаміки, структури, ефективності;
- 2) міжнародних порівняннях;
- 3) охоплювати весь сектор проблем функціонування економіки.

Змістовний аналіз – необхідна передумова прогнозування.

Метою аналізу цілей і пріоритетів є зіставлення стратегічних, фактичних і оперативних цілей із можливостями економіки.

Результатом такого зіставлення є коригування цілей, які підлягатимуть реалізації через макроекономічні плани (прогнози) на довго-, середньо- і короткостроковий періоди.

Вибір інструментів державного регулювання здійснюється з метою з'ясування необхідності та можливості їх застосування для досягнення відповідних цілей.

Найважливішими **засобами** формування і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку, а також державного регулювання економіки є прогнозування, макроекономічне планування та державне програмування.

4 Система органів державної влади та їхні функції у сфері стратегічного управління економікою України

Система державних органів влади щодо стратегічного управління соціально-економічним розвитком країни включає в себе центральні (рис. 1.1) та місцеві органи.

Верховна Рада України – вищий законодавчий орган, до компетенції якого належить:

- 1) прийняття та зміна законів, постанов, інших законодавчих актів і контроль за їхнім виконанням;
- 2) визначення основ державної економічної політики, у тому числі кредитно-грошової, зовнішньоекономічної, цінової, податкової;
- 3) затвердження державного бюджету країни.

Президент – Глава держави, управляє економікою за допомогою указів, постанов, розпоряджень. Йому підпорядкований уряд – Кабінет Міністрів.

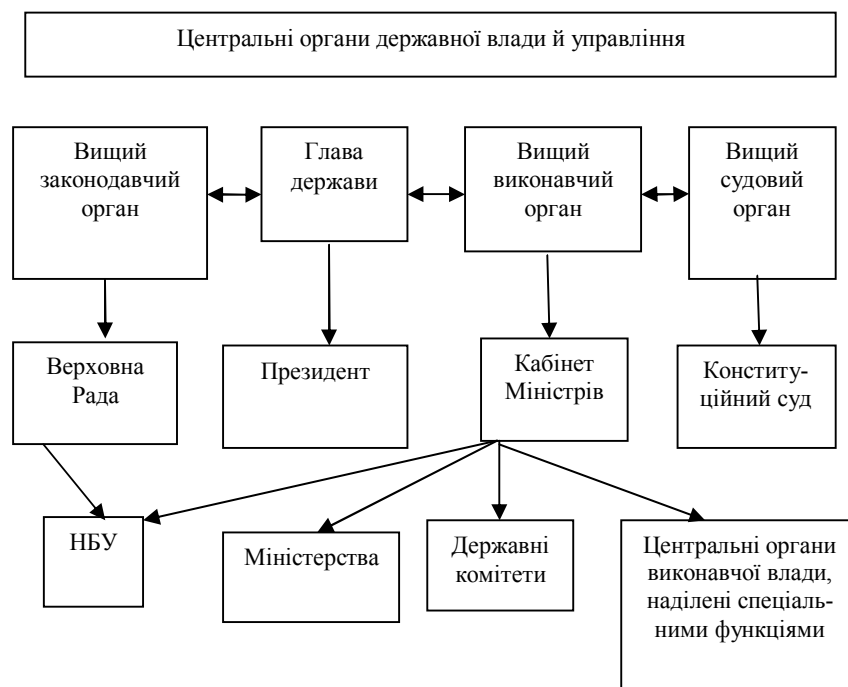


Рисунок 1.1 – Центральні органи виконавчої влади у сфері стратегічного управління

Кабінет Міністрів – вищий виконавчий орган державної влади. Йому належить головна роль в управлінні економікою, він зобов’язаний забезпечувати реалізацію законів, постанов та інших законодавчих актів.

У структурі Кабінету Міністрів важлива роль Міністерства економічного розвитку і торгівлі, основні функції якого:

- 1) безпосередня участь у реалізації соціально-економічної стратегії держави;
- 2) визначення пріоритетів розвитку національної економіки;
- 3) розробка програми соціально-економічного розвитку країни, основ структурної та інноваційної політики;
- 4) участь у розробці соціальної, зовнішньоекономічної, фінансової, кредитно-грошової та валютної політики;
- 5) координація зусиль міністерств і відомств на основі положень законів України, указів і розпоряджень Президента, постанов уряду.

Органи місцевої влади (рис. 1.2):

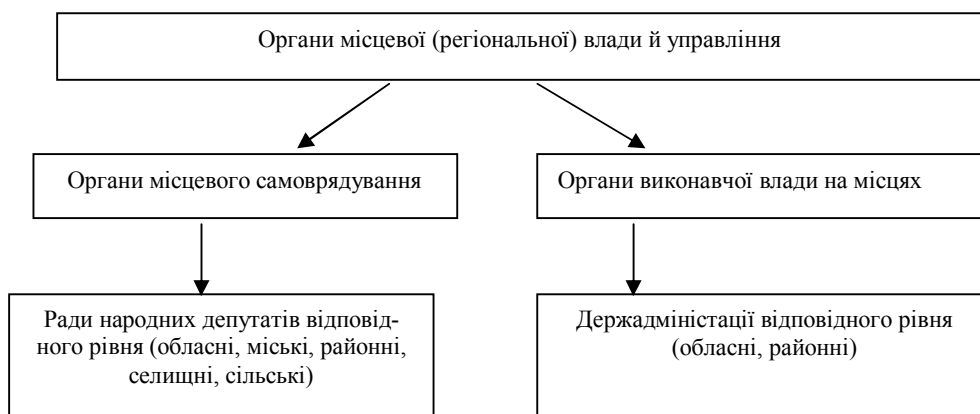


Рисунок 1.2 – Органи місцевої влади

- 1) наділені всією повнотою державної влади на своїй території;
- 2) є самостійними учасниками зовнішньоекономічних зв’язків;
- 3) здійснюють розпорядження щодо користування природними ресурсами;
- 4) управляють місцевими бюджетами;
- 5) створюють умови для виконання державних та регіональних програм;

6) забезпечують додержання мінімальних економічних стандартів;

7) гарантують фінансову самостійність місцевого самоврядування.

Судові, правові органи управління різних рівнів – стежать за виконанням законів, розглядають конфліктні ситуації, претензії об'єктів господарювання.

Недержавні органи управління економікою: асоціації, об'єднання, спілки (профспілкові, захисту прав споживачів, молодіжні, екологічні, ветеранів, за професійним спрямуванням).

Адміністративна реформа – вид політико-правової реформи у сфері виконавчої влади, спрямованої на вдосконалення її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, взаємовідносин з місцевим самоврядуванням.

Завдання адміністративної реформи:

1. Формування ефективної організації виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях управління.

2. Формування сучасної системи місцевого самоврядування.

3. Запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади як діяльності, спрямованої на:

– вироблення та здійснення політики, орієнтованої на вирішення стратегічних питань;

– забезпечення реалізації прав і свобод громадян;

– надання державних та громадських послуг.

4. Організація на нових засадах державної служби, створення сучасної системи підготовки управлінських кадрів.

5. Запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою.

Напрями адміністративної реформи:

1. Створення нової правової бази, що регламентуватиме державне управління.

2. Формування нових інститутів, організаційних структур та інструментів здійснення державного управління.
3. Кадрове забезпечення нової системи державного управління.
4. Формування нових фінансово-економічних засад функціонування державного управління.

5 Стратегія соціально-економічної політики України

Перехід від адміністративно-централізованої системи господарювання до ринкової економіки з метою економічного зростання передбачає здійснення комплексу заходів щодо створення конкурентного середовища. Складність розв'язання проблем становлення конкуренції як обов'язкового чинника підприємницької діяльності зумовлена високим рівнем монополізації виробництва в Україні.

Доцільно розробити і реалізувати **«Національну програму підвищення конкурентоспроможності у стратегічно важливих для країни секторах»**, об'єднавши зусилля держави та бізнесу. Пріоритетними мають стати такі завдання:

1. Зорієнтувати комплекс «гірничодобувна промисловість – чорна металургія – важке машинобудування» на експорт високоякісного прокату, металомістких виробів включно з транспортними засобами, екскаваторами, металорізальними верстатами, устаткуванням для гірничодобувної, металургійної та хімічної продукції.
2. Розвивати систему конкурентоспроможних виробництв вітчизняного АПК, які спеціалізуватимуться на окремих видах сільськогосподарської продукції (зерно, насіння соняшнику), зміцнювати позиції переробної і харчової промисловостей.
3. Розширювати зовнішню експансію виробництва ракетної та авіаційної техніки (передусім виробництва транспортних літаків). Забезпечити підтримку вітчизняного військово-промислового комплексу за

перспективними напрямками виходу на зовнішні ринки (бронетехніка, техніка протиповітряної оборони, вогнепальна зброя, інженерна техніка).

4. Сформувати новий виробничий комплекс на основі галузей з видобутку рідкоземельних металів, розвивати комп'ютерне виробництво, мікроелектроніку (з використанням нових космічних технологій), залучати в цю сферу іноземний капітал з метою прискорення модернізації.

5. Розширювати і модернізувати транспортну інфраструктуру для реалізації транзитних функцій за напрямками Схід – Захід, Північ – Південь із використанням трубопровідного, залізничного, автомобільного, морського та повітряного транспорту.

6. Вивести на європейські позиції міжнародний туризм за допомогою залучення іноземного капіталу в розвиток інфраструктури.

Практична реалізація завдань загальної довгострокової стратегії має забезпечити:

1. Міцне підґрунтя України як високорозвинутої, соціальної за своєю сутністю, демократичної, правової держави.

2. Її інтегрування у світовий економічний простір як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання свого розвитку.

Метою перетворень в економічній сфері визначено:

1. Формування сильної держави, активізація її регулюючої функції.

2. Здійснення політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку, надала йому більшої орієнтації на кінцевий результат.

Визначальними пріоритетами проголошено:

1. Створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі. Вступ до ЄС розглядається як основне геополітичне завдання України.

2 Забезпечення сталого економічного зростання. Ставиться завдання подолати розрив у обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами – членами ЄС.

3 Утвердження інноваційної моделі розвитку. Метою структурної перебудови визначено:

- подолання сировинного вектора розвитку економіки;
- формування інноваційного потенціалу;
- розвиток фінансової інфраструктури;
- активізацію науково-технічної та інноваційної політики;
- реконструкцію державних підприємств;
- розвиток інтелектуального потенціалу суспільства.

4 Соціальна переорієнтація економічної політики. Головними завданнями визначено:

- забезпечення реалізації прав і свобод громадян у всіх їх виявленнях;
- утвердження середнього класу – основи політичної стабільності та демократизації суспільства;
- обмеження диференціації доходів населення та подолання бідності.

Україна має достатньо проблем на шляху економічного розвитку, але накопичений світовий досвід і врахування своєрідних умов розвитку допоможуть знайти власний варіант економічного зростання.

Тема 3 СТРУКТУРНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

1 Структура й структурні зрушення в розвитку економіки, формування оптимальної структури

Структура економіки – співвідношення різних елементів економічної системи, що відображають господарські пропорції і стан суспільного поділу праці.

Критерії визначення структури економіки:

1. Обсяги виробленої продукції і наданих послуг.
2. Чисельність зайнятого населення.
3. Обсяг спожитого капіталу.

Структура економіки має велике значення для збалансованого розвитку господарського комплексу, його ефективного і стабільного зростання. Світовий досвід свідчить, що економічне зростання країн Західної Європи та Південно-Східної Азії великою мірою пояснюється глибокими структурними змінами, які забезпечили впровадження досягнень науково-технічного прогресу, економію і раціональне використання ресурсів та інші позитивні зрушення.

Кількісно характеристику будь-якого виду структури можна визначити як питому вагу окремих структурних елементів у складі всієї структури.

Графічно характеристика структури економіки зображується у вигляді кола, поділеного на сектори відповідно до питомої ваги окремих структурних елементів, а площа всього кола дорівнює 100%.

Довгострокові зміни структури національної економіки відбуваються через **оновлення технологічного способу виробництва**. Формується певний технологічний уклад, що проявляється в оновленні основного капіталу.

Теорія «довгих хвиль» М. Кондратьєва, що показує залежність циклів економічного розвитку від хвилеподібного науково-технічного розвитку з періодичністю 45-60 років, надає теоретичне обґрунтування змін технологічних укладів.

Загалом нараховувалось чи в майбутньому передбачається **сім технологічних укладів (хвиль)**:

1) **1770–1830 рр.** – головною складовою було вдосконалення текстильних машин, а також машинобудування та металургія;

2) **1830–1880 рр.** – використання парового двигуна в усіх галузях господарства, створення мереж залізничних шляхів, розвиток вугільної промисловості;

3) **1880–1930 рр.** – використання електродвигуна та виплавлення сталі, що сприяло стандартизації і посиленню гнучкості виробництва;

4) **1930–1980 рр.** – запровадження двигунів внутрішнього згорання. Це період масового та серійного виробництва;

5) **1980р. і донині** – характерні розвиток електронної промисловості, обчислювальної техніки, програмного забезпечення, підвищення ролі інформаційних послуг;

6) **ознаки проявляються сьогодні** – прискорений розвиток медицини та біотехнологій на основі досягнень у галузі атомної енергії, генної інженерії, інформатики, освоєння нових видів енергії та космічного простору;

7) **передбачається в майбутньому** – розвиток клітинної біології, систем кібернетичного синтезу, інформаційних магістралей.

Нині в Україні за показниками виробництва продукції 5-й та 6-й технологічні уклади становлять близько 4%, з них 6-й менше 0,1%. Майже 60% виробленої продукції припадає на 3-й технологічний уклад – чорна металургія, оброблення металу, будівельні матеріали, деревообробна та целюлозно-паперова промисловість, легка промисловість. 37% продукції охоплює 4-й уклад.

Подібна тенденція передбачається і в майбутньому, оскільки 70% фінансування науково-технічних розробок надається напрямкам 4-го технологічного укладу і тільки 23% – 5-го.

Інвестиції, які визначають перспективу на найближчі 10-15 років, розподіляються так: 75%-3-й технологічний уклад, 20%-4-й, 5%-5-й.

Основними перешкодами високотехнологічного розвитку України є невідповідність соціальної організації суспільства завданням, які стоять перед національною економікою, неврахування пріоритетів сучасного суспільного розвитку. Проблемним питанням залишається якість інституцій – 115 місце у світовому ринку.

Такий низький показник зумовлюють:

- 1) етична поведінка компаній;
- 2) незалежність судової системи;
- 3) захист прав інтелектуальної власності;
- 4) довіра суспільства до політиків;
- 5) захист прав власності;
- 6) прозорість ухвалення рішень владою.

Недостатньо розвинені:

- 1) ринок товарів і послуг (103-тє місце у рейтингу);
- 2) фінансовий ринок (85-те місце);
- 3) забезпечення макроекономічної стабільності (91-е місце);
- 4) конкурентоспроможність українських компаній (96-те місце).

Як позитивне можна зазначити:

- 1) інноваційний потенціал (52-е місце);
- 2) рівень вищої освіти та професійної підготовки (43-тє місце).

Рівень ВВП на одну особу перебуває в межах 3000 – 9000 дол. США і за цим показником ми належимо до групи країн на стадії розвитку економіки, керованої ефективністю.

Метою структурної перебудови національної економіки є поліпшення якості життя соціуму, досягнення динамічної збалансованості, здатності до зовнішньої експансії.

Структурну перебудову слід розглядати в двох аспектах:

1. Удосконалення інституційних, відтворювальних та макроекономічних пропорцій економічного розвитку.
2. Оптимізація галузевих та внутрішньогалузевих пропорцій у напрямі збільшення частки високоефективних наукомістких виробництв із переважанням шостого технологічного укладу.

Основною стратегічною метою структурної перебудови має бути досягнення стратегічних позицій у світі, як це у свій час відбувалося з

економіками Англії та Сполучених Штатів Америки. При цьому необхідною умовою є опора на фундаментальні науково-технічні досягнення.

Структурна перебудова України має спиратися на реальну оцінку здобутків і недоліків технологічного укладу та поетапну і неухильну реалізацію необхідного рівня розвитку.

2 Види структурних співвідношень, визначення основних напрямків реформування

Основні види структури економіки: відтворювальна, галузева, територіальна, соціальна, зовнішньоекономічна.

Відтворювальна структура характеризує:

1. Використання ВВП на відновлення основного капіталу, споживання та нагромадження.

2. Співвідношення між виробничим і особистим споживанням.

Галузева структура – виражає пропорції розвитку, виділяє галузі, підгалузі, міжгалузеві господарські комплекси.

Територіальна структура – відображає розміщення виробництва в окремих економічних районах, що відрізняються певними умовами.

Соціальна структура – характеризує співвідношення між:

1) організаційно-правовими формами підприємництва з урахуванням рівня концентрації та централізації виробництва;

2) групами населення за рівнем доходів.

Зовнішньоекономічна структура – відображає пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів. Економіка розвивається під впливом багатьох факторів. Доцільне використання з усієї сукупності факторів впливу. Вплив структурних змін в економіці на динаміку макроекономічних показників називається **структурним ефектом**, який:

1) позитивний – структурні зміни супроводжуються високими темпами зростання економіки;

2) від'ємний – індекс структурних змін має невелику величину, при цьому економічні пропорції консервативні, мають місце застій або зменшення обсягів виробництва.

Першочерговим завданням структурної перебудови є формування стратегії розвитку та її реалізація. До основних складових стратегії належать:

1) досягнення економічної незалежності України на основі прискореного розвитку сучасних технологічних укладів та реалізації їх конкурентних переваг;

2) прискорений розвиток інформаційних технологій;

3) посилення інвестиційних потоків інноваційної спрямованості;

4) зміна структури національної економіки в напрямку соціально-економічної ефективності та конкурентоспроможності;

5) використання кластерної політики, за якої стратегічно важлива галузь має сприяти розвитку економіки;

6) зменшення монопольної залежності України від імпорту деяких видів сировини, а також високотехнологічної продукції;

7) використання інтелектуального потенціалу суспільства через розвиток людського капіталу.

Системність і спланованість структурної політики перебудови економіки країни життєво важливі для подальшого економічного розвитку. Для цього **необхідна політична воля, сильні, відповідно до завдань, управлінські структури**, що мають усі засоби впливу на економіку, включаючи як директивні, так і гнучкі, ринкові.

Потреба в нарощуванні індустріального та технологічного потенціалу підвищує значення інших галузей, що формують основу технологічного переозброєння, зокрема, **модернізованих напрямів машинобудування** (виробництво металообробних верстатів, обладнання та устаткування для металургійної, добувної, текстильної і харчової промисловостей, тракторів та іншої сільськогосподарської техніки, різних засобів транспорту). Варто

враховувати, що, маючи великі порівняно з багатьма іншими країнами науково-технічні можливості, Україна посідає провідне місце у світовому виробництві таких складних видів продукції машинобудування як підйомні крани, ковальсько-пресове обладнання, електро- і дизельні локомотиви, великотоннажні судна.

Сучасні технології у сільському господарстві залишаються недоступними для України. На більш ніж 70% оброблюваних площ знизилася культура проведення сільськогосподарських робіт, що виключає зростання урожайності, що може бути забезпечено лише правильними і достатніми за обсягами вживання добривами. Успіх нових технологій залежить від того, наскільки вони пристосовані до місцевих, як правило, унікальних агрокліматичних та соціально-економічних умов. Вирішення цього складного завдання потребує значного науково-технічного і кадрового потенціалу, який практично відсутній в усіх регіонах.

Зважаючи на сучасний стан економіки України, **програма її структурної перебудови** має включати:

- 1) відновлення базових галузей промисловості на сучасній технічній основі;
- 2) отримання прибуткової діяльності промислових і сільськогосподарських підприємств;
- 3) забезпечення плідної роботи науки, освіти, охорони здоров'я і культури;
- 4) підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Основою структурних зрушень повинно стати створення умов для впровадження новітніх технологій, які дозволяють отримати високі прибутки та будуть важливим ресурсом розвитку економіки.

3 Державне регулювання структурної перебудови економіки

Регулювання структурних змін в економіці є завданням структурної політики.

Структурна політика держави – це обґрунтування цілей і характеру структурних перетворень, визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання і вирішення актуальних проблем сьогодення.

Існує два типи структурної політики: пасивна і активна.

Пасивна структурна політика полягає в тому, що держава створює правову базу для переливання капіталу і праці з одних галузей в інші, але безпосередньо не втручається в інвестиційні процеси. Структура змінюється внаслідок змін у нормах прибутку. Якщо в певній галузі попит перевищує пропозицію, норма прибутку зростає. Капітал вилучається власниками з інших галузей і вкладається в галузі з підвищеною нормою прибутку. Виробництво товарів цієї галузі збільшується і їх пропозиція поступово починає перевищувати попит. При цьому норма прибутку спочатку знижується до середньої величини, а потім стає меншою за середню. Власники капіталу починають вилучати його з цієї галузі і вкладати в іншу, де норма прибутку більша за середню. Таким чином ринкове саморегулювання забезпечує найбільш відповідну вимогам ринку структуру економіки. Проте цей шлях пов'язаний зі значними соціальними втратами.

Активна структурна політика полягає в тому, що держава широко застосовує державні важелі для прискорення прогресивних структурних зрушень.

Для визначення моделі структурної політики і обґрунтування заходів щодо майбутнього структурних елементів використовують **три альтернативи (варіанти) рішень:**

1. **Стратегія обмеженого зростання.** Для неї характерне встановлення цілей «від досягнутого рівня».

2. Стратегія зростання. Здійснюється через значне підвищення рівня коротко- і довгострокових цілей розвитку над рівнем фактичного стану базового періоду.

3. Стратегія скорочення. Цілі на майбутнє встановлюються на рівні, нижчому в порівнянні з фактичним станом базового періоду.

Концепція активної структурної політики ґрунтується на визначенні найбільш ефективних спрямувань структурної трансформації економіки. Для цього здійснюється **політика пріоритетів**.

В політиці державних пріоритетів найбільш важлива роль належить напрямком удосконалення галузевої структури економіки.

Критерії, виходячи з яких, визначають пріоритетну галузь:

- 1) економічний потенціал;
- 2) перспективи попиту на продукцію на внутрішньому ринку;
- 3) досягнення вищої індустріальної стадії розвитку;
- 4) мінімізація залежності від імпорту сировини, енергії;
- 5) мінімізація ресурсомісткості виробництва;
- 6) зменшення дефіциту торговельного балансу країни;
- 7) розв'язання проблем зайнятості населення;
- 8) вирішення екологічних проблем.

З огляду на це, **основні напрямки державної структурної політики такі:**

- 1) зростання виробництва в галузях, що забезпечують значну частину експорту;
- 2) зростання виробництва в галузях, які здатні на внутрішньому ринку замінити імпортну продукцію;
- 3) розвиток виробництва товарів, конкурентоспроможних на світовому ринку;
- 4) підтримка виробництв, які впроваджують ресурсозберігаючі технології;

5) зростання виробництва в галузях, які здатні підвищувати науково-технічний рівень та якість продукції;

6) розвиток конкуренції через реструктуризацію та диверсифікацію виробництва;

7) розвиток виробництва сировини, напівфабрикатів і комплектуючих для заміни імпортованих;

8) скорочення виробництва в депресивних галузях.

Активна структурна політика передбачає розроблення і реалізацію **комплексу заходів**, серед яких:

1) стимулювання перетікання капіталів у пріоритетні галузі;

2) стимулювання розвитку галузей, що прискорюють запровадження досягнень НТП;

3) захист і надання фінансової допомоги галузям, які перебувають у стані занепаду і потребують докорінної реструктуризації виробничого апарату;

4) згортання частини виробництва у депресивних галузях;

5) розроблення на державному рівні довгострокових планів, цільових програм, національних проектів для розв'язання актуальних проблем структурної перебудови.

4 Державне регулювання інвестиційної діяльності

Інвестиції є найбільш вагомим фактором структурних змін в економіці.

Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних і економічних заходів держави, спрямованих на поширення та активізацію інвестиційних процесів.

Інвестиційні процеси регулюють понад 100 законів та інших нормативних актів:

1. «Про інвестиційну діяльність» (1991р.);

2. «Про режим іноземного інвестування» (1996р.);

3. «Про цінні папери й фондову біржу» (1993р.) та інших.

Принципи, які покладено в основу державного регулювання інвестиційної діяльності:

- 1) послідовна децентралізація інвестиційного процесу;
- 2) збільшення частки внутрішніх (власних) коштів суб'єктів господарювання у інвестиційних проектах;
- 3) Перенесення центру ваги з безповоротного бюджетного фінансування у виробничій сфері на кредитування;
- 4) виділення бюджетних коштів переважно для реалізації державних пріоритетів, програм (проектів), спрямованих на здійснення структурної перебудови економіки;
- 5) фінансування будівництва об'єктів за рахунок бюджетних коштів, як правило, на конкурсній основі;
- 6) надання переваги раніше розпочатому будівництву, технічному переобладнанню і реконструкції діючих підприємств;
- 7) державний контроль за цільовим використанням централізованих інвестицій;
- 8) розширення змішаного фінансування інвестиційних проектів;
- 9) удосконалення нормативної і правової бази з метою збільшення обсягів залучення інвестицій;
- 10) запровадження системи страхування інвестицій.

Основні напрямки комплексу засобів, задіяних для впливу на інвестиційні процеси:

1. **Головне питання державної інвестиційної політики** – визначення пріоритетних сфер і об'єктів інвестування, що мають відповідати як стратегічним національним інтересом держави, так і тим невідкладним завданням, що випливають із сучасного стану та структури економіки.

2. **Податкове регулювання інвестиційної діяльності** – забезпечує спрямування інвестицій у пріоритетні сфери економіки встановленням відповідних податкових ставок і податкових пільг.

Методи податкового регулювання інвестиційних процесів можна розділити на чотири групи:

- – запровадження диференційованих ставок оподаткування;
- – звільнення від сплати податку на певний строк;
- – зменшення бази оподаткування;
- – усунення подвійного оподаткування.

3. Бюджетні методи регулювання – мають особливе значення, оскільки:

- ринок інвестиційних ресурсів недостатньо сформований;
- структура економіки гіпертрофована;
- технічний рівень виробництв надмірно диференційований;
- рівень монополізації високий;
- виробничі цикли не спрямовані на внутрішній ринок;
- довгострокове кредитування недостатнє;
- власні інвестиційні кошти підприємств відсутні.

Для збільшення інвестування необхідно реформувати структуру бюджетних видатків, при цьому зменшуючи витрати дотаційного характеру і, відповідно, збільшуючи фінансування інвестиційно-інноваційних програм.

Джерелом поповнення бюджету розвитку мають бути:

- кредити міжнародних організацій;
- кредити Національного банку України;
- виплати за раніше наданими позиками;
- надходження від випуску в обіг довгострокових інвестиційних облігацій з доходом, який гарантується заставою майна, що перебуває в державній власності.

4. Грошово-кредитна політика – істотний фактор активізації інвестиційної діяльності. Така політика впливає на інвестиційні умови, регулюючи грошовий обіг і роботу банківської системи, яка мультиплікативно створює грошові кошти. Національний банк залежно від

стану економіки здійснює кредитну експансію чи кредитну реструкцію.

Кредитна експансія проводиться в період економічного спаду для стимулювання економічного розвитку.

Кредитна реструкція проводиться з метою стримання інвестиційної активності.

5. Амортизаційна політика – її найбільш результативним напрямком є механізм прискореної амортизації. Його запровадження дає змогу підприємствам прогресивних галузей економіки вже в перші роки експлуатації машин та устаткування окупити більшу частину їхньої вартості, накопичити в амортизаційному фонді достатню кількість коштів для подальшого інвестування.

6. Приватизація – її головною метою є створення ефективних власників, які здатні здійснювати інвестиції і налагодити нормальний виробничий процес.

Засобами грошової приватизації є проведення аукціонів, комерційних і некомерційних конкурсів з продажу майна, яке перебуває в державній власності.

Аукціони і комерційні конкурси є способом залучення до бюджету коштів, які згодом (через розподіл бюджету) можуть інвестуватися у виробництво.

Некомерційні конкурси проводяться з метою залучення інвестицій безпосередньо у підприємства, що продаються. За результатами некомерційного конкурсу покупець приватизованого підприємства (або пакету акцій) повинен не тільки сплатити його ціну, але й виконати умови конкурсу щодо інвестування виробництва. Цей механізм дає державі можливість впливати на напрямки і обсяги інвестицій та контролювати їх здійснення.

7. Експертиза інвестиційних проектів – важлива складова державного регулювання інвестиційної діяльності. Згідно з українським законодавством, обов'язковій державній експертизі підлягають державні,

міждержавні і регіональні інвестиційні проекти та програми, що організуються за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів.

Інвестиції, які здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають державній експертизі щодо дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних вимог, пожежної безпеки, міцності та необхідної довговічності будинків і споруд, а також архітектурних вимог.

8. Гарантії і захист інвестицій – держава гарантує захист інвестицій незалежно від форм власності інвестора. Всім інвесторам забезпечуються рівноправність інвестиційної діяльності, що включає в себе вживання заходів дискримінаційного характеру щодо дій, які могли б перешкодити управлінню інвестиціями, вивезенню іноземними інвесторами вкладених цінностей і прибутків, отриманих від інвестиційної діяльності, ліквідації інвестицій. Для захисту інвестицій законодавством передбачено, що вони можуть, а в ряді випадків обов'язково мають бути застраховані.

ТЕМА 4 НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА

1 Науково-технічний прогрес та інноваційний розвиток держави

1. Науково-технічний прогрес (НТП) – безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростання та ускладнення суспільних потреб.

НТП складається з двох паралельних процесів:

1. Науковий прогрес як оновлення знань.
2. Технічний (технологічний) прогрес як зміна характеру фактично використовуваного обладнання й устаткування.

Дві форми НТП :

1. Еволюційна – поступальний розвиток науки і техніки, впровадження більш досконалих і передових надбань.
2. Революційна – науково-технічна революція.

Вирішальний вплив науково-технічного прогресу на економічний і соціальний розвиток пояснюється тим, що:

1. Використання у виробництві нової техніки, технологій та інформаційних систем стає провідним фактором зростання продуктивності економічних ресурсів.

2. НТП позитивно впливає на вдосконалення структури економіки, зменшуючи у складі витрат виробництва питому вагу живої праці з одночасним збільшенням питомої ваги засобів і предметів праці.

3. Застосування новітньої техніки і технологій виробництва забезпечує підвищення якості промислової продукції (послуг).

Узагальнення історичного досвіду різних країн доводить, що НТП є вирішальним фактором розвитку економіки і характеризується впливом науки та техніки на розвиток виробництва. Отже, **науково-технічний прогрес є ендегенним фактором економічного розвитку.**

Свого часу в Україні було нагромаджено потужний **інтелектуальний потенціал**. За чисельністю студентів, часткою наукових працівників у загальній чисельності населення Україна посідала одне з перших місць у Європі. З початком переходу економіки країни на ринкові засади розвитку загострилась проблема працевлаштування осіб, які здобули вищу або середню професійну освіту, знизився престиж вищої освіти, внаслідок чого значна кількість вищих навчальних закладів (ВНЗ), зокрема технічного профілю, змушена була зменшити випуск фахівців.

У 1990 р. Україна володіла 6,5 % світового науково-технічного потенціалу за чисельності населення близько 0,1% від світової. З кожної 1000 зайнятих 11 осіб працювали у науково-технічній сфері, а в 2007 р. – тільки п'ять осіб. За цей час кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт скоротилася з 313 тис. осіб до 102. Відбулося істотне скорочення чисельності науковців найвищої кваліфікації (докторів і кандидатів наук) у науковій сфері.

Частка видатків на науку у ВВП України в 2007 р. становила 0,96 %. Аналогічні витрати складають у Швеції – 3 %, Японії – 2,97, Швейцарії – 2,86, США – 2,62, Німеччині – 2,53 %. Така ситуація не може вважатися прийнятною.

Аналіз тенденцій розвитку вітчизняних інновацій свідчить про переважання поліпшуючих, насамперед продуктових інновацій, домінування низькотехнологічних, енергомістких та екологічно небезпечних виробництв. Негативною тенденцією є зменшення кількості промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю та впроваджували інновації.

Незважаючи на різні форми підтримки та розвитку інноваційної діяльності, основним джерелом її фінансування є власні кошти підприємств, тоді як **обсяги державної фінансової підтримки незначні.**

Слід визначитись із довгостроковими головними соціально-економічними цілями та пріоритетами розвитку науки і техніки, галузей економіки відповідно до соціально-політичних завдань та фінансово-економічних можливостей держави і в цьому напрямі здійснювати своєчасне та в достатніх обсягах інвестування.

Україна має серйозний потенціал у сфері сучасних технологій. Політика структурної адаптації дасть змогу нашій країні збільшити частку у світовому виробництві високотехнологічної продукції. На вирішення цього завдання спрямована широкомасштабна **державна програма імпортозаміщення.**

Державі доводиться резервувати ринок за окремими видами продукції для місцевих підприємств, обмежувати іноземну конкуренцію протекціоністськими бар'єрами, використовуючи привабливість своїх досить потужних ринків.

Як показує світова практика, **провідною галуззю вважається електронне виробництво,** яке стає істотним чинником соціально-економічного розвитку і навіть диференціації за ступенем розвитку країни.

Науково-технічний прогрес та інноваційних розвиток – це шлях до створення ефективної та конкурентоспроможної держави.

2 Необхідність і сутність науково-технічної політики

Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку, зокрема визначення та обґрунтування цілей, форм і методів діяльності держави у науково-технічній сфері.

Умови ефективного науково-технічного розвитку країни:

- 1) раціональна мотивація використання НТП у виробництві;
- 2) соціальна ефективність впровадження результатів НТП;
- 3) конкуренція у науково-технічній сфері й захист авторських прав;
- 4) забезпечення інтеграції науково-дослідних, виробничих та фінансових структур;
- 5) державна підтримка розвитку НТП, інноваційних процесів.

Основні напрямки (цілі) науково-технічної політики:

- 1) розвиток і підтримка фундаментальної і прикладної науки, науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт;
- 2) стимулювання НТП, розповсюдження прогресивних науково-технічних тенденцій і процесів;
- 3) стратегічний, науковий і технологічний прорив;
- 4) підтримка інноваційної діяльності в економіці;
- 5) раціональне використання науково-технічного потенціалу країни;
- 6) зосередження інвестиційних ресурсів на формуванні національних технологічних лідерів;
- 7) суспільна мотивація і підтримка інтелектуальної праці.

В Україні існує розгалужена система державних органів, які здійснюють науково-технічну політику. У структурах як законодавчих, так і

виконавчих органів державної влади створено відповідні підрозділи, які формують засади науково-технічної політики.

Безпосередню діяльність з розроблення, обґрунтування та ресурсного забезпечення державних науково-технічних програм проводять Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство промислової політики, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Міністерство фінансів, Національна академія наук України та ін.

Сучасна парадигма світового економічного розвитку (креативна економіка) ґрунтується на об'єднанні трьох головних сфер суспільного розвитку – економіки, технологій та культури.

Основні принципи креативної економіки :

- 1) інноваційна багатовекторна державна політика;
- 2) об'єднання економічних, соціальних та культурних сфер діяльності;
- 3) творчість як актив, що може генерувати економічний розвиток і зростання;
- 4) створення доходу і робочих місць одночасно з активним розвитком громадянського суспільства, розвитком людини та культурним різноманіттям.

Найбільший експортер креативної продукції – Китай (18,29 % світових обсягів). Значна частина її виробництва зосереджена у країнах, які розвиваються (40,61%). Україна експортує креативної продукції 0,1% від загальної суми світового експорту, що не відповідає творчому потенціалу та можливостям населення.

В основному продукція креативних галузей надходить до розвинутих країн світу (понад 80 %). Головним споживачем є США – 27,08 % світових обсягів.

Ключовою дійовою особою структурних змін має стати людина з її інтелектуальним, творчим і культурним потенціалом.

Для цього необхідні :

- 1) інституційне забезпечення її розвитку – високореєтингові освітні та науково-дослідні установи;
- 2) система мотивації.

Це дасть змогу підвищити національний інтелектуально-інноваційний потенціал. У результаті в Україні посиляться розуміння значущості категорій «інноваційний розвиток», «творча праця» та «людський капітал».

Від переважно покупця продуктів інтелектуальної діяльності потрібно перейти до виробника новітніх наукових розробок.

Основою структурних зрушень повинно стати створення умов для розвитку новітніх технологій, які дозволяють отримати високі прибутки та будуть важливим ресурсом для розвитку національної економіки.

3 Форми й методи реалізації науково-технічної політики

Досягнення цілей та завдань науково-технічної політики здійснюється державою через застосування конкретних методів.

За формою впливу весь арсенал цих методів поділяється на дві групи:

- 1) методи прямого регулювання;
- 2) методи непрямого регулювання.

Методи прямого регулювання:

- 1) визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки;
- 2) державні науково-технічні програми;
- 3) державне замовлення в науково-технічній сфері;
- 4) державна науково-технічна експертиза;
- 5) бюджетне фінансування досліджень та робіт, що виконуються в рамках пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки;
- 6) підготовка науково-технічних кадрів;
- 7) державна політика у сфері патентів і ліцензій.

Методи непрямого регулювання:

- 1) інструменти податкової, фінансово-бюджетної, амортизаційної політики;
- 2) правовий захист інтелектуальної власності;
- 3) державна політика у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва.

Початковим етапом формування науково-технічної політики є встановлення державних пріоритетів розвитку науки і техніки. Виходячи з пріоритетних напрямів, розробляють систему заходів, яку реалізують усіма методами державного регулювання.

Науково-технічне прогнозування передбачає:

- 1) аналіз і виявлення основних загальносвітових тенденцій, тривалості інноваційних циклів;
- 2) формування перспективних варіантів науково-технічних програм;
- 3) вибір оптимального варіанта програм розвитку фундаментальних та прикладних досліджень;
- 4) дослідження найбільш оптимальної моделі впровадження досягнень НТП у виробництво;
- 5) передбачення економічних, соціальних, екологічних наслідків впровадження НТП.

Державні науково-технічні програми є одним з методів планування науково-технічного розвитку. Вони мають індикативний характер, включають у себе планові завдання державним установам, замовлення приватним науково-дослідним і проектним організаціям, а також прогнози розвитку наукових досліджень і проектних робіт у приватному секторі економіки.

Державне замовлення в науково-технічній сфері забезпечує економічно вигідні умови для участі наукових, дослідних і проектних організацій у розвитку фундаментальних досліджень, розробленні й освоєнні принципово нових технологій і видів продукції.

Державна науково-технічна експертиза є невід'ємним елементом реалізації науково-технічної політики. Вона проводиться з метою:

- 1) забезпечення наукової обґрунтованості структури й змісту пріоритетних напрямів та програм розвитку науки і техніки;
- 2) визначення соціально-економічних та екологічних наслідків науково-технічної діяльності;
- 3) аналізу ефективності використання науково-технічного потенціалу;
- 4) визначення якісного рівня досліджень та їх результатів.

Висновки державної експертизи використовуються також для обґрунтування доцільності надання податкових і кредитних пільг.

Бюджетне фінансування науково-технічної діяльності стосується, як правило:

- 1) фундаментальних досліджень і розробок;
- 2) пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- 3) прикладних науково-технічних розробок, результати яких мають загальнодержавне значення;
- 4) науково-технічних досліджень і робіт, пов'язаних із науково-технічним співробітництвом за міжнародними угодами.

Важливим методом реалізації науково-технічної політики є **підготовка і заохочення науково-технічних кадрів**. Держава проводить наступну роботу:

- 1) забезпечує підготовку й перепідготовку науково-технічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах;
- 2) виділяє необхідні для цього бюджетні асигнування і матеріальні ресурси;
- 3) законодавчо надає рівні правові умови для функціонування організаційних структур різних форм власності, які здійснюють навчання і підвищення кваліфікації кадрів.

Держава встановлює нормативний мінімум науково-технічних знань для кожного рівня освіти. З метою підготовки наукових кадрів вона

запроваджує систему атестації наукових викладацьких кадрів і сприяє визнанню еквівалентності дипломів про вищу освіту й наукових ступенів на міждержавному рівні. За найвищі досягнення у галузі науки і техніки держава встановлює премії і почесні звання для осіб, які зробили значний внесок у розвиток науки.

Державна політика у сфері патентів і ліцензій спрямована на регулювання відносин, пов'язаних з набуттям і використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності. Автори інтелектуальної власності отримують частину доходів від використання їхнього продукту у бізнесі. У такий спосіб створюється ефективна система заохочення науково-технічних робітників щодо:

- 1) інтенсифікації досліджень і розробок;
- 2) підвищення якості науково-технічного і технологічного продукту;
- 3) посилення практичної спрямованості.

Державний захист права інтелектуальної власності на науково-технічну продукцію є необхідною умовою практичного використання науково-технічних досягнень. Результати науково-технічної діяльності є об'єктом власності створювачів (розробників) науково-технічної продукції, якщо інше не передбачено законом або договором.

Підтримка міжнародного науково-технічного співробітництва є складовою державної політики у сфері НТП. Суб'єктам науково-технічної діяльності надається право:

- 1) брати участь у виконанні міжнародних програм та укладати угоди з іноземними організаціями і фірмами;
- 2) брати участь у діяльності іноземних та міжнародних наукових товариств, асоціацій і союзів на правах їхніх членів;
- 3) здійснювати взаємний обмін науково-технічною інформацією;
- 4) проводити обмін науково-технічними і викладацькими кадрами, студентами й аспірантами, а також спільну підготовку фахівців.

4 Концепція державної економічної політики

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної і прикладної науки нововведеннями забезпечити процес оновлення продукції.

Інноваційні процеси – створення і впровадження нової техніки, технологій, розробка нових матеріалів, розвиток нових галузей і виробництв.

Інноваційна діяльність має на меті впровадження інновацій у виробництво.

У країнах з розвинутою ринковою економікою інноваційною діяльністю займається 70–80% підприємств, в Україні цей показник в останні роки становить 15–20%.

Інноваційна політика – це форма структурної політики, що передбачає такі головні складові:

- 1) державна пряма й непряма підтримка фундаментальної і прикладної науки;
- 2) різноманітні форми стимулювання досліджень, насамперед надання пільг;
- 3) сприяння інноваційному бізнесу, зокрема малому.

Основні методи та інструменти інноваційної політики:

- 1) пряме і непряме стимулювання інноваційної активності усіх суб'єктів економіки;
- 2) удосконалення податкового, грошово-кредитного, патентно-ліцензійного законодавства;
- 3) амортизаційна політика, насамперед надання режиму прискореної амортизації, що підвищує сукупні витрати, зменшує прибуток для оподаткування і сприяє більш швидкому вибуттю основного капіталу;
- 4) система регулювання передачі технологій, зокрема за кордон;
- 5) встановлення системи відповідальності у контрактних взаємовідносинах;
- 6) зняття обмежень щодо природоохоронного й антимонопольного законодавства;

7) підтримка науково-технічної, освітньої і виробничої кооперації, малого інноваційного бізнесу.

Організаційні інноваційні заходи (світовий досвід):

- 1) підвищення витрат державного бюджету на НДДКР;
- 2) створення спеціальних державних органів, державних компаній, міністерств чи відомств, незалежних агентств;
- 3) прийняття загальнодержавних програм і спеціальних законів;
- 4) посилення державного і суспільного контролю за якістю досліджень, наприклад, гуртки якості в Японії, які створені фактично на кожному підприємстві;
- 5) створення так званих «бізнес-інкубаторів» для малих, насамперед венчурних (найбільш ризикованих з точки зору вкладень) підприємств;
- 6) створення технологічних парків, тобто комплексу освітніх, науково-дослідних і виробничих суб'єктів з метою виконання інноваційних проектів, розробки й втілення наукомістких, високотехнологічних і конкурентоспроможних на світовому ринку продуктів.

Наша країна має певні науково-виробничі досягнення світового рівня, що створює засади для її участі в міжнародній кооперації. Це діяльність інститутів електричного зварювання ім. Є. О. Патона і напівпровідникових технологій та матеріалів у Києві, монокристалів у Харкові, на базі яких створені відповідні технологічні парки.

Україні для подолання відсталості в науково-технологічному й соціально-економічному розвитку потрібно не тільки підвищити темпи економічного зростання, а й здійснити перехід на інноваційний шлях розвитку.

Законодавча база для інноваційних перетворень:

- Закон «Про інноваційну діяльність»;
- Закон «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків».

5 Організаційно-економічний механізм державного регулювання інноваційної діяльності

Інноваційна політика держави має на меті об'єднання науково-технічної та інвестиційної політики.

Цілі інноваційної політики в державі:

1) орієнтація розвитку пріоритетних галузей на створення і широке використання нових високопродуктивних технологій, машин, матеріалів, постійне оновлення і модернізація виробництва;

2) забезпечення соціально-економічних, організаційних і правових умов для постійного відтворення і ефективного використання науково-технічного потенціалу;

3) проведення прогресивних структурних зрушень в економіці;

4) синхронізація інвестиційних та інноваційних циклів;

5) формування умов, за яких впровадження НТП та інновацій було б життєво необхідним для виробників;

6) прискорення процесу формування ринку науково-технічної продукції і підвищення ринкового попиту на науково-технологічні досягнення.

Механізм макроекономічного регулювання науково-технічних та інноваційних процесів передбачає:

1) нормативно-правове забезпечення;

2) систему державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень, у тому числі їх пряме фінансування;

3) визначення пріоритетів у сфері науки і техніки, їх всебічну підтримку та заохочення;

4) диверсифікацію джерел мобілізації коштів на науково-технічний розвиток;

5) максимальне стимулювання малого інноваційного, венчурного підприємництва;

- 6) науково-технічне прогнозування і програмування;
- 7) систему фінансових, кредитно-грошових, амортизаційних та інших пільг і преференцій;
- 8) організаційну підтримку і забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності;
- 9) підготовку наукових кадрів.

Пріоритетні напрямки науково-технологічного й інноваційного розвитку країни:

- 1) створення і масове впровадження екологічно прийнятних енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- 2) використання перспективних інформаційних і електронних технологій, засобів інформатики й систем зв'язку вітчизняного виробництва;
- 3) розробка нових біотехнологій для сільського господарства, галузей легкої і харчової промисловості, виробництва ліків;
- 4) створення наукових основ охорони здоров'я населення, розробка нових методів профілактики, діагностики й лікування захворювань;
- 5) створення і практичне застосування нових речовин і матеріалів із заданими властивостями;
- 6) розвиток конкурентоспроможних технологій у літакобудуванні, ракетно-космічному комплексі, судно- й автомобілебудуванні, виробництві військової техніки.

Важливим напрямком економічного розвитку є акумуляція інвестиційних ресурсів у «точках зростання». В Україні, що входить до складу п'ятірки країн світу з найбільшою чисельністю дипломованих програмістів, однією з «точок зростання» можуть бути інформаційні технології.

Для створення фундаменту довгострокового економічного зростання необхідно забезпечити реальні конкурентні переваги через випуск продукції вищого технологічного укладу та сучасні інноваційні технології.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

ТЕМА 5 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1 Підприємництво як об'єкт державного регулювання

Підприємництво або підприємницька діяльність – це особливий творчий вид діяльності людини з поєднання інших чинників виробництва на власний страх і ризик з метою отримання прибутку.

Р. Кантільон (1680–1734) першим визначив підприємця як людину, здатну до виваженого ризику.

Й. Шумпетер (1883–1950) називав підприємця економічним лідером, творцем інновацій. Успіх підприємництва залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників.

Зовнішні чинники:

- 1) роль держави, насамперед законодавство;
- 2) природні ресурси;
- 3) поведінка інших людей.

Внутрішні чинники:

- 1) достатній рівень стартового капіталу;
- 2) ефективність чинників виробництва.

Організація ефективного господарювання передбачає виконання наступних складових:

- 1) всебічне дослідження ринку своїх товарів за рахунок розвинутої системи маркетингу;
- 2) чітко налагоджене постачання факторами виробництва при достатньому рівні внутрішньої організації за рахунок системи виробничого менеджменту;
- 3) постійний контроль за бюджетом підприємства за рахунок досконалого фінансового менеджменту;

4) розвинута робота з кадрами за рахунок системи менеджменту персоналу;

5) постійний контроль за станом ліквідності, тобто спроможність своєчасно виконувати свої зобов'язання перед контрагентами за рахунок менеджменту з обліку і контролю.

Підприємництво – багатопланове явище, яке можна характеризувати з різних поглядів: економічного, правового, психологічного та ін.

Закон України «Про підприємництво» визначає підприємництво як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик, діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг торгівлі з метою одержання прибутку.

Підприємництво відіграє важливу роль в національному господарстві країни, створюючи інноваційне середовище, руйнуючи традиційні структури і відкриваючи шлях до перетворень, тобто стаючи тією силою, котра прискорює рух економіки шляхом ефективності, раціоналізації, бережливості та постійного оновлення.

Досвід індустріально розвинутих країн показує, що розвиток підприємництва – необхідна умова економічного зростання.

Для нормального функціонування підприємництва мають бути забезпечені такі основні умови:

- 1) стабільна національна грошово-кредитна система;
- 2) пільгова система оподаткування;
- 3) активно діюча система інфраструктурної політики підприємницької діяльності;
- 4) державна фінансова і матеріально - технічна підтримка підприємництва;
- 5) ефективний захист інтелектуальної власності;
- 6) спрощена процедура регулювання підприємницької діяльності з боку державних органів;

- 7) правовий захист підприємництва;
- 8) формування у суспільстві привабливого іміджу підприємництва.

2 Роль держави у становленні підприємницького середовища

Державне регулювання підприємництва – це система правових, організаційних і регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища для забезпечення ефективності і конкурентоспроможності національної економіки.

Підприємницьке середовище – це сукупність умов, що впливають на формування і розвиток підприємництва.

Воно складається з таких елементів:

1. Економічні умови – визначають умови розподілу ресурсів і ступінь активності підприємницької діяльності:

- 1) ступінь економічної свободи;
- 2) обсяг сукупного попиту;
- 3) рівень розвитку ринків;
- 4) конкуренція;
- 5) стабільність національної валюти;
- 6) податкова політика;
- 7) рівень доходів населення.

2. Політична ситуація – обумовлює характер взаємодії суспільства і підприємницьких структур, їхню соціальну інтегрованість.

3. Правове середовище – створює умови для розвитку цивілізованих ринкових відносин:

- 1) стан розвитку ринкового господарства;
- 2) характер регулюючого втручання держави в діяльність суб'єктів економіки;
- 3) захист інтересів підприємців.

4. Соціально-культурне і демографічне середовище – виявляє вплив на формування потреб споживачів:

- 1) обумовлює специфіку попиту;
- 2) формує типи економічної культури у суспільстві;
- 3) визначає кількість населення, рівень його освіти, культури, моральні норми, традиції, релігійні погляди, домінуючі соціально-культурні цінності.

5. Технологічне середовище – обумовлює не тільки характер виробництва, а й способи підприємницької діяльності:

- 1) рівень індустріального розвитку країни;
- 2) рівень науки, техніки;
- 3) наявність технологій і їх впровадження у виробництво.

6. Природно-географічне середовище – визначає:

- 1) галузеву, територіальну, зовнішньоекономічну структуру економіки;
- 2) види підприємницької діяльності;
- 3) наявність природних ресурсів;
- 4) якість ресурсів;
- 5) клімат;
- 6) географічне положення країни.

7. Інституційно-організаційне середовище – характеризує:

- 1) систему органів державного управління, їхню взаємодію із суб'єктами підприємницької діяльності;
- 2) способи та інструменти державного впливу на підприємництво;
- 3) розвиток інститутів ринкової інфраструктури.

Суб'єкти державного регулювання підприємницької діяльності в Україні:

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі.
2. Міністерство фінансів.
3. Державний комітет з питань регуляторної політики й підприємництва.

4. Державна податкова адміністрація.
5. Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації.
6. Антимонопольний комітет України.

Основою державної політики підтримки підприємництва є розроблення і реалізація державних програм науково-технічного, ресурсного, фінансового, консультативного, кадрового та іншого спрямувань.

Державні програми можуть реалізовуватися центральними та місцевими органами виконавчої влади. Програми мають забезпечити формування тих невід'ємних елементів соціально-економічного розвитку, які підприємницький сектор неспроможний створити самостійно, а саме:

- 1) нормативно-правового (адміністративного) забезпечення;
- 2) інституційних засад розвитку бізнесу;
- 3) функціональних (цільових) форм державного регулювання.

Нормативно-правове забезпечення розвитку підприємництва включає в себе:

- 1) формування законодавчої бази підприємництва і її вдосконалення;
- 2) нормативне регулювання умов господарської діяльності, включаючи стандартизацію і сертифікацію;
- 3) адміністративне регулювання через механізм державної реєстрації підприємств, ліцензування підприємницької діяльності, квотування обсягів виробництва, експорту, імпорту товарів.

База нормативно-правового забезпечення:

- 1) законодавчі та інші нормативно-правові акти;
- 2) відповідні норми цивільного, кредитно-фінансового, податкового, адміністративного, трудового та інших складових чинного законодавства, основними з яких є закони України:

- 1) «Про підприємництво»;
- 2) «Про власність»;
- 3) «Про підприємства в Україні»;
- 4) «Про господарські товариства».

3 Механізм державного регулювання підприємництва

Головні цілі державної підтримки підприємництва:

- 1) формування потужного підприємницького сектора;
- 2) стимулювання перспективних видів і напрямків діяльності;
- 3) сприяння нагромадженню інвестиційних ресурсів та інвестиційно-інноваційної діяльності у пріоритетних галузях;
- 4) забезпечення стабільного функціонування вітчизняного підприємництва в умовах міжнародної конкуренції.

Основні напрямки підтримки підприємництва:

- 1) вдосконалення нормативно-правової бази;
- 2) проведення ефективної конкурентної політики;
- 3) створення системи фінансово-кредитної та гарантійної підтримки підприємництва;
- 4) дерегуляція економіки;
- 5) створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату;
- 6) забезпечення стабільності національної валюти;
- 7) удосконалення приватизаційного процесу;
- 8) проведення реструктуризації, системної трансформації підприємств, адаптації їхньої діяльності до вимог ринку;
- 9) підтримка ефективно працюючих підприємств незалежно від форм власності, сприяння розвитку малого підприємництва;
- 10) підвищення ефективності функціонування державного сектора економіки;
- 11) заохочення іноземних інвестицій, залучення їх у приватизаційну сферу і в реальне виробництво;
- 12) сприяння держави у створенні і розвитку ринкової та соціальної інфраструктури;

13) обмеження тінізації економіки шляхом стимулювання трансформації некримінальної тіньової економіки в легальну, а також перекриття джерел кримінального бізнесу;

14) ефективне використання міжнародної допомоги з метою розвитку підприємництва;

15) формування у суспільстві відповідного типу економічної культури і морально-психологічної атмосфери.

Конкурентна (антимонопольна) політика держави спрямована на запобігання монопольній діяльності, її обмеження і припинення.

Основою конкурентної політики є **антимонопольне законодавство**, представлене законами України:

1. «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» (1992 р.).
2. «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.).
3. «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.).
4. «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.) та інші нормативно-правові акти.

Визначальною ознакою підприємця-монополіста є його монопольне, тобто домінуюче становище, яке забезпечує можливість одноосібно або разом з іншими монополістами обмежувати конкуренцію на певному сегменті ринку. Момент, коли виникає монопольне становище підприємця на ринку всіх видів товарів (послуг) в межах певної території, визначає Антимонопольний комітет. За такий показник беруть перевищення частки товару підприємця на певному ринку понад 35%. Підприємство, яке має монопольне становище на ринку, називається монопольним утворенням, а його діяльність – **монопольною діяльністю**.

Ринок у визначних територіальних товарних межах, на яких діє хоч б одне монопольне утворення або існує бар'єр для вступу інших суб'єктів господарювання на нього, вважається **монополізованим ринком**.

В основу антимонопольної політики покладена «Державна програма демонополізації економіки та розвитку конкуренції».

Метою «Програми...» є формування і розвиток конкурентного середовища, яке забезпечуватиме:

- 1) ефективне використання суспільних ресурсів;
- 2) вільний доступ на ринок для підприємців;
- 3) свободу споживачів у виборі товарів.

Суб'єктами антимонопольної політики в Україні є державні органи, які забезпечують процес демонополізації економіки і розвитку конкуренції:

- 1) Верховна Рада;
- 2) Президент України;
- 3) Кабінет Міністрів;
- 4) Антимонопольний комітет;
- 5) Фонд державного майна України;
- 6) центральні і місцеві органи державної виконавчої влади;
- 7) керівництво, трудові колективи, підприємці і покупці.

Для реалізації конкурентної політики, контролю за використанням антимонопольного законодавства утворено Антимонопольний комітет України та його територіальні управління в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Засоби антимонопольного регулювання:

- 1) обмеження на встановлення вищого рівня цін і товарів, запровадження граничних нормативів рентабельності;
- 2) декларування зміни цін;
- 3) установлення стандартів і показників якості для товарів і послуг;
- 4) квотування обсягів виробництва товарів (послуг);
- 5) використання державних замовлень;
- 6) розподіл ринків;
- 7) тарифне регулювання імпорту та експорту товарів.

4 Фінансові важелі державної підприємницької політики

Систему державних органів приватизації в Україні репрезентують:

1. Фонд державного майна України.
2. Його регіональні відділення і представництва в районах і містах, органи приватизації АР Крим.

Для правильного визначення мети приватизації та її пріоритетів, можливих і доцільних обмежень розробляються державна, республіканська (АР Крим) і місцеві програми приватизації.

У державній програмі приватизації визначаються:

- 1) завдання щодо приватизації майна, яке перебуває у державній власності;
- 2) перелік об'єктів, які підлягають приватизації;
- 3) відповідні способи приватизації для різних груп об'єктів;
- 4) завдання органам виконавчої влади щодо забезпечення приватизації;
- 5) заходи щодо залучення у процес приватизації інвесторів;
- 6) особливості участі у процесі приватизації громадян України, іноземних інвесторів та інших покупців;
- 7) витрати на виконання програм приватизації, порядок їх відшкодування та джерела фінансування;
- 8) прогноз надходження коштів від приватизації і напрямків їх використання.

На сучасному етапі в Україні ставиться завдання переходу до **інвестиційно орієнтованої приватизації**, яка має здійснюватися за двома спрямуваннями:

1. Приватизація великих підприємств стратегічних галузей економіки повинна здійснюватися за індивідуальними планами на підставі галузевих програм реструктуризації продажем пакету акцій з можливою передачею прав на управління закріпленим за державою пакетом акцій стратегічному інвестору під конкретні зобов'язання.

2. Організація масового розпродажу (навіть за символічну ціну) за грошові кошти і державні цінні папери малоліквідних об'єктів, залишків реалізованих пакетів акцій підприємств, які не мають стратегічного значення для економіки країни, об'єктів незавершеного будівництва, а за наявності вигідних пропозицій і окремих інвестиційно привабливих підприємств. Це створюватиме передусім економічне середовище для формування широкого прошарку управлінських менеджерів, здатних забезпечити ефективну діяльність підприємств в умовах жорсткої внутрішньої і зовнішньої конкуренції.

Інститут банкрутства є невід'ємною складовою державної підприємницької політики та інструментом цивільно-правової відповідальності за неефективну організацію роботи підприємницьких структур.

Нормативно-правове регулювання процесу банкрутства ґрунтується на законах України:

1. «Про банкрутство».
- 2.»Про банки і банківську діяльність».
3. «Про аудиторську діяльність».
4. Арбітражному процесуальному кодексі України.

Суб'єктом банкрутства можуть стати підприємницькі структури або державні підприємства, які не спроможні своєчасно виконувати свої зобов'язання перед кредиторами або перед бюджетом. Проте неспроможний суб'єкт господарювання на цьому етапі ще не банкрут. Він визнається таким тільки за рішенням арбітражного суду. До прийняття такого рішення йому надається можливість вийти зі стану неспроможності через **процедуру санації** (систему законів, спрямованих на запобігання банкрутству).

Умовами санації можуть бути:

- 1) випуск нових акцій або облігацій для залучення грошового капіталу;
- 2) збільшення банківських кредитів і надання урядових субсидій;
- 3) зменшення процентів за облігаціями, випущеними підприємством, та відстрочка їх погашення;

- 4) реструктуризація короткострокової заборгованості в довгострокову;
- 5) зміна форми власності підприємства;
- 6) ліквідація нерентабельного підприємства і створення на його базі нового;
- 7) структурна перебудова виробництва;
- 8) зміна ринків збуту;
- 9) зміна сировинної бази;
- 10) інші заходи, спрямовані на оздоровлення підприємства.

5 Основні напрямки регуляторної політики

Регуляторна політика є суттєвим елементом державної підтримки бізнесу і означає:

1. Спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємництва, скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, потребують одержання сертифікатів і будь-яких інших дозволів на здійснення підприємництва.
2. Обмеження кількості перевірок і права контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва.
3. Спрощення процедур митного оформлення вантажів у процесі здійснення експортно-імпортних операцій.
4. Забезпечення послідовності і стабільності нормативно-правового регулювання підприємництва.

Інституційні заходи регуляторної підтримки підприємництва включають:

- 1) наявність організаційної структури;
- 2) інформаційно-консультативне забезпечення підприємництва;
- 3) матеріальне забезпечення;
- 4) науково-методичне забезпечення;
- 5) моніторинг державної підтримки.

Організація ефективної підтримки підприємництва обов'язково вимагає формування розвинутої інфраструктури, що є невід'ємним компонентом ринкової економіки і створює сприятливі умови для розвитку бізнесу.

До складу інфраструктури ринку входять:

- 1) фінансово-кредитна інфраструктура;
- 2) організаційно-технічна інфраструктура;
- 3) інноваційно-аналітична інфраструктура.

Розвиток підприємництва потребує створення розвинутої системи інформаційно-конкурентного забезпечення. Основним елементом такої системи має бути мережа регіональних інформаційно-аналітичних центрів, що у подальшому інтегруватимуться у єдину інформаційну систему.

Держава сприяє створенню ефективної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів і підприємницької діяльності, розробленню навчальних планів, програм і методичних посібників для підготовки підприємців залежно від рівня:

- 1) базової підготовки;
- 2) термінів навчання;
- 3) підвищення кваліфікації викладачів;
- 4) використання державних телерадіоканалів для навчання широких верств населення основам підприємницької діяльності.

Сприяння розвитку підприємництва в Україні також передбачає:

- 1) проведення комплексу наукових досліджень, пов'язаних з проблемами розвитку підприємництва;
- 2) розроблення і впровадження нових підходів та методів щодо аналізу і прогнозування розвитку цього сектора економіки;
- 3) вивчення світового досвіду з питань формування державної політики сприяння розвитку підприємництва.

ТЕМА 6 СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

1 Ринкова економіка і соціальна справедливість

На початкових стадіях розвитку суспільства господарський прогрес в значній мірі був пов'язаний з:

1. Яскраво вираженою нерівністю.
2. Несправедливістю.
3. Тиском одних прошарків населення на інші.

Індустріальна революція XVIII-XIX ст. стимулювала розвиток ринкових відносин. Їх розквіт супроводжувався:

1. Розширенням особистої свободи і незалежності громадян.
2. Поступовим посиленням уваги до соціальної справедливості.
3. Виникненням і значним розповсюдженням ідеології свободи і рівності.

Це призвело до того, що в індустріально розвинутих країнах з'явилась тенденція до стирання соціальної нерівності.

Завдання і принципи соціальної політики, які в достатній мірі сприятимуть досягненню соціальної справедливості в умовах ринкової економіки, показані на рис. 9.1.

Сучасна модель ринкової економіки передбачає відповідне соціальне вирівнювання.

Суспільна свідомість піднялась до розуміння того, що:

1. Ринок – це компроміс між його учасниками. Вони самостійні, по особистій ініціативі протистоять одні одним (оскільки мають протилежні інтереси), але і суттєво залежать одні від одних: їх інтереси можуть реалізовуватися тільки в результаті «зустрічного» задоволення потреб.
2. При насиченні ринку і жорсткій конкуренції виробники товарів і послуг повинні бути зацікавлені у високих доходах споживачів.



Рисунок 6.1 – Завдання і принципи соціальної політики

Ринок і повна рівність несумісні. Це обумовлено:

- 1) персональними відмінностями учасників ринку. Відмінності мають соціальну, біологічну і психологічну природу;
- 2) сутністю самих ринкових механізмів (протиріччями процесів формування ринкових вартостей і ринкових цін, особливостями купівлі-продажу робочої сили).

Отже, сучасні ринкові відносини створюють можливості відносної соціальної рівності. В той же час їх практична реалізація потребує

цілеспрямованих дій, які базуються на відповідних принципах. Ці дії і являють собою **соціальну політику** або **соціальні аспекти економічної політики держави**.

Для проведення соціальної політики держави розробляються **загальнодержавні соціальні програми**.

При розробці і реалізації соціальних програм необхідні:

- 1 Постійний суспільний контроль.
- 2 Урівноваженість інституційних сил.
- 3 Висока ступінь демократичної культури в суспільстві.

2 Доходи в суспільстві і показники соціальної забезпеченості

Ступінь соціальної рівності чи нерівності залежать, перш за все, від системи доходів.

Доходи населення – це сукупність грошових і натуральних засобів, одержаних або вироблених домашнім господарством за відповідний проміжок часу.

Класифікація доходів

За речовою формою:

1) грошові доходи населення – всі надходження грошових засобів у вигляді зарплати, пенсії, стипендії, різноманітні виплати, доходи від власності у вигляді процентів, ренти, надходження грошей від продажу акцій, цінних паперів, нерухомості, тварин, сільськогосподарської продукції, різних виробів (включаючи продаж на неофіційному ринку), оплата наданих послуг та інші;

2) натуральні доходи населення – всі надходження сільськогосподарської продукції, різноманітних виробів, послуг та іншої продукції в натуральній формі, отримані з присадибних ділянок, домашнього господарства, самозаготівлі дарів природи, призначені для особистого, сімейного споживання.

За джерелами одержання:

1) основні доходи – постійне джерело доходів (для працюючих по найму – зарплата; для підприємця – чистий прибуток);

2) додаткові доходи – отримані крім основного джерела грошових і матеріальних засобів. З розвитком ринкової економіки можливості одержання додаткових доходів постійно розширюються (доходи по цінних паперах, лотереї, спадок, скорочення податкових виплат).

До додаткових доходів люди прагнуть з двох причин:

1. Диверсифікація джерел доходів дозволяє зменшити ризик від скорочення основного доходу.

2. В силу недостатності основного доходу у зв'язку з постійним випереджаючим зростанням потреб.

За видами:

1) легальні доходи – мають юридично виправдану форму;

2) нелегальні – доходи від «тіньової» економіки (прихованої від податкової служби господарської діяльності і загальнокримінального походження).

Розрізняють доходи:

1. Номінальні доходи – характеризують рівень грошових доходів без врахування податків і цін.

2. Використовувані доходи – це номінальні доходи за вирахуванням податків та інших обов'язкових платежів, тобто доходи, які використовує населення на споживання і заощадження.

3. Реальний використовуваний дохід – розраховується з врахуванням індексу цін, тарифів і являє собою реальну купівельну спроможність номінальних доходів.

Структура індивідуального доходу:

1 Винагорода за працю:

1) дохід за основним місцем роботи;

2) сезонні (підрядні) заробітки.

2 Дохід від продажу результатів праці:

- 1) фермерський дохід;
- 2) дохід від домашнього господарства;
- 3) авторська винагорода.

3 Дохід з капіталу:

- 1) дивіденди по акціях;
- 2) орендна плата;
- 3) проценти по вкладах.

4 Ризиковий дохід:

- 1) виграші по облігаціях;
- 2) виграші в лотереї;
- 3) виграші в спортивних змаганнях;
- 4) виграші в ігрових автоматах;
- 5) виграші в різноманітних конкурсах.

5 Передавальний дохід:

- 1) спадщина;
- 2) даріння;
- 3) спонсорська допомога;
- 4) аліменти;
- 5) винагорода нащадкам авторів.

6 Соціальний дохід:

- 1) оплата тимчасової непрацездатності працівника;
- 2) оплата відпустки по пологах;
- 3) виплати на народження дитини;
- 4) виплати на дітей;
- 5) виплати ритуального характеру.

7 Позичковий дохід:

- 1) кредити банків;
- 2) кредити підприємств;
- 3) позики приватних осіб.

Показники соціальної забезпеченості:

Рівень життя – це комплексна соціально-економічна категорія, яка відображає рівень розвитку фізичних, духовних і соціальних потреб, ступінь їх задоволення і умови в суспільстві для розвитку і задоволення цих потреб.

Компоненти рівня життя (концепція ООН):

- 1) здоров'я;
- 2) споживання продуктів харчування;
- 3) освіта;
- 4) зайнятість і умови праці;
- 5) житлові умови;
- 6) соціальне забезпечення;
- 7) одяг;
- 8) відпочинок і вільний час;
- 9) права людини.

Для прикладу охарактеризуємо деякі компоненти рівня життя.

Здоров'я – його суть характеризується такими показниками:

- 1) тривалість життя;
- 2) рівень смертності;
- 3) тривалість і важкість захворювань;
- 4) фізичні та розумові здібності людей, їх самопочуття.

Одяг:

- 1) якість і можливість вибору;
- 2) достатність.

Відпочинок і вільний час:

- 1) тривалість;
- 2) можливість вибору;
- 3) достатність різноманітних закладів для відпочинку , спорту, туризму і екскурсій;
- 4) самопочуття людей під час відпочинку і після нього;
- 5) задоволення проведенням вільного часу і відпочинку.

Права людини:

- 1) можливість реалізації прав;
- 2) забезпечення безпеки, захист від епідемій, катастроф, стресового стану у зв'язку з військовими, національними і політичними конфліктами;
- 3) обов'язковість і гуманність правових органів, ступінь довіри їм.

Основні показники рівня життя:

- 1) об'єм національного доходу;
- 2) номінальні доходи населення;
- 3) доходи від підприємницької діяльності;
- 4) об'єм пенсійних фондів;
- 5) об'єм товарообігу;
- 6) об'єм виконаних послуг;
- 7) величина житлового фонду;
- 8) чисельність зайнятих у галузях економіки;
- 9) сума вкладів населення;
- 10) природний приріст населення.

Додаткові показники рівня життя:

- 1) частка фонду споживання в національному доході;
- 2) реальний дохід на душу населення;
- 3) середня і мінімальна зарплати;
- 4) середній дохід на душу населення від підприємницької діяльності;
- 5) середній і мінімальний розміри пенсій;
- 6) товарообіг на душу населення;
- 7) об'єм послуг на душу населення;
- 8) забезпеченість житлом на одну людину (кв. м);
- 9) частка безробітних в економічно активному населенні;
- 10) середній розмір грошових вкладів у банках;
- 11) тривалість життя.

«Споживчий кошик» (споживчий бюджет) – вартісна оцінка об'єму і структури споживання матеріальних і духовних благ та послуг, які необхідні для життя людини.

Мінімальний «споживчий кошик» – це мінімум матеріальних і духовних благ та послуг, який необхідний для нормального відтворення населення і робочої сили.

«Якість життя» – синтетичний, комплексний показник, який відображає різні сторони життя людини. Мова йде не лише про рівень споживання матеріальних благ, але беруться до уваги і специфічні параметри: об'єм державних благ у сфері культури, освіти, охорони здоров'я, відпочинку, розваг, ступінь свободи особи і можливості її самореалізації, а також суб'єктивне сприйняття людиною рівня свого благополуччя і таких понять як щастя і задоволеність.

3 Соціальна диференціація і її вимірювання

Диференціація доходів – це відмінності в рівні доходів на душу населення або на одного працюючого.

Соціальна диференціація на початковому етапі ринкового розвитку неминуче посилюється. У зрілій фазі, в тому числі в результаті проведення соціальної політики держави, вона послаблюється.

Основні причини нерівності доходів:

- 1) відмінності в інтелектуальних, фізичних і естетичних здібностях;
- 2) відмінності за рівнем одержання освіти і професійної підготовки;
- 3) відмінності в готовності ризикувати («плата за ризик»);
- 4) нерівність у володінні власністю;
- 5) наявність ринкової влади і здатність штучно піднімати ціни на ринку в своїх інтересах;
- 6) вдача, зв'язки, дискримінація.

Ступінь нерівності доходів відображає графічний показник, який одержав назву кривої Лоренца (рис. 6.2).

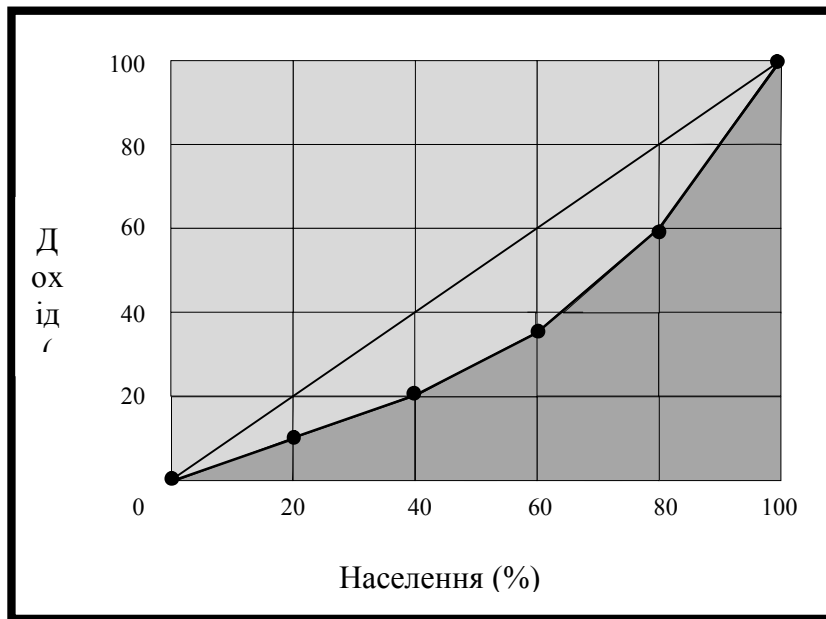


Рисунок 6.2 – Крива Лоренца

По горизонталі відкладені процентні групи населення, а по вертикалі – проценти доходу, який отримують ці групи. Теоретична можливість абсолютно рівного розподілу доходу представлена бісектрисою, яка показує, що кожний даний процент сімей отримує відповідний процент доходу. Це означає, що якщо 20, 40, 60 % сімей отримують відповідно 20, 40, 60 % від усього доходу, то відповідні точки будуть знаходитися на бісектрисі. Крива Лоренца демонструє фактичний розподіл доходів. Наприклад, 20 % населення із самими низькими доходами отримує 10% загального доходу, 40% з низькими доходами – 20 % і так далі. Таким чином, величина відхилення кривої від бісектриси показує ступінь нерівності в розподілі доходів.

Цю ступінь нерівності в розподілі доходів прийнято характеризувати **коефіцієнтом (індексом) Джіні** – відношенням площі затемненої на графіці ділянки до площі трикутника, в якому вона знаходиться. Чим вища нерівність в розподілі доходів, тим значення коефіцієнта ближче до одиниці.

Одним із найбільш поширених показників диференціації доходів населення є **децильний коефіцієнт**. Він розраховується як доходний розрив 10% населення, яке має найбільший рівень доходів, і 10% населення з найменшим рівнем доходів. У розвинутих країнах він, як правило, складає від 3 до 6.

4 Політика вирівнювання доходів і її форми

Державне регулювання доходів – це система заходів і норм законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні органи і суспільні організації з метою стабілізації доходів і їх зростання в залежності від соціально-економічних умов розвитку суспільства.

Державна політика вирівнювання доходів заключається в їх перерозподілі через державний бюджет шляхом оподаткування різних груп отримувачів доходів і соціальних виплат.

Одночасно вирішуються та інші завдання:

- 1) підвищення доходів у малозабезпечених створює умови для нормального відтворення робочої сили;
- 2) ліквідація диспропорцій, які пов'язані з неоднаковою продуктивністю факторів виробництва (землі, капіталу, праці, підприємницьких здібностей);
- 3) регулювання зайнятості;
- 4) зниження соціальної напруги.

Можливості держави в перерозподілі доходів обмежуються бюджетними надходженнями. Існують межі зростання державних доходів:

- 1) мотивація підприємницької діяльності;
- 2) оподаткування осіб, які працюють по найму, і середніх верств населення;
- 3) приріст ВВП (кон'юнктурна межа).

Наявність вказаних меж передбачає, що розміри соціальних виплат повинні бути узгоджені з фінансовими можливостями держави. Здійснення соціальних виплат понад податкові надходження є одним із факторів бюджетного дефіциту та інфляції.

Держава не повинна допускати і завищеного оподаткування, яке може підірвати ринкові стимули і привести до іншого негативного ефекту – стійкого дефіциту заощаджень, які створюють фінансову основу розширеного відтворення.

Організуючи перерозподіл доходів, держава вирішує складну проблему : які верстви населення і чому вона повинна змусити оплатити утримання безробітних, інвалідів, малозабезпечених і так далі.

Ця проблема вирішується державою у взаємозв'язку економічних можливостей із соціальними потребами при нейтралізації негативних ефектів на мікро- і макрорівнях.

Державне регулювання доходів є складним соціально-економічним процесом, який передбачає взаємодію різних рівнів: держава – галузі; регіони; підприємства. Всі ці рівні взаємопов'язані, взаємозалежні, але кожен має своє місце в ієрархії. Держава є провідною ланкою – вона розробляє стратегію і тактику, методи і механізми регулювання, пріоритети.

Соціальна орієнтація економіки передбачає свідоме перепідпорядкування господарства завданню розвитку особи.

В політиці регулювання доходів реалізується (не реалізується) рівновага між ефективністю економіки і соціальною справедливістю. Вона, з однієї сторони, пом'якшує бажання надмірної ефективності за рахунок шкоди соціальній справедливості, а з іншої – дотримуючись справедливості, підвищує ефективність.

Основні напрямки соціальної політики держави

1. Соціальне страхування. У процесі виробництва робітники можуть втратити (по ряду об'єктивних причин, наприклад, травма) можливість продовжувати роботу. При цьому вони втрачають джерело доходу. Для

вирішення цієї проблеми існують два варіанти. Перший – виплата відповідної суми за нанесену здоров'ю робітника шкоду. Але одноразова допомога не дає йому можливості існувати тривалий час. Відповідно, більш бажаний другий шлях – соціальне страхування.

Система соціального страхування базується на наступних принципах:

- 1) має законодавчу силу;
- 2) обов'язкова для осіб, які працюють в умовах ризику (хоча може здійснюватись і на добровільній основі);
- 3) передбачає участь держави у фінансуванні відповідних виплат, що здійснюються у формі зниження виплачених самими працюючими сум або за рахунок підвищення пропонованих державою виплат;
- 4) страхування орієнтується на допомогу, перш за все слабким у економічному відношенні членам суспільства.

Практика визначила декілька форм соціального страхування: страхування від нещасних випадків, по хворобі, у зв'язку з пологами і доглядом за дитиною, по інвалідності, у випадку втрати роботи, пенсійне страхування.

2 Соціальний захист зайнятих – він базується на нерівності сторін на ринку праці.

Найманий працівник вважається слабкою у порівнянні з роботодавцем (підприємцем) стороною, оскільки не володіє власністю на засоби виробництва і вимушений продавати свою робочу силу.

Дії держави у цій сфері повинні бути націлені на фінансову підтримку робітників у випадку нанесення шкоди здоров'ю останніх або в інших випадках. Для цього держава розробляє відповідні правові норми, які забезпечують створення системи угод, що укладають між собою робітники і підприємці.

Держава, здійснюючи ці заходи, виходить із того, що в соціальних взаємовідносинах між робітниками і роботодавцями повинна йти мова не просто про купівлю-продаж, а про соціальний статус особи.

3 Політика у сфері заробітної плати – вона повинна реалізовуватися диференційовано. Регулююче втручання здійснюється в основному в тих випадках, коли ступінь професійної підготовки робітника невисокий і його позиції в протистоянні з роботодавцем відносно слабкі. Це, головним чином, стосується трудових процесів, які потребують некваліфікованої праці. У відношенні до таких категорій населення фіксується мінімальний рівень зарплати. За допомогою законів держава визначає також ритмічність оплати праці (щотижня, 14 днів, щомісячно).

В деяких випадках політика у сфері заробітної плати обумовлює введення граничного рівня останньої і його збереження на протязі відповідного проміжку часу.

Можливе також використання обмежень на темпи зростання оплати праці. Такі заходи використовуються для запобігання інфляції і ліквідації труднощів у сфері платіжного балансу.

4 Соціальні заходи на ринку праці – соціальна політика відносно ринку праці пов'язана перш за все з можливостями держави впливати на попит та робочу силу.

Вплив на ринок праці здійснюється:

- 1) за допомогою корегування правових норм, які стосуються використання в країні іноземної робочої сили;
- 2) шляхом скорочення доступу деяких груп робітників на ринок праці (наприклад, скорочення пенсійного віку);
- 3) інформування про його стан зацікавлених організацій;
- 4) через організацію фінансування системи перенавчання робітників у зв'язку зі структурними змінами в економіці.

5 Житлова політика – політика забезпечення необхідних житлових умов, що розглядається в сучасних західних країнах як інструмент соціальної політики. Якщо житлові проблеми швидко вирішуються, посилюється територіальна рухливість робочої сили, а це в умовах структурних зрушень

набуває особливої ваги, оскільки підвищується ефективність виробництва в цілому.

У традиційному варіанті вона проводиться шляхом надання допомоги робітникам, які орендують житло. Але є альтернативний варіант: держава в спроможності заохочувати самостійне житлове будівництво. При цьому використовуються різні можливості. Наприклад, територіальні органи влади самі створюють відносно дешеві комплекси житла і здають їх в найм сім'ям з низькими доходами тощо.

Ще один шлях соціальної підтримки у цій галузі передбачає використання житла, яке побудоване приватними будівельними кооперативами. Роль держави в цьому випадку зводиться до того, що вона безкоштовно надає будівельним організаціям землю, здійснює їх пільгове кредитування.

ТЕМА 7 ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1 Суть і форми фінансової політики

Фінансова політика – це сукупність заходів, здійснюваних шляхом маніпулювання державним бюджетом, урядовими видатками і доходами для досягнення повної зайнятості, зростання виробництва і зниження інфляції.

Форми фінансової політики:

- 1) дискреційна політика(регульована);
- 2) стимулююча фінансова політика;
- 3) стримуюча фінансова політика.

Під **дискреційною політикою** розуміють свідоме маніпулювання податками і урядовими видатками з метою:

- 1) зміни реального об'єму національного виробництва та зайнятості;
- 2) контролю над інфляцією;
- 3) прискорення економічного зростання.

У період економічного спаду використовується **стимулююча фінансова політика**. Вона включає в себе:

- 1) збільшення державних видатків;
- 2) зменшення податків;
- 3) поєднання п. п. 1 і 2.

У період економічного зростання використовується **стримуюча фінансова політика**. Вона включає в себе:

- 1) зменшення державних видатків;
- 2) збільшення податків;
- 3) поєднання п. п. 1 і 2.

Наприклад, в період піднесення додаткові податки можуть зменшити попит у приватному секторі, а в період спаду податковий тягар може бути полегшений за допомогою податкових пільг.

Інструменти фінансової політики:

- 1) політика видатків;
- 2) політика доходів;
- 3) бюджетна політика;
- 4) вплив на приватні капіталовкладення.

При використанні **недискреційної фінансової політики** необхідні зміни у рівні державних видатків і податків вводяться автоматично. Ця, так звана **автоматична або вбудована**, стабільність не включена до дискреційної фінансової політики.

Вбудований стабілізатор – це кожний захід, який має тенденцію автоматично спрацьовувати стримуючим(обмежуючим) чином в період піднесення і стимулюючим – в період спаду економічної активності.

Наприклад, в період швидкого піднесення ділової активності при низькому безробітті знижуються внески до пенсійного фонду, в результаті чого зменшується купівельна спроможність доходу працюючих. Одночасно здійснюється менше виплат по безробіттю. Кон'юнктура стримується.

Навпаки, в період спаду через збільшення чисельності безробітних скорочуються надходження вказаних внесків, в той же час збільшуються виплати по безробіттю. Таким чином в деякій мірі компенсується і стримується спад ділової активності.

2 Політика державних видатків

Основне завдання фінансової політики полягає в досягненні макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і пропозицією. В цьому регулюючому процесі приймають участь всі елементи фінансової політики.

В економічній теорії під **державними видатками** розуміють витрати держави на придбання матеріальних благ і послуг, пов'язаних із задоволенням суспільних потреб.

Класифікація державних видатків:

1. Трансформаційні (потокам державних засобів протистоять послуги у вигляді товару або праці, внаслідок чого державні фінансові засоби трансформуються в інші блага. Наприклад, державні інвестиції, державне споживання товарів і послуг, виплата із бюджету зарплати).

2. Трансфертні (не передбачають зустрічних послуг і виступають лише як пряма передача засобів). Наприклад, субсидії домашнім господарствам, соціальне забезпечення.

За функціональним принципом:

- 1) оборона;
- 2) освіта;
- 3) наукові дослідження;
- 4) соціальне забезпечення.

Механізм використання політики видатків

Держава варіює видатки, щоб збалансувати обумовлені кон'юктурою коливання попиту зі сторони домашніх господарств, підприємств і зовнішнього ринку.

У період швидкого зростання ділової активності держава стримує надмірно високий в порівнянні з пропозицією сукупний попит на ринку, використовуючи скорочення своїх видатків і тимчасове обмеження доходів (ліквідація інфляційного розриву).

В період спаду держава компенсує відносно низький сукупний попит за допомогою своїх видатків (вирівнювання дефляційного розриву).

Стримуючі дії:

- 1) відстрочка державних видатків (наприклад, на будівництво);
- 2) призупинка надходження доходів до бюджету через створення компенсаційного резервного фонду кон'юктури або шляхом одержання позик.

Стимулюючі дії:

- 1) фінансування додаткових видатків із компенсаційного фонду кон'юктури або шляхом одержання позик;
- 2) прискорення реалізації інвестиційних проектів.

Політика видатків із державного бюджету повинна узгоджувати попит державного сектора з попитом приватного сектора у відповідності із станом кон'юктури, тобто в протилежному напрямку.

3 Політика державних доходів і її макроекономічні завдання

Під **держаними доходами** прийнято розуміти поточні майнові і грошові перекази (трансферти) приватного сектора державі на основі:

- 1) отримання зустрічних послуг;
- 2) без будь-якого відшкодування.

Політика доходів вирішує 2 групи задач:

- 1) збір засобів для формування фінансового фонду, за допомогою якого можна здійснювати вплив на макроекономічну рівновагу;
- 2) досягнення регулюючого ефекту за рахунок самої техніки стягнення ресурсів (наприклад, маніпулювання податковими ставками).

Практика ринкової економіки в розвинутих країнах показує, що політика доходів має більш сильний у порівнянні з політикою видатків регулюючий ефект. Причини цього в значній мірі мають соціально-психологічний характер. Людина емоційніше сприймає факт вилучення, ніж випадок недоодержання.

Доходи державі приносять (продуценти):

- 1) приватні домашні господарства і підприємства;
- 2) адміністративно-територіальні одиниці;
- 3) інші суспільні інститути.

Форми одержання доходів:

- 1) за загальними видами – податкові доходи, неподаткові доходи;
- 2) за формами стягнення – звичайні (постійні) доходи, надзвичайні (тимчасові, періодичні) доходи;
- 3) за економічними сферами, де створюються доходи – надходження до бюджету від приватного сектора, надходження до бюджету від державного сектора.

Податки та податкова політика

Серед різноманітних державних доходів найбільш поширеною формою примусового стягнення засобів (без зустрічної послуги) є **податки**.

Через податки розвинуті держави мобілізують від 27-29 % ВВП (США і Японія) до 53% (Швеція).

Податкова система як сукупність форм і методів збору коштів – складне явище. В ній закладене глибоке протиріччя двох цільових завдань:

- 1) забезпечити вилучення у суб'єктів економіки значних фінансових ресурсів;
- 2) не допустити зниження їх ділової активності.

Вирішення проблеми досягається шляхом розумного компромісу.

Податкова система оптимальна, коли відповідає таким принципам **(за Х. Халлером):**

1. Система стягнення податків повинна бути побудована таким чином, щоб витрати держави на її утримання були найбільш низькі, наскільки це можливо.

2. Стягнення податків потрібно здійснювати так, щоб витрати платників податків, які пов'язані із самою процедурою виплат, також були максимально низькими.

3. Податкове навантаження не можна доводити до такого рівня, коли воно починає зменшувати економічну активність платника.

4. Оподаткування не повинно бути перепорою ні для внутрішньої раціональної організації виробництва, ні для його зовнішньої орієнтації на структуру потреб споживачів.

5. Процес отримання податків необхідно організовувати так, щоб він в найбільшому ступені сприяв (через накопичені фінансові ресурси) реалізації політики кон'юнктури і зайнятості.

6. Цей процес повинен впливати на регулювання доходів у напрямку забезпечення справедливості.

7. При визначенні податкової платоспроможності приватних осіб необхідно вимагати надання лише мінімуму інформації, яка стосується особистого життя громадян.

8. Важливо добиватися того, щоб комбінація податків утворювала єдину систему, в якій кожен податок має свою конкретну мету. При цьому не можна допускати ні взаємного «накладання» податків, ні наявності «щілин» між ними.

В ринковій економіці податки автоматично виконують стабілізуючу роль.

Механізм антициклічної дії податків:

1. У період зростання ділової активності відбувається зростання об'єму ВВП. При наявності прогресивної шкали оподаткування розміри виплат до бюджету зростають, що стримує економічну активність. Крім того, збільшений державний бюджет дозволяє за допомогою соціальної політики підняти рівень споживання малозабезпечених верств населення і тим самим збільшити сукупний попит, зближуючи його із сукупною пропозицією.

2. У період спаду ділової активності відбувається зворотне

Автоматична стабілізація може бути підкріплена наступними регулюючими заходами:

1) стримуючої дії – підвищення податків з підприємств і прибуткового податку з населення;

2) стимулюючої дії – зменшення податків підприємств і прибуткового податку з населення.

Щоб спрацювали автоматизм і описаний механізм, необхідні такі **передумови:**

1. Оперативна реакція податкової системи на кон'юнктуру.

Різні податки мають різну ступінь кон'юнктурної еластичності. Це обумовлено:

1) методами побудови податкових ставок;

2) самим об'єктом оподаткування;

3) технікою стягнення податків.

Ступінь реакції всієї податкової системи на кон'юнктуру залежить від того, яку частку в ній займають окремі податки. Вважається, що ефективною кон'юнктурно-стабілізуючою дією система володіє, коли рівень еластичності дорівнює одиниці.

2. Регулюючі можливості податкової системи залежать від раціонального рівня ставок оподаткування.

3. Необхідно враховувати «ефект запізнення», тобто для одержання задуманих змін в економіці в результаті проведення заходів фінансової політики необхідний відповідний час.

4. На ступінь регулюючої дії податків на економіку впливає тенденція ухилення суб'єктів економіки від оподаткування. Несплата податків може відбуватися в таких формах:

1) легальній (використання пільг; відмова від сфер діяльності з високими податками; перенесення діяльності в інший регіон або країну і компенсація податкових стягнень шляхом підвищення продуктивності праці і перекладання податкового тиску на інших учасників економічного процесу через ціну);

2) нелегальній (маніпулювання в бухгалтерському обліку; приховування інформації про свою діяльність).

4 Бюджетна політика

Державний бюджет – це річний план державних видатків і джерел їх фінансового забезпечення (покриття).

В залежності від адміністративно-територіального поділу країни бюджети бувають:

- 1) центральні;
- 2) регіональні;
- 3) місцеві.

Між ними існують відносини щодо:

1. Розподілу доходів по видах надходжень і частці в них окремих бюджетів.
2. Перерозподілу доходів центральним бюджетом.
3. Розподілу видів податків між центральним і місцевими бюджетами.

Державний бюджет завжди є компромісом, який відображає співвідношення сил основних груп носіїв різних соціально-економічних інтересів у країні. Це компроміс між:

- 1) власниками і працюючими по найму щодо оподаткування власності, доходів і зарплати, бюджетних видатків на соціальні цілі;
- 2) загальнодержавними і місцевими інтересами, промисловими та сільськогосподарськими регіонами – щодо розподілу податків і бюджетних дотацій, орієнтирів державної територіальної структурної політики;
- 3) інтересами окремих галузей і компаній – щодо податків та субсидій, пільгових кредитів і державних замовлень, підрядів на будівництво, інвестиційних премій.

Кожен такий компроміс супроводжується політичною боротьбою, передвиборною і в стінах парламенту, фракційною в середині партій і в засобах масової інформації.

Основні показники державного бюджету:

- 1) частка ВВП, що перерозподіляється через бюджет;
- 2) покриття бюджетних видатків доходами;
- 3) структура бюджетних видатків.

Структура видатків бюджету:

- 1) соціальні послуги;
- 2) витрати на господарські потреби;
- 3) витрати на оборону і матеріальне забезпечення зовнішньої політики;
- 4) адміністративно-управлінські витрати;
- 5) платежі по державному боргу.

Видатки державного бюджету виконують функції політичного, соціального і господарського регулювання, а також забезпечення умов життя населення:

- 1) управління;
- 2) виконання силових і політичних функцій;

- 3) системи освіти і наукових досліджень;
- 4) міжнародних зв'язків;
- 5) оборони.

Видатки на соціальні цілі спрямовані на пом'якшення диференціації матеріального становища різних соціальних груп. Поряд з вирішенням соціальних завдань ці видатки суттєво впливають на розміри і структуру попиту.

Види господарських видатків:

1. Державний кредит – надається на конкретні цілі, які сформульовані в державних економічних програмах, і має переваги перед приватним кредитом по:

- 1) величині процентної ставки;
- 2) вимогах до забезпечення;
- 3) строках і порядку повернення.

2. Державні субсидії – безповоротна цільова передача бюджетних коштів суб'єктам приватного господарства. Вони надаються у вигляді дотацій виробникам або споживачам для:

- 1) зниження цін;
- 2) заохочення інвестицій;
- 3) підготовки і перепідготовки кадрів;
- 4) підтримки активності на зовнішніх ринках.

3. Державні гарантії (поруки) – деякі державні органи виступають у вигляді гарантів приватної фірми. Якщо фірма повертає кредит у зазначений термін не повністю або взагалі не повертає, борг повертає державна установа – гарант.

Всі інші видатки державного бюджету впливають на народне господарство не як цілеспрямовані акції державного регулювання економіки, а у вигляді побічного ефекту. Наприклад, закупки озброєнь і підряди на будівництво військових об'єктів, витрати на адміністративно-управлінський

апарат і внески в міжнародні організації впливають на структуру і розміри попиту в різних галузях.

Механізм дії бюджетної політики

При складанні проекту державного бюджету на всіх рівнях необхідно враховувати **цілі кон'юнктурної політики**:

1. При **високій кон'юктурі** повинні бути погашені всі борги держави або тимчасово обмежені надходження до бюджету (створення резервного фонду кон'юнктури).

2. В період **спаду ділової активності** бюджетний дефіцит повинен підтримувати сукупний попит.

Бюджетна політика направлена на те, щоб шляхом дефіцитів у період спаду або надлишків під час піднесення стабілізувати економічний процес.

Дієвість бюджетної політики залежить від:

- 1) відносних розмірів витрачених коштів (їх частки у ВВП);
- 2) структури видатків;
- 3) ефективності використання кожної одиниці витрачених коштів.

Бюджетна політика в цілому відіграє в державному регулюванні економіки меншу роль, ніж політика державних доходів і вплив на приватні капіталовкладення.

5 Вплив на приватні капіталовкладення

Інвестиційний попит підприємств – це величина, яка багато в чому визначається розвитком кон'юнктури.

Значення інвестицій:

1) впливають на сукупний попит і, відповідно, національний дохід (ефект доходу);

2) в значній мірі використовують виробничі можливості в майбутньому (ефект продуктивності).

Шляхом впливу на приватні капіталовкладення (інвестиції) держава прагне до такого становища, щоб свої рішення про нові капіталовкладення

підприємці приймали відповідно до стану кон'юнктури, який склався на даний час.

Заходи впливу на інвестиційну активність підприємців:

1) прискорена амортизація основного капіталу – списання основних засобів у амортизаційний фонд в більш короткі строки, ніж дійсний період їх експлуатації;

2) реалізація прихованих резервів. Різниця між ринковою ціною і балансовою вартістю основних фондів називається прихованим резервом фірми. Реалізація прихованих резервів проходить при продажі або дозволеній Міністерством фінансів переоцінці основного капіталу;

3) пільгові відрахування в соціальні фонди підприємств. Соціальні фонди підприємств фінансуються із прибутку і покликані забезпечити соціальну політику окремих компаній. Обов'язкові відрахування в соціальні фонди звільняються від податку на прибуток. Залишок у фондах використовують для фінансування довгострокових капіталовкладень;

4) податкові пільги при використанні лізингу. Податкові пільги надаються лізинговим фірмам. Ці пільги стосуються визначення бази оподаткування і податкових ставок при оподаткуванні прибутків від лізингової діяльності;

5) стимулювання самофінансування. Держава за допомогою податкової та амортизаційної політики вирішує, яку частину валового прибутку вилучити в бюджет, а яку залишити на підприємстві для обов'язкового використання в інвестуванні, створює мотивацію для відповідного розподілу чистого прибутку на дивіденди і прибуток, який іде до резервних фондів.

Стимулювання капіталовкладень за рахунок особистих засобів підприємств стає інструментом активної державної структурної політики. Дозволяючи окремим регіонам, галузям і компаніям використовувати самофінансування в більшій або меншій мірі, держава здійснює вплив на галузеву і регіональну структуру господарства, розвиток окремих підприємств і їх місце в конкурентній боротьбі. Цей механізм також дає

можливість державним органам впливати на економічний цикл, зайнятість і НТП.

Економічні наслідки впливу на приватні капіталовкладення:

1) збільшуються чисті прибутки господарюючих суб'єктів за рахунок звільнення їх в амортизаційному фонді від податків;

2) прискорюється швидкість обігу капіталу;

3) збільшуються темпи і частка накопичення в національному доході;

4) прискорене амортизаційне списання обумовлює відрив балансової вартості основних фондів від ринкової вартості;

5) проходить нарощування розмірів основного капіталу завдяки вимушеним інвестиціям і, як наслідок цього, перенакопичення виробничих потужностей. Надлишок виробничих потужностей дозволяє використовувати нове продуктивне устаткування, але ще придатне для експлуатації тримати в якості резерву і включати у виробництво при збільшенні попиту та цін;

6) прискорені амортизаційні списання, штучно завищуючи витрати виробництва, сприяють підвищенню цін;

7) штучне зменшення балансових прибутків у результаті прискореного списання приводить до зменшення надходжень у бюджет податкових платежів з прибутку;

8) зменшення балансового прибутку веде до зменшення розмірів частини прибутку, яка виплачується у вигляді дивідендів;

9) можливість відриву мотивації капіталовкладень від стану кон'юнктури, що перетворює норми і порядок прискореної амортизації в потужний засіб ДРЕ. Цей захід може використовуватися для впливу на стан економіки як в цілому, так і диференційовано в часі, по галузях і регіонах;

10) замість багатьох ступенів, які проходять гроші перед тим як перетворитися у капітал при традиційних методах фінансування капіталовкладень, при забезпеченні інвестицій за рахунок прискореної амортизації їх шлях простий, швидкий і в значній мірі супроводжується звільненням від податків.

6 Переваги і недоліки фінансової політики

Проведення фінансової політики потребує врахування ряду проблем:

1) адміністративна тяганина. Як правило, проходить значний час від моменту, коли буде визначена необхідність прийняття фінансових заходів, до того часу, коли ці заходи будуть прийняті;

2) прихильність до стимулюючих заходів. Дуже популярні в політичному плані зменшення податків, збільшення державних видатків. Збільшення податків і скорочення державних видатків можуть бути політично ризикованими;

3) ефект чистого експорту. Діє через міжнародну торгівлю, підбиваючи ефективність фіскальної політики;

4) часовий лаг розміщення. Час, який проходить між початком спаду або інфляції і тим моментом, коли приходить усвідомлення цього факту, того, що він має місце. Наприклад, економіка може мати 3 місяці спаду або інфляції, поки цей факт появиться у відповідній статистиці;

5) функціональне запізнення. Має місце часовий лаг між моментом прийняття рішення про фінансові заходи і часом, коли ці заходи можуть впливати на виробництво, зайнятість, рівень цін;

6) ефект витіснення. Стимулююча (дефіцитна) фінансова політика буде приводити до зростання процентних ставок і зменшення витрат, таким чином послаблюючи або повністю підбиваючи ефект фіскальної політики.

Разом з тим фіскальна політика може змінити сукупний попит (особливо зміна податків). Більш низькі податки підвищують розміри доходів після сплати податків і таким чином збільшують заощадження населення. Аналогічно, скорочення податків на підприємства збільшують прибутковість інвестицій. Зменшені прибуткові податки збільшують величину зарплат після сплати податків і, відповідно, посилюють стимули до праці.

Прибічники **концепції пропозиції** вважають, що більш низькі ставки податків забезпечують зростання податкових надходжень за рахунок значного зростання національного виробництва та доходу.

Кейнсіанці вважають, що зниження податкових ставок викличе скорочення податкових надходжень і збільшить дефіцит бюджету.

ТЕМА 8 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІН ТА ІНФЛЯЦІЇ

1 Регулювання цін в ринковій економіці

Світова практика доводить, що державне регулювання цін застосовується в усіх країнах.

Сутність і форми державного втручання у процеси ціноутворення залежать від:

- 1) стану економічного розвитку країни;
- 2) питомої ваги державного сектора;
- 3) рівня конкуренції і монополізації;
- 4) інтенсивності інфляційних процесів.

На етапі формування ринкових відносин або під час кризових ситуацій держава безпосередньо втручається у механізм ціноутворення, компенсуючи нездатність ринку підтримувати стабільні ціни.

В умовах розвинутого ринку при стабільній грошово-фінансовій системі державне втручання в ціни обмежується лише відповідним впливом на передумови та побічні наслідки вільного ціноутворення.

При цьому уряди розвинутих країн можуть здійснювати регулювання цін на певні товари та послуги, що мають особливе соціальне значення для населення (електроенергія, водопостачання, поштові послуги та ін.).

У різних країнах питома вага регулювання цін коливається в межах 5–20 %, зокрема у США прямо чи опосередковано регулюється до 10 % цін і тарифів.

Державне цінове регулювання в Україні регламентується спеціальним законодавством (законами України):

- 1) Про ціни і ціноутворення;
- 2) Про місцеве самоврядування;
- 3) Про захист економічної конкуренції.

Закони в галузі ціноутворення встановлюють:

- 1) основні правила формування і застосування цін в країні;
- 2) порядок контролю за цінами;
- 3) відповідальність за їх порушення;
- 4) права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення.

Зазначені закони доповнюються і конкретизуються:

- 1) спеціальними рішеннями Верховної Ради;
- 2) указами Президента;
- 3) постановами Кабінету Міністрів.

З метою здійснення цінової політики держава створює **спеціальну систему органів ціноутворення**, до якої в Україні входять:

- 1) загальнодержавні установи (Кабінет Міністрів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі);
- 2) регіональні установи (управління з питань цінової політики Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій).

Повноваження Кабінету Міністрів України у сфері ціноутворення:

- 1) здійснення у країні державної політики цін;

2) визначення переліку продукції, товарів і послуг, державних фіксованих і регульованих цін і тарифів, які затверджуються відповідними органами державного управління;

3) визначення повноважень органів державного управління в галузі встановлення і застосування цін (тарифів), а також щодо контролю за цінами і тарифами.

Поряд з цим Кабінет Міністрів України своїми постановами затверджує **мінімальні ціни** на:

- 1) цукрові буряки і цукор;
- 2) вітчизняні й імпортні горілку і лікero-горілчані вироби;
- 3) склад витрат підприємств житлового господарства, що входять до квартирної плати.

Діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі у сфері ціноутворення спрямована на:

- 1) реалізацію цінової політики в країні;
- 2) аналіз і прогнозування динаміки цін і тарифів;
- 3) розроблення відповідних пропозицій щодо регулювання цін і стримування інфляції.

Основні повноваження у сфері ціноутворення надані місцевим органам виконавчої влади, що дає їм змогу оперативно, з урахуванням місцевих особливостей, проводити в життя цінову політику держави. Їхні управління з питань цінової політики регулюють:

- 1) ціни на паливно-енергетичні ресурси (вугілля, газ скраплений, торф паливний та ін.), що відпускаються населенню для побутових потреб;
- 2) граничні рівні рентабельності та торговельні надбавки на дитяче харчування;
- 3) тарифи на платні послуги, що надають лікувально-профілактичні державні і комунальні заклади охорони здоров'я;
- 4) граничні рівні торговельних надбавок на окремі вітчизняні та імпортні лікарські засоби і вироби медичного призначення.

Вони також встановлюють тарифи на:

- 1) перевезення пасажирів і вартість проїзних квитків у міському пасажирському транспорті (метрополітені, автобусі, трамваї, тролейбусі);
- 2) виробництво теплової енергії;
- 3) послуги водопостачання та водовідведення;
- 4) за погодженням з Міністерством економічного розвитку і торгівлі – тарифи на послуги кабельного телебачення.

Певну **роботу в галузі ціноутворення проводять відомчі органи.** При встановленні цін вони, як правило, погоджують свої рішення з Міністерством економічного розвитку і торгівлі та деякими іншими державними організаціями (Пенсійним фондом, Національним банком України):

1. Міністерство транспорту і зв'язку за погодженням з Міністерством економічного розвитку і торгівлі встановлює тарифи на перевезення вантажів та пасажирів залізничним транспортом.

2. Державний комітет зв'язку та інформатизації України – тарифи на основні послуги електро- та поштового зв'язку.

3. Національна комісія регулювання енергетики регулює тарифи на електроенергію, що відпускається населенню для побутових потреб, встановлює граничний рівень оптових і роздрібних цін на природний газ, тарифи на транспортування магістральними трубопроводами газу, нафти і нафтопродуктів.

4. Міністерство фінансів за погодженням з Міністерством економічного розвитку і торгівлі та Національним банком України затверджує ціни на дорогоцінні метали у виробках і брукхті та дорогоцінне каміння, що скуповується у населення.

У цілому перелік продукції, ціни на яку підлягають державному регулюванню, постійно скорочується, що свідчить про дерегуляцію цієї сфери економіки.

2 Методи державного регулювання цін

Втручання держави в процес ціноутворення здійснюється в трьох основних формах:

- 1) обмеження рівня цін;
- 2) визначення податкових платежів, що ведуть до вилучення доходів у виробників і споживачів;
- 3) державна підтримка цін через дотації.

Різноманітні методи державного регулювання цін можна об'єднати у дві групи:

- 1) прямі методи;
- 2) непрямі (опосередковані).

Пряме регулювання переважає:

- 1) на початковому етапі створення ринку, коли його регулюючі можливості ще недостатньо розвинуті;
- 2) в разі виникнення кризової ситуації в економіці.

До прямих методів належать:

- 1) установлення фіксованих (твердих) цін на найбільш важливі товари
- 2) та послуги;
- 3) застосування граничних цін або граничних коефіцієнтів їх підвищення;
- 4) декларування зміни цін, заморожування (блокування) цін на певний строк;
- 5) введення граничних рівнів посередницько-збутових націнок та торговельних надбавок;
- 6) дотування виробників деяких товарів;
- 7) укладання договорів про ціни між підприємствами і державою.

Непрямі методи державного регулювання цін переважають:

- 1) на етапі зрілого ринку;
- 2) в нормальних умовах розвитку економіки, коли регулюючий потенціал ринкового механізму реалізується на повну силу.

За допомогою цих методів держава регулює поведінку об'єктів, які беруть участь у процесі ціноутворення, але не диктує самий порядок, способи визначення цін та їхній рівень.

Непряме регулювання досягається здебільшого за допомогою:

- 1) зміни рівня та диференціації ставок товарних податків (ПДВ, акцизний збір, мито);
- 2) пільгового оподаткування та кредитування;
- 3) граничних нормативів рентабельності.

Рішення щодо запровадження або скасування державою регулювання цін, реєстрації декларованих цін чи їх зміни надсилається:

- 1) монопольній структурі;
- 2) відповідному органу анtimoнопольного комітету;
- 3) органу державного контролю за цінами.

У разі перевищення рівня регульованих цін і тарифів або їх підвищення без декларування до порушників застосовуються відповідні санкції.

Контроль за додержанням дисципліни цін здійснюється головним чином системою спеціальних органів, до складу якої входять:

1 Державна інспекція з контролю за цінами Міністерства економічного розвитку і торгівлі.

2 Підпорядковані їй державні інспекції Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій.

Головними завданнями інспекцій є:

- 1) здійснення державного контролю за дотриманням встановленого
- 2) порядку затвердження і застосування цін;
- 3) захист законних інтересів громадян;

4) викорінення фактів зловживань суб'єктами підприємництва з метою

5) одержання незаконних доходів за рахунок підвищення цін;

6) експертиза економічного обґрунтування цін і тарифів, встановлених

7) підприємствами й організаціями незалежно від форм власності та господарювання.

Крім державних інспекцій право контролю за дотриманням порядку застосування цін і тарифів мають також інші державні й недержавні установи:

1) податкові, фінансові і антимонопольні служби;

2) комітет захисту прав споживачів.

Права вказаних органів порівняно з інспекціями дещо обмежені. Якщо державні інспекції цін мають право самостійно приймати рішення щодо застосування фінансових санкцій і стягнення штрафів через податкові органи, то інші служби в разі виявлення порушень можуть тільки надавати органам контролю за цінами матеріали й акти перевірок для їх подальшого розгляду.

3 Антиінфляційна політика

Антиінфляційна політика – це комплекс відповідних заходів державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією.

Втілення в життя такої політики вимагає від уряду розроблення **антиінфляційної програми**, яка визначає мету, завдання і шляхи її реалізації, що залежать від стадії інфляційного процесу, його інтенсивності та інших факторів. Важливою складовою розроблення антиінфляційної програми є встановлення **кількісних показників**, які визначають її кінцеві результати. До них належать:

1) цінові показники (темпи інфляції, індекс споживчих цін, індекси оптових цін);

- 2) динаміка грошової маси в обігу;
- 3) розмір і динаміка державних видатків.

Вибір конкретних шляхів антиінфляційної політики обумовлюється впливом багатьох факторів, у тому числі:

- 1) характером інфляційних процесів;
- 2) загальногосподарською кон'юнктурою;
- 3) особливостями теоретичної бази економічного розвитку країни;
- 4) політичними аспектами, оскільки треба визначити об'єкт (сектори економіки, верстви населення), який нестиме головний тягар інфляційних витрат.

У міжнародній практиці з метою боротьби з інфляцією поширені такі класичні **напрями антиінфляційної політики**:

- 1) дефляційна політика (регулювання попиту);
- 2) політика доходів (регулювання витрат);
- 3) адаптаційна політика.

Сутність дефляційної політики полягає у впливі на окремі елементи платоспроможного попиту з метою його обмеження та формування нового співвідношення попиту і пропозиції як на товари, так і на гроші. На практиці з метою регулювання попиту використовуються заходи політики:

- 1) грошово-кредитної;
- 2) бюджетної;
- 3) структурно-інвестиційної.

Заходи грошово-кредитної політики передусім спрямовані на обмеження і стабілізацію грошового обігу. З цією метою використовуються такі важелі впливу на грошову масу:

- 1) облікова ставка;
- 2) норма обов'язкових резервів;
- 3) операції на відкритому ринку.

Заходи грошово-кредитної політики мають бути головними лише на початковому етапі реформування економіки.

Після досягнення первинної стабілізації грошової одиниці необхідно перейти до другого етапу реалізації антиінфляційної політики шляхом використання **фінансових (бюджетних) заходів**.

Грошово-кредитні й фінансові елементи антиінфляційної політики мають різні об'єкти впливу. Якщо перші мають справу з кредитом і грошовим обігом, то другі — з відносинами, що складаються у сфері формування, перерозподілу і використання фінансових ресурсів. Проте як грошово-кредитні, так і фінансові заходи в процесі боротьби з інфляцією тісно пов'язані і взаємодіють між собою.

Фінансовий механізм антиінфляційної політики спрямований на:

- 1) забезпечення збалансованості державних фінансів;
- 2) скорочення бюджетного дефіциту.

Цього можна досягти за рахунок зростання доходів і скорочення державних видатків. Збільшення надходжень до бюджету може бути здійснено за рахунок підвищення податків, що дасть позитивний результат у короткостроковому періоді. Але в подальшому політика посилення податкового тиску приведе до приховування прибутків, підриву стимулів до праці та інвестування, викличе гальмування економічного розвитку і, як наслідок, скорочення надходжень до державного бюджету. Тому більш доцільним вважається розвивати податкову систему в напрямі зниження ставок оподаткування, що може стати дійовим інструментом антиінфляційної політики.

У країнах з перехідною економікою актуальним є вирішення проблеми фінансування діючих і дотування збиткових підприємств. Держава повинна надавати пряму бюджетну підтримку тільки окремим підприємствам, які відповідають пріоритетам її структурної політики і здатні у разі такої підтримки досягти ефективного господарювання. При цьому потрібно спрямовувати грошові ін'єкції безпосередньо на виробництво, а не на сплату нагромаджених раніше боргів.

Обмеження грошової маси й досягнення фінансової стабілізації є головними, але не єдиними напрямками приборкання інфляції попиту. Кількість грошей в обігу може бути великою або малою тільки відносно кількості товарів, тобто їх величина залежить від товарного забезпечення грошової маси. Звідси збільшення обсягів виробництва при незмінному абсолютному розмірі грошової маси веде до її відносного зменшення і, відповідно, спаду темпів інфляції.

Тому **одним з напрямів дефляційної політики є збільшення виробництва**, передусім у галузях, які випускають споживчі товари й надають послуги населенню. З цією метою використовуються заходи структурно-інвестиційної політики, які передбачають:

- 1) обмеження монополізму і розвиток конкуренції;
- 2) залучення іноземних інвестицій;
- 3) проведення раціонального протекціонізму по відношенню до національного виробника;
- 4) недопущення впливу вітчизняних капіталів за кордон;
- 5) формування ринку позичкового капіталу.

4 Політика доходів та адаптаційна політика

Класичним напрямком антиінфляційної політики є також **політика доходів**. Її сутність:

- 1) пряме обмеження зростання цін і заробітної плати;
- 2) використання економічних стимулів або санкцій з метою утримання їх зростання в певних межах.

Політика доходів справляє подвійний вплив на інфляцію. Обмежуючи розміри підвищення цін і заробітної плати, політика доходів зменшує зростання витрат на виробництво товарів, у ціни яких включаються такі величини. Це перешкоджає саморозвитку інфляційних процесів і стримує їх інтенсивність. Водночас стримування зростання цін на товари і заробітної

плати визначає динаміку доходів населення, що сприяє обмеженню платоспроможного попиту. Тому політика доходів часто використовується в поєднанні з напрямками дефляційної політики.

У практиці розвинутих країн використовуються різні варіанти політики доходів, екстремальним з яких є **прямий контроль за рівнем цін і заробітної плати** шляхом їх «заморожування».

Досвід використання цього методу в деяких європейських країнах виявляє його незначну ефективність. Так, фіксація цін викликає дефіцит товарів і веде до виникнення прихованих форм інфляції, а подальше скасування обмежень на їх підвищення обумовлює прискорення зростання цін. Крім того, при проведенні політики доходів легше контролювати не ціни, а заробітну плату, оскільки в цьому зацікавлені керівники підприємств. Тому, як правило, **більш успішним заходом політики доходів є зниження темпів зростання заробітної плати**, а не регулювання цін.

Адміністративне стримування цін, як інструменту антиінфляційної політики, може застосовуватися в умовах перехідного періоду, але тільки як тимчасовий елемент для подолання спекулятивних і стихійних процесів. У довгостроковому часовому інтервалі такий напрям антиінфляційної політики неефективний, оскільки прямий державний контроль над цінами:

- 1) блокує ринковий механізм;
- 2) порушує систему зв'язків між виробниками і споживачами;
- 3) стримує процеси подолання диспропорцій.

В кінцевому підсумку все це створює умови для подальшого зростання цін. Тому в сучасних умовах перевага віддається більш ефективним формам контролю:

- 1) обмеженню рівня цін тільки в певних розмірах;
- 2) укладанню угод про цінову політику з галузями;
- 3) встановленню темпів підвищення заробітної плати при укладанні колективних угод;
- 4) обмеженню зарплати за допомогою податків.

Останній шлях передбачає введення диференційованих ставок податку на прибуток залежно від темпів зростання цін на вироблену продукцію і заробітної плати.

Для проведення політики доходів держава може створювати спеціальні тимчасові органи або використовувати традиційні структури, наприклад Міністерство фінансів України. Вважається, що найбільшу результативність політика доходів приносить тоді, коли в регулюючих органах беруть участь представники трьох зацікавлених сторін:

- 1) держави;
- 2) підприємств;
- 3) професійних спілок.

Серед заходів антиінфляційної політики певне місце посідають методи не стільки боротьби з інфляцією, скільки пристосування до неї. До них, зокрема, належить **адаптаційна політика**, яка реалізується в першу чергу за рахунок **індексації доходів**.

Спричинене інфляцією підвищення цін неминуче веде до зниження доходів населення, особливо тих його верств, які не можуть захиститися від знецінення грошей. У зв'язку з цим виникає необхідність захисту інтересів населення через повну або часткову індексацію доходів шляхом підвищення:

- 1) заробітної плати працівників бюджетних установ;
- 2) пенсій;
- 3) грошових виплат і вкладів населення.

Все це відбувається з урахуванням зростання цін. Така індексація може бути проведена:

- 1) одноразово – при окремому підвищенні регульованих і фіксованих
- 2) цін на споживчі товари й послуги;
- 3) періодично – при безперервному їх зростанні.

Періодичність індексації грошових доходів населення залежить від **інфляційного порогу**, який у розвинених країнах визначається урядом за погодженням з профспілками.

Така індексація:

- 1) не усуває інфляцію, а тільки пом'якшує її негативний вплив;
- 2) вона сама може перетворитися у потужний інфляційний фактор,
- 3) якщо здійснюється в умовах бюджетного дефіциту, який фінансується за рахунок грошової емісії.

Адаптаційна політика спрямована також на гасіння **інфляційних очікувань**, тобто на подолання страху суб'єктів економічної системи щодо безперервного подорожчання товарів і знецінення заощаджень. Стикаючись із постійним зростанням цін і намагаючись хоча б зберегти свій життєвий рівень, населення зменшує заощадження і збільшує поточний попит. Підвищення останнього викликає чергове зростання цін, яке посилює адаптивні інфляційні очікування. Таким чином утворюється надзвичайно небезпечний для економіки **перманентний механізм інфляції**, що важко зупинити.

У таких умовах населення чекає від держави не стільки компенсації знецінених доходів, скільки приборкання самої інфляції.

Світовий досвід доводить, що проблема гасіння адаптаційних очікувань скоріше долається в умовах постійного розвитку і зміцнення механізму ринкової системи та довіри населення країни до уряду, який веде боротьбу з інфляцією.

Отже, проведення антиінфляційної політики залежить від співвідношення багатьох економічних процесів і ступеня їхньої активності. Тому найбільша ефективність її застосування може бути досягнута лише за умов комплексного використання розглянутих вище шляхів боротьби з інфляцією.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

ТЕМА 9 ПРОГРАМУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1 Необхідність і сутність програмування і прогнозування в системі ДРЕ

Форми наукового передбачення та державного регулювання економіки такі:

1. Гіпотеза – наукове передбачення на рівні загальної теорії, тобто якісної характеристики досліджуваного об'єкта, яка відображає загальні закономірності (причинно-наслідкові зв'язки) його функціонування.

2. Прогноз – порівняно достовірніше і більш визначене наукове передбачення, оскільки базується не тільки на якісних, а й на кількісних оцінках (проте все-таки має ймовірний, варіантний характер).

3. План – характеризується більш високим ступенем достовірності й конкретності (постановок конкретної цілі, передбачення способів її досягнення, має однозначне рішення).

Вищою формою ДРЕ являється державне економічне програмування. Його завдання – комплексне використання в глобальних цілях всіх елементів ДРЕ.

Державна економічна програма – це комплекс ієрархічно підпорядкованих цілей, важливих для розвитку народного господарства, засобів їх досягнення, органів, відповідальних за виконання у відповідні строки і за контроль, який забезпечений достатнім цільовим фінансуванням і правовою базою.

Розробка і реалізація таких програм називається **державним економічним програмуванням**.

Державне економічне програмування спрямоване на узгодження і координацію наступних процесів:

1. Макропланування, представленого в прогнозах, бюджетних планах і макропрограмах, які розробляє і здійснює держава.
2. Регіонального планування, втіленого в прогнозах, бюджетних планах та програмах регіональних і місцевих адміністрацій та рад.
3. Мікропланування, яке реалізується в планах підприємств.
4. Мезопланування, тобто планування галузей, підгалузей, територіально-виробничих комплексів, промвузлів.

Основні завдання державного програмування:

- 1) здійснення ДРЕ не на шкоду, а на благо існуючої системи ринкової економіки;
- 2) максимально наближене до дійсності прогнозування розвитку економічних і соціальних процесів у країні і на основі цього розробка ієрархії цілей державних програм з точки зору важливості і терміновості;
- 3) виявлення сумісності намічених цілей та відповідності інструментів здійснення державних програм;
- 4) забезпечення ефективності й економії використання бюджетних коштів.

Об'єкти економічного програмування:

- 1) галузі;
- 2) регіони;
- 3) соціальна сфера;
- 4) різноманітні напрями наукових досліджень.

Суб'єкти економічного програмування – державні органи, які відповідають за складання програм, їх безпосереднє використання і контроль над ними. До розробки програм також залучаються представники банків, союзів підприємців, торгово-промислових палат, профспілок, створюються різноманітні комісії і ради експертів.

2 Види і основні елементи макроекономічних програм

Види макроекономічних програм

За призначенням:

1) звичайні програми – в основному середньострокові загальноекономічні програми. Складаються, як правило, на п'ять років зі щорічним коригуванням (наприклад, аграрні програми, програми НДДКР, регіональні програми, програми покращання структури економіки);

2) надзвичайні програми, що розробляються у критичних ситуаціях (наприклад, при загрозі вибуху соціального незадоволення, післявоєнної розрухи, в умовах кризи, масового безробіття, небезпечної інфляції). Такі програми короткострокові. В інструментарії їх здійснення переважають адміністративні заходи регулювання.

За тривалістю:

- 1) короткотермінові (до 1 року);
- 2) середньотермінові (1–5 років);
- 3) довготермінові (більше 5 років).

За характером:

1) активні – набір заходів, які уряд зобов'язується прийняти для досягнення поставлених цілей. Активні програми частіше всього зв'язані з вирішенням невідкладних задач сьогодення. Вони можуть бути і довгостроковими, спрямованими на глибокі структурні реформи;

2) пасивні – оцінка можливих наслідків поточної і планової економічної політики та тенденцій розвитку макроекономічних показників, необхідних для досягнення поставлених цілей. Пасивні програми, як правило, розробляються в країнах, які не відчують суттєвих макроекономічних проблем, і використовуються владою для поточного моніторингу економічного розвитку та з метою інформування громадськості про свої плани.

Розробка макроекономічної програми передбачає аналіз минулих і поточних подій в економіці та складання на його основі прогнозу на поточний рік і декілька найближчих років.

На практиці жодна програма не може однозначно належати до тієї чи іншої категорії. Нерідко на фоні реалізації звичайної поточної програми виникає нова проблема, яка, якщо не використати термінових стабілізуючих заходів, призведе до дострокового розбалансування економіки.

Елементи макроекономічних програм:

- 1) цілі;
- 2) строки;
- 3) визначення стратегії;
- 4) інструменти економічної політики;
- 5) послідовність;
- 6) контроль.

Цілі програми – повинні бути чітко визначеними ще до її розробки. Вони мають бути ясними, реалістичними і досяжними за допомогою набору важелів, які є у розпорядженні уряду.

Строк – із програми повинно бути ясно, на вирішення яких (короткострокових, середньострокових, довгострокових) цілей вона направлена. Відповідно встановлюється і тривалість дії самої програми.

Визначення стратегії – програма визначає, які заходи (щодо контролю попиту, контролю пропозиції або їх комбінації) закладені в її теоретичну основу.

Інструменти економічної політики – набір економічних важелів, які безпосередньо знаходяться в розпорядженні уряду або на які він може впливати опосередковано. Як правило, в розпорядженні уряду знаходяться інструменти фінансової політики (податки, державні видатки, державні доходи, бюджетна політика, вплив на приватні капіталовкладення), грошово-кредитна політика (облікова політика, операції на відкритому ринку, політика мінімальних резервів, кількісні обмеження кредиту),

інструменти зовнішньоекономічної політики (тарифні і нетарифні обмеження, регулювання валютного курсу), інструменти соціальної політики (цінова політика, субсидії, регулювання доходів).

Послідовність використання тих чи інших інструментів ДРЕ – легше виправляти ту чи іншу проблему, коли вона тільки виникла, шляхом простої ліквідації її причини. Коли економічна проблема запущена, привела до серйозної макроекономічної деформації, стає важливим не лише набір інструментів, які передбачається використати для стабілізації становища, але і черговість їх використання. Ніяких однозначних рецептів тут немає. Визначення черговості залежить від політичної можливості здійснення реформ в цілому, наявності інструментів у розпорядженні уряду, глибини кризи і багатьох інших причин.

Контроль – можуть здійснювати сам уряд, парламент, президентські структури.

Макроекономічні програми складаються із таких основних типів змінних:

- 1) цілі;
- 2) ендогенні змінні;
- 3) екзогенні змінні;
- 4) інструменти.

Цілі – змінні, розмір яких встановлює уряд у відповідності з пріоритетами економічної політики .

Ендогенні змінні – показники, розмір яких визначається шляхом використання моделі.

Екзогенні змінні – показники, які вважаються незалежними від процесів, описаних моделлю.

Інструменти економічної політики – змінні, розмір яких необхідно визначити, щоб досягти поставлених цілей.

3 Централізовано-директивне та індикативне планування

Досягнення централізовано-директивного планування:

- 1) був накопичений досвід прогнозування господарського розвитку, включаючи динаміку неконтрольованих параметрів (наприклад, цін світового ринку);
- 2) використання принципу пріоритету вирішення середньострокових і довгострокових завдань перед поточними;
- 3) застосування процедури узгодження планів у галузевому і територіальному розрізі;
- 4) глибока і багатостороння розробка ідей оптимізації прийняття рішень;
- 5) накопичення багатого досвіду технічно-виробничого і фінансового планування на підприємствах.

Недоліки централізовано-директивного планування:

- 1) по своїй природі централізовано-директивне планування може працювати лише при високому ступені виконання планів;
- 2) відсутність в системі централізовано-директивного планування компенсаторів і резервів призводила до того, що навіть невеликі збої в окремих ланках економічної системи породжували лавину зривів планів у суміжників;
- 3) використання процедур планування «від досягнутого»;
- 4) примусове підвищення напруженості плану;
- 5) орієнтація на зростання валових показників, а не ефективності виробництва;
- 6) система раціонування базувалась на незадоволенні попиту;
- 7) «м'якість» фінансових обмежень на макро- і мікрорівнях;
- 8) несприятливі умови для створення та впровадження нової техніки і технологій;
- 9) приписки та інші форми спотворення інформації.

Не дивлячись на ці та інші недоліки системи централізовано-директивного планування, необхідно відмітити, що в період індустріалізації і масового тиражування машинних технологій вона дозволила добитися багаторазового збільшення суспільного виробництва і продуктивності праці (нехай навіть при марнотратному використанні природних і трудових ресурсів).

Радянський досвід вивчався і використовувався зарубіжними економістами, дозволяючи уникнути багатьох помилок при створенні національних систем макропланування. Має рацію подальше використання конкретних досягнень планування в СРСР, які в тій чи іншій формі були адаптовані і в японській, і у французькій управлінській практиці.

Індикативне планування – орієнтація приватних підприємств на виконання завдань, які формує держава.

Це макропланування при самостійності підприємств. Іншими словами, основна функція індикативного планування – інформаційно-рекомендуюча, яка по суті виступає як і мотиваційна.

Індикативний план вміщує обов'язкові завдання для держави і держсектору. Приватні підприємства орієнтуються на індикативне планування, підлаштовуються під самого потужного «гравця» в ринковій системі – державу, навіть якщо це їм і не обов'язково.

Таке планування виконує координаційну роль, тобто передбачає узгодження діяльності «центру», галузей і підприємств у процесі самостійної розробки останніми їх виробничо-господарських програм.

Форми індикативного планування:

1 Кон'юнктурна форма – пов'язана з посиленням впливу бюджету на темпи і пропорції економічного зростання по мірі збільшення державних видатків у ВВП. В умовах структурної перебудови економік і їх прискореного розвитку виникла необхідність узгодження бюджетів з показниками народногосподарських прогнозів, на яких основувались оцінки податкових надходжень. Це призвело до розробки середньострокових, а в

кінцевому рахунку і до довгострокових прогнозів.

2 Структурна форма – виникла у зв'язку з підключенням до виконання індикативних планів приватних підприємств і територіальних органів влади з використанням податкових пільг, пільгових кредитів та інших заходів державної підтримки в рамках селективної структурної політики.

3 Стратегічна форма – по мірі розвитку змішаної економіки і глобалізації ринків (перш за все в загальноєвропейських масштабах) індикативне планування трансформується в стратегічну форму, суть якої полягає у виборі головних пріоритетів розвитку національної економіки, провідну роль в реалізації яких бере на себе держава.

У своєму розвитку індикативне планування пройшло через різні форми, які в цілому відповідали етапам державного регулювання економіки.

Перехід індикативного планування від однієї форми до іншої передбачав підвищення ступеня його зрілості, заходи відлагодженості взаємодії всіх інститутів регулювання.

4 Економічне прогнозування

Економічне прогнозування – це система наукових уявлень, припущень про напрямки розвитку, майбутній стан економіки.

Розробка економічних прогнозів здійснюється за допомогою методів обробки інформації про стан економіки, закономірності розвитку, умови її функціонування.

Функції економічного прогнозування:

- 1) науковий аналіз економічних та науково-технічних процесів і тенденцій;
- 2) виявлення причинно-наслідкових зв'язків і вузлових проблем господарського розвитку;

3) оцінка дії економічних і науково-технічних тенденцій в майбутньому;

4) передбачення майбутніх економічних умов і актуальних проблем та протиріч, які потребують вирішення;

5) виявлення альтернатив у розвитку економіки в майбутньому, їх оцінка на основі відповідних економічних і соціальних критеріїв.

Види прогнозів:

- 1) короткотермінові (до 3 років);
- 2) середньотермінові (3-5 років);
- 3) довгострокові (більше 5 років).

Основні методичні підходи до складання економічних прогнозів:

1) генетичний підхід – вимагає оцінки економічного розвитку на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків, завдяки чому визначається логіка розвитку економічних процесів, передбачається формування науково-обґрунтованих гіпотез, факторів і умов майбутнього економічного розвитку;

2) цільовий (нормативний) підхід – дослідження ведеться від майбутніх цілей і нормативів до теперішніх.

ТЕМА 10 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1 Зовнішньоекономічна політика (ЗЕП) і її цілі

Суб'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД):

1. Державні органи в межах їх компетенції.
2. Самі суб'єкти ЗЕД (підприємства, фірми, організації) на основі відповідних координаційних документів.
3. Недержавні органи управління ЗЕД – валютні, товарні, фондові біржі, торговельні палати, асоціації, об'єднання.

4. Недержавні органи регулювання (СОТ, органи ЄС, Митний союз, ГУАМ), що здійснюють міжнародну координацію у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Під зовнішньоекономічними відносинами розуміють сукупність економічних відносин між різними країнами.

Основні форми зовнішньоекономічних відносин:

- 1) міжнародна торгівля;
- 2) міжнародний рух капіталів;
- 3) міграція робочої сили;
- 4) міжнародний обмін науково-технічною інформацією і технологіями;
- 5) міжнародні валютно-фінансові відносини.

Зовнішньоекономічна політика – це заходи держави з метою здійснення відповідного впливу на її зовнішньоекономічні відносини.

Основні типи зовнішньоекономічної політики:

1. Фрітредерство – політика вільної торгівлі, невтручання держави у приватногосподарську діяльність;

Відповідно до політики фрітредерства не держава, а ринок регулює експорт та імпорт товарів і послуг. Вільна торгівля стимулює конкуренцію і обмежує монополію. Конкуренція з боку іноземних підприємств примушує вітчизняні підприємства впроваджувати передові технології, підвищувати якість продукції і зменшувати середні витрати, що сприяє економічному зростанню.

2. Протекціонізм – політика держави, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції.

Аргументи прибічників протекціонізму:

1. забезпечення економічної безпеки та оборони країни;
2. збільшення внутрішньої зайнятості;
3. захист перспективних галузей від іноземної конкуренції;
4. захист від демпінгу;

5. необхідність диверсифікації виробництва;
6. захист від дешевої іноземної робочої сили.

Аргументи проти протекціонізму:

- 1) протекціоністська політика сприяє виникненню застійних явищ, зниженню конкурентоспроможності національних товарів;
- 2) посилення монополістичних тенденцій на внутрішньому ринку;
- 3) веде до економічної автаркії, тобто до функціонування економіки на засадах самозабезпеченості. Позбавляє країну можливості використовувати переваги міжнародного розподілу праці;
- 4) загострення міждержавних протиріч ;
- 5) скорочення експорту і погіршення платіжного балансу.

Цілі зовнішньоекономічної політики впливають із загальних економіко-політичних завдань країни. Відповідну роль при цьому відіграють також політичні і оборонні аспекти.

Особливе значення для зовнішньоекономічної політики має забезпечення збалансованості зовнішньоторгових операцій. Ціль вважається досягнутою, якщо позитивний баланс зовнішньої торгівлі (співвідношення «експорт–імпорт») складає від 1% до 2% ВВП.

2 Інструменти зовнішньоекономічної політики

В рамках законів ринкової економіки інструменти зовнішньоекономічної політики необхідно використовувати таким чином, щоб вони сприяли досягненню поставлених економіко-політичних цілей. Поряд з фінансовою і грошово-кредитною політикою ці інструменти розширюють можливості державної політики у сфері кон'юнктури.

Інструменти зовнішньоекономічної політики:

- 1) заходи у сфері цін;
- 2) кількісний контроль;
- 3) валютні обмеження;
- 4) політика обмінного курсу.

Заходи у сфері цін. Шляхом цінових надбавок або знижок держава може змінювати ціни на імпорتنі та експортні товари і таким чином здійснювати вплив на зовнішню торгівлю. Подібні заходи узгоджуються із принципами ринкового господарства, так як залишається в силі механізм ціноутворення і не порушується право підприємств на експортну та імпорту діяльність. Надбавки до ціни виникають перш за все через митні тарифи при ввезенні товарів.

Види митних податків:

- 1) адвалерне мито – запроваджується у вигляді відсотка від митної вартості товару;
- 2) специфічне мито – визначається у вигляді фіксованої суми з одиниць виміру(ваги, площі, обсягу);
- 3) комбіноване мито – визначається як поєднання адвалерного та специфічного мита.

Митні податки призводять до подорожчання імпортних товарів і тим самим зменшують шанси їх збуту у порівнянні з товарами вітчизняного виробництва.

Митні податки можуть бути збільшені з метою:

- 1) покриття витрат(фіскальне мито);
- 2) захисту відповідних галузей в період їх реконструкції і відбудови (покривительське мито);
- 3) захисту вітчизняної промисловості (протекційне мито).

Скидки в ціні поширюються в першу чергу на експортні товари. Однією з форм стимулювання експортних галузей є експортні субсидії.

Експортні субсидії – пільги фінансового характеру, які надаються державою експортерам для розширення вивозу товарів за кордон.

Види експортних субсидій:

- 1) прямі – виплата дотацій виробникові, коли він виходить на зовнішній ринок;
- 2) непрямі – пільгове оподаткування, кредитування, страхування тощо.

Заохочення експорту спотворює умови конкурентної боротьби. Але, не дивлячись на це, така політика заохочення експорту проводиться в більшості країн світу, так як експорт має важливе значення для зайнятості і економічного зростання в усіх галузях народного господарства.

Кількісний контроль — в межах зовнішньоекономічної політики за допомогою заходів щодо регулювання фізичних об'ємів експорту та імпорту обмежується право підприємств на ввіз і вивіз товарів.

Основні форми кількісного контролю:

- 1) квотування та ліцензування;
- 2) вимоги національного вмісту;
- 3) технічні, адміністративні норми і правила та стандарти;
- 4) політка державних закупок;
- 5) «добровільні» експортні обмеження;
- 6) торговельне ембарго.

1. Квотування — це обмеження в кількісному чи вартісному вираженні обсягу продукції, яку дозволено ввозити до країни (імпортна квота) чи вивозити з країни (експортна квота) за певний період. Як правило, квотування зовнішньої торгівлі здійснюється шляхом її **ліцензування**, коли держава видає ліцензії на імпорт чи експорт обмеженого обсягу продукції і водночас забороняє неліцензовану торгівлю.

2. Вимоги національного вмісту. Відповідно до них товар може продаватися на національному ринку без обмежень, якщо при його виробництві були використані певні комплектуючі частини або певні ресурси національного походження. Інколи вимоги національного вмісту передбачають необхідність виготовлення кінцевого продукту на території даної країни.

3. Технічні, адміністративні норми і правила та стандарти. Впровадження певного режиму митних процедур, підвищення вимог до якості товарів та їх екологічних і гігієнічних параметрів.

4. Політика державних закупок. По-перше, держава через відповідні органи може сама купувати та продавати товари на зовнішньому ринку. По-друге, зовнішньоторговельні операції можуть здійснювати державні підприємства або монополії, діяльністю яких безпосередньо керує держава. Ці дві форми участі держави в міжнародній торгівлі називають **політикою державних закупок**. Наприклад, така політика може реалізовуватися у формі юридично закріплених або неофіційних вимог купувати товари для потреб держави виключно у національних виробників.

5. Добровільні експортні обмеження (ДЕО). Цей інструмент застосовується, виходячи з міркувань політичного характеру. За певних умов країна не вважає за можливе вдатися до митних тарифів або імпорتنих квот, тому вона проводить переговори з торговельним партнером. Мета таких переговорів — досягнення угоди про обмеження поставок закордонних товарів на внутрішній ринок. Партнер погоджується «добровільно» піти на такі обмеження, бо інакше країна-імпортер може застосувати жорсткіші протекціоністські заходи (наприклад, почати антидемпінгове розслідування).

ДЕО мають дві специфічні особливості, які визначають переваги цього інструменту:

1. ДЕО менш очевидні для вітчизняних споживачів, ніж тарифи або квоти на імпорт. Тому споживачі сприймають їх більш лояльно і не пред'являють претензій до уряду.

2. При ДЕО зарубіжні підприємства можуть назначити за свою продукцію більш високі ціни, ніж у випадку тарифних обмежень або квотування імпорту. Таким чином частково компенсуються витрати від зменшення об'ємів експорту.

6. Торговельне ембарго — заборона державного ввозу до якої-небудь країни або вивозу із якої-небудь країни товарів. Країна вводить ембарго на торгівлю з іншою країною, як правило, з політичних мотивів. Економічні санкції також можуть мати місце (наприклад, коли вони вводяться за рішенням ООН). Наслідком запровадження ембарго є економічні втрати як

для країни, котра його вводить, так і для країни, проти якої воно вводиться. Але для третіх країн, які не приєдналися до ембарго, з'являється можливість отримати додатковий виграш.

3 Валютні обмеження, політика обмінного курсу

Інструментом зовнішньоекономічної політики є також **валютні обмеження**, тобто встановлені державою обмеження операцій з валютою, золотом та іншими валютними цінностями. Валютні обмеження стали об'єктом не тільки національного, а й міждержавного валютного регулювання.

Валютні обмеження – це система економічних, юридичних і організаційних заходів, які регламентують операції з національною та іноземною валютами, золотом та іншими валютними цінностями.

Валютні обмеження передбачають заходи щодо цільового регулювання платежів та переказів за кордон, у тому числі:

- 1) порядок репарації прибутку;
- 2) часткову або повну заборону вільної купівлі та продажу іноземної валюти;
- 3) обов'язкове депонування зовнішніх кредитів.

Підстави для встановлення валютних обмежень:

- 1) нестача валюти;
- 2) тягар зовнішньої заборгованості;
- 3) незбалансованість платіжних балансів;
- 4) запобігання втечі капіталу;
- 5) обмеження спекулятивних операцій та забезпечення стабільності національної валюти;
- 6) захист національних активів від іноземної експансії.

Умови обігу і використання внутрішньої валюти називають **конвертованістю валюти**.

За ступенем конвертованості валюти поділяються на:

- 1) вільно конвертовані;
- 2) частково конвертовані;
- 3) замкнуті (неконвертовані).

Вільно конвертовані валюти без обмежень використовуються у поточних та фінансових операціях і вільно обмінюються на будь-які іноземні валюти. Вважається, що до вільно конвертованих належать валюти всіх країн з розвинутою ринковою економікою, але насправді такими є валюти небагатьох країн (наприклад, Великої Британії, США). Більшість держав дозволяє вільну конвертованість валют лише щодо поточних операцій, а здійснення операцій з капіталом потребує ліцензій або інших форм дозволу.

Частково конвертовані валюти — мають обмеження щодо:

- 1) обміну на інші валюти;
- 2) обертання на зовнішніх ринках;
- 3) сфер або напрямків використання валюти в міжнародних угодах.

Замкнуті (неконвертовані) валюти — заборонено резидентам і нерезидентам обмінювати свою національну валюту на інші.

Обмежений курс валют — відображає вартість національної валюти на світовому ринку.

Дії уряду ніколи не бувають нейтральними і рідко залишаються пасивними щодо курсу національної валюти.

Головні причини цього:

- 1) вплив на валютний курс внутрішньої грошово-кредитної і фінансової політики;
- 2) вплив валютного курсу на торговельний баланс, від якого залежать розміри сукупного попиту, рівень виробництва і зайнятості в країні;

Залежно від ступеня втручання органів державної влади у ринкове курсоутворення, обмінні курси поділяються на:

- 1) гнучкі;
- 2) фіксовані.

Гнучкі курси можуть бути:

- 1) вільні;
- 2) регульовані.

Вільні курси складаються на валютних ринках стихійно, за відсутності валютної (курсової) політики з боку держави. Відсутність курсової політики означає, що уряд не встановлює валютних обмежень, не здійснює валютних інтервенцій або інших операцій на відкритому ринку, спрямованих на формування обмінного курсу. Відсутність курсової політики означає також, що при здійсненні заходів грошово-кредитної, фінансової і торговельної політики уряд не ставить за мету певним чином вплинути на обмінний курс.

Регульованими вважаються курси, які складаються на валютному ринку під впливом валютної (курсової) політики. Припускаючи ринкове коливання валютних курсів, державні органи утримують їх у взаємно визначених і офіційно визнаних межах за допомогою валютних інтервенцій та інших інструментів валютної політики.

Серед сучасних систем регульованих гнучких курсів виділяються:

1. **Незалежне плавання** — гнучкий обмінний курс, який складається незалежно від курсів інших валют під впливом попиту і пропозиції на валютних ринках та помірних інтервенцій центральних банків. Таку політику проводять Аргентина, Австралія, Велика Британія, США, Японія та інші.

2. **Кероване плавання** — незалежне плавання, при якому ринковий курс активно формується операціями центральних банків, що здійснюють регулювання за набором показників. Це характерно для Індії, Республіки Корея, Туреччини та деяких інших країн.

3. **Спільне плавання** — система гнучких обмінних курсів валют декількох країн з узгодженими межами взаємних курсових коливань.

4. **Фіксований курс у класичному вигляді** — це твердий курс національної валюти, за яким уряд офіційно зобов'язується вільно

обмінювати національну валюту на іноземну і навпаки без обмеження кількості.

В сучасних умовах більш поширена гнучка фіксація у вигляді зобов'язання уряду утримувати ринковий курс національної валюти в офіційно встановлених межах курсових коливань за допомогою валютних інтервенцій та інших операцій на відкритому ринку.

Сучасні системи фіксованих курсів:

1. **Жорстке прив'язування курсу** національної валюти до однієї, добровільно обраної іноземної валюти (базової валюти) або до кошика валют. У випадку жорсткого прив'язування курс національної валюти до інших валют змінюється так само як курс базової валюти.

2. **М'яке прив'язування** передбачає фіксацію курсу до базового з урахуванням певних додаткових умов або індикаторів (наприклад, співвідношення рівнів цін на внутрішньому й зовнішньому ринках країн–торговельних партнерів). У такому випадку коливання курсу внутрішньої валюти будуть лише частково збігатися з коливаннями курсу базової валюти.

Залежно від особливостей, валютна політика характеризується напрямком впливу на валютний курс:

- 1) девальвація;
- 2) ревальвація.

Девальвація – зниження курсу національної валюти відносно зарубіжних валют чи міжнародних розрахункових одиниць (Євро та ін.), раніше – і стосовно золота. Її об'єктивною основою є завищення офіційного валютного курсу порівняно з реальною купівельною спроможністю грошової одиниці. Девальвація стимулює експорт і перешкоджає імпорту. Збільшуються виробництво і зайнятість на внутрішньому ринку, що може пожвавити кон'юнктуру і подолати економічний спад.

Ревальвація – підвищення курсу національної валюти стосовно зарубіжних валют чи міжнародних розрахункових одиниць. Ревальвація стримує експорт і стимулює імпорт. Тому вона може стримувати швидке

зростання ділової активності. З іншої сторони, ревальвація підсилює тенденції економічного спаду.

Таким чином, зміни валютних курсів відображаються на експорті та імпорті і здійснюють вплив на зайнятість, зростання і рівень цін в народному господарстві.

4 Міжнародні організації і угоди

Після другої світової війни обмін товарами, капіталом і працею між національними економіками значно зріс. З метою сприяння цьому світовому розподілу праці шляхом усунення перепон в зовнішній торгівлі у сфері економіки і грошового обігу були створені наступні міжнародні організації.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) — це валютно-фінансова організація міжурядового співробітництва. Специфіка МВФ порівняно з іншими міжурядовими організаціями полягає у виконанні ним одночасно функцій регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у сфері валютно-фінансових відносин.

Цілі МВФ:

1) розвиток міжнародного співробітництва у валютній сфері, що забезпечує механізм консультацій з міжнародних валютно-фінансових проблем;

2) сприяння розширенню та збалансованому зростанню міжнародної торгівлі, підтриманню високого рівня зайнятості та реальних доходів;

3) забезпечення стабільності валютних курсів;

4) допомога у створенні багатосторонньої системи платежів за поточними операціями, усунення валютних обмежень, які гальмують розвиток світової торгівлі;

5) надання загальних ресурсів Фонду у тимчасове користування з метою забезпечення неможливості відхилень у платіжних балансах без

застосування заходів, що завдають шкоди національному та міжнародному розвитку;

б) скорочення тривалості і зменшення ступеня нерівноваги у міжнародному балансі розрахунків.

Кожна держава-член МВФ має відповідним чином розраховану квоту(внесок).

Основні функції суми квоти:

1) це внесок у статутний капітал МВФ, джерело формування ресурсів організації;

2) на суму квоти може розраховувати країна, якій потрібні кредити;

3) розмір квоти визначає кількість голосів у процесі прийняття рішень;

4) найбільший розмір квоти дає право призначення свого директора у виконавчий орган Фонду.

Європейський Союз (ЄС) – цілі ЄС полягають в першу чергу у створенні «єдиного ринку» і послідовному зближенні економічної політики, яку проводять країни ЄС. В результаті повинно бути досягнуте постійне і стабільне зростання в рамках Європейського Союзу.

В ЄС зливаються національні економіки країн-учасниць у єдиний крупний ринок, в якому послідовно будуть реалізовані наступні «чотири свободи»:

1. **Свобода товарообміну** – означає, що національні ринки об'єднуються в єдину митну зону (митний союз), в якій не будуть стягуватися мито чи діяти кількісні обмеження.

2. **Свобода руху робочої сили** – в межах ЄС всім громадянам гарантується право шукати роботу влюбій країні Союзу, працювати там або здійснювати будь-яку іншу економічну діяльність.

3. **Свобода вибору місця проживання** – забезпечує всім працездатним громадянам можливість вибору місця проживання влюбій країні ЄС.

4. **Свобода руху капіталів і платежів** – передбачає, що в якості фактора виробництва капітал може бути без перешкод використаний на всій території Союзу.

Група світового банку – світовий банк є багатосторонньою неурядовою кредитно-фінансовою установою. Назва «Світовий банк» об'єднує самостійні у юридичному та фінансовому відношенні суб'єкти: Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР), Міжнародну асоціацію розвитку (МАР), Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) і Багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАП).

Офіційні цілі усіх членів Групи світового банку – зменшення бідності і підвищення життєвих стандартів країн-членів шляхом сприяння економічному розвитку останніх і залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що розвиваються.

Разом з тим кожна з 4-х установ Групи світового банку була заснована з метою розв'язання певних конкретних завдань, отже, кожна з них має свої функції і відіграє самостійну, якісно відмінну роль.

Діяльність Групи світового банку заключається, перш за все, в тому, щоб надавати позики урядам країн – членів групи. Таким чином повинні фінансуватися беззаперечні в економічному і технічному відношенні інвестиційні проекти, якщо неможливо одержати кредити в іншому місці і на прийнятних умовах. Світовий банк повинен слідкувати за тим, щоб країни-боржники виконували свої зобов'язання, які випливають із угоди про позику.

Залучення коштів Групою світового банку здійснюється в основному за рахунок країн-членів, а також шляхом отримання позик на міжнародному ринку позичкового капіталу.

ТЕМА 11 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1 Необхідність охорони навколишнього природного середовища

Сучасні екологічні проблеми певною мірою народжені відставанням економічної думки. До 70-80-х років XX ст. основна увага в економічній теорії і практиці приділялася двом факторам економічного зростання – праці і капіталу. Природні ресурси вважались невичерпними. Поза розглядом залишилися і наслідки економічної діяльності у вигляді забруднень і деградації навколишнього середовища та ресурсів.

Екологічні проблеми можна розділити на 2 групи:

1. Об'єднує проблеми, викликані природним ходом змін умов життя – клімату, ґрунтів, водного режиму та інших природних явищ.
2. Наслідки, що виникають у природі в результаті господарської діяльності людини – нераціонального використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища.

Можна зробити висновок, що деградація навколишнього середовища – негативний результат економічної діяльності.

Друга група проблем є особливо актуальною. Їх розв'язання є предметом державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

З погляду на місце і роль природних ресурсів та природного середовища в розвитку економіки розділяють два типи економічного розвитку:

- 1) техногенний;
- 2) сталий.

Характерні риси техногенного типу економічного розвитку:

- 1) 1.використання видів природних ресурсів, що не відновлюються, передусім корисних копалин;

2) надмірна експлуатація відновлюваних ресурсів (грунту, лісів і т.п.) із швидкістю, що перевищує можливості їх відтворення та відновлення.

Стратегія сталого розвитку:

1) забезпечує задоволення потреб сьогодення;
2) не ставить під загрозу здатність задовольняти потреби майбутніх поколінь.

Прихильники сталого розвитку підкреслюють незворотній характер шкоди навколишньому середовищу, заподіяної в результаті нераціонального використання природних ресурсів. Сьогодні в Україні відбувається трансформація економічної стратегії в напрямку становлення сталого типу екологічного розвитку.

Розрізняють 2 типи екологічної політики:

- 1) пасивна;
- 2) активна.

Пасивна політика – виходить з ідеології стримування зростання забруднення. Вона ґрунтується на використанні переважно адміністративно-розпорядчих (регламентаційних) інструментів, екологічних стандартів і норм, добровільних процедур.

Активна політика – орієнтована на послідовне скорочення забруднення. Для цього застосовуються економічні регулятори – емісійні нормативи поетапного зниження забруднення, тимчасові дозволи на викиди і т. п.

В Україні екологічне регулювання здійснюється через відповідні нормативно-правові акти. Упродовж 1991-1995 рр. було ухвалено найбільш важливі закони. Одним з основних нормативних актів є **Закон України «Про охорону навколишнього середовища»** (1991р.), основні засади якого:

- 1) визначає положення та рамки діяльності щодо захисту довкілля;
- 2) передбачає реалізацію державних екологічних програм;
- 3) стверджує право власності на природні ресурси.

Законом визначено такі цілі:

- 1) регулювання захисту довкілля;
- 2) використання природних ресурсів і підтримання екологічної безпеки;
- 3) запобігання можливій шкоді довкіллю від екологічної та іншої діяльності;
- 4) збереження природних ресурсів, різноманіття живої природи, ландшафтів унікальних територій і природних об'єктів, які є частиною історичної та культурної спадщини України.

Іншими нормативно-правовими актами у цій сфері є:

- 1) Земельний кодекс України (1992р.);
- 2) Закони України «Про природно-заповідний фонд» (1992р.), «Про охорону атмосферного повітря» (1992р.), «Про тваринний світ» (1993р.);
- 3) Лісовий кодекс України (1994р.);
- 4) Кодекс України про надра (1994р.);
- 5) Закони України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995р.), «Про екологічну експертизу» (1995р.), «Про виключну (морську) економічну зону України»;
- 6) Водний кодекс України;
- 7) Закони України «Про утилізацію радіоактивних відходів (1995р.), «Про відходи» (1998р.).

Верховною Радою України ратифіковано значну кількість міжнародних екологічних угод. Угоди стосуються не тільки глобальних проблем захисту довкілля, а й питань збереження біологічного та генетичного різноманіття і природних екосистем.

2 Принципи, об'єкти і процедури охорони навколишнього середовища

Основними принципами охорони навколишнього природного середовища, проголошеними в Законі України « Про охорону навколишнього середовища», є:

1. Пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, управлінської та іншої діяльності.

2. Гарантування екологічно безпечного середовища для життя людей.

3. Запобіжний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища.

4. Екологізація матеріального виробництва на засадах комплексності рішень з питань охорони навколишнього середовища, використання і відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій.

5. Збереження просторової і видової різноманітності та цілісності природних об'єктів і комплексів.

6. Науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на підставі поєднання міждисциплінарних знань економічних і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища.

7. Обов'язковість екологічної експертизи.

8. Гласність і демократизм у прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування в населення екологічного світогляду.

9. Науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище.

10. Безоплатність загального і платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності.

11. Стягнення плати за забруднення навколишнього природного середовища і псування якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

12. Вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності території, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну безпеку.

13. Поєднання заходів щодо стимулювання охорони та відповідальності за псування навколишнього середовища.

14. Вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на засадах широкого міжнародного співробітництва.

Об'єктами правової охорони навколишнього природного середовища в Україні є:

1) навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів;

2) природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використані в економічному процесі в даний період (земля, надра, вода, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ);

3) ландшафти та інші природні комплекси;

4) території і об'єкти природно-заповідного фонду;

5) здоров'я і життя людей.

У процесі розроблення і впровадження екологічної політики варто згадати Міністерство екології і природних ресурсів, Міністерства охорони здоров'я, економічного розвитку і торгівлі, фінансів, з питань надзвичайних ситуацій та ін.

В Україні існують і громадські організації, діяльність яких пов'язана із захистом навколишнього природного середовища. Функціонує політична партія – партія зелених.

Найбільш відомі громадські організації:

1. «Еко-право».

2. «Зелений світ».

3. МАМА-86.

4. Національний екологічний центр.

Діє національне представництво «Green-Peace».

Для запобігання шкоди навколишньому середовищу, а також нерациональному використанню природних ресурсів застосовуються такі **екологічні процедури:**

- 1) екологічна експертиза;
- 2) екологічний моніторинг;
- 3) екологічна інспекція.

В Україні здійснюється державна громадська та інші види екологічної експертизи. Проведення екологічної експертизи обов'язкове у процесі законотворчої, інвестиційної, управлінської, господарської та іншої діяльності.

Екологічній експертизі підлягають:

1. Проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей економіки, генеральних схем населених пунктів, схем районного планування та інша передпланова і передпроектна документація.
2. Техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти будівництва і реконструкції підприємств та інших об'єктів.
3. Проекти інструктивно-методичних і нормативно-технічних актів та документів, які регламентують господарську діяльність.
4. Документація зі створення нової техніки, технологій, матеріалів і речовин, в тому числі та, що купується за кордоном.
5. Матеріали, речовини, системи і об'єкти, впровадження і реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище.

3 Державне екологічне регулювання та управління

У межах екологічного моніторингу здійснюються:

- 1) нагляд за якістю повітря, води, ґрунту;
- 2) радіаційний моніторинг;
- 3) нагляд за біологічними ресурсами.

Державна екологічна інспекція здійснює контроль за впровадженням законодавчих актів, що регулюють питання:

- 1) захисту довкілля;
- 2) раціонального використання природних ресурсів;
- 3) ядерної безпеки.

До обов'язків інспекції віднесено:

- 1) контроль за використанням землі, наземних і ґрунтових водних ресурсів;
- 2) захист біологічних видів і морських екосистем;
- 3) контроль за дотриманням норм ядерної та радіаційної безпеки, лімітів на викиди та інших екологічних нормативів.

Одним з інструментів охорони навколишнього середовища є стандартизація і нормування.

Державні стандарти у сфері охорони навколишнього середовища обов'язкові для виконання і містять:

- 1) поняття і терміни;
- 2) режим використання та охорони природних ресурсів;
- 3) методи контролю за станом навколишнього природного середовища;
- 4) вимоги щодо запобігання шкідливому впливу забруднення навколишнього середовища на здоров'я людей;
- 5) інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища і використанням природних ресурсів.

Регулювання охорони навколишнього природного середовища забезпечується системою екологічних нормативів, що включає в себе:

1. Нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні акустичного, електричного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування).

2. Гранично допустимі норми викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів.

Екологічні нормативи мають відповідати вимогам охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей від негативного впливу його забруднення. У разі необхідності для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть установлюватись жорсткіші нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище.

Екологічні нормативи розробляються і застосовуються у дію:

- 1) Міністерством екології та природних ресурсів;
- 2) Міністерством охорони здоров'я України;
- 3) іншими вповноваженими на це державними органами.

Найбільш важливими засобами розв'язання екологічних проблем є:

- 1) програмно-цільове планування ;
- 2) розроблення та реалізація екологічних цільових комплексних програм.

До засобів обліку природних ресурсів **належать кадастри природних ресурсів** – документи, що містять відомості про стан природних ресурсів.

В Україні діє **Кадастр земельних ресурсів, який містить:**

- 1) документи про правовий режим земель, їх розподіл між власниками та землекористувачами за категоріями земель;
- 2) відомості про якісну характеристику і цінність земель.

Запровадження земельного кадастру забезпечується:

- 1) проведенням топографо-геодезичних, картографічних, ґрунтових, геотектонічних та інших обмежень і розвідок;
- 2) реєстрацією землеволодінь, землекористування і договорів на оренду землі;

- 3) обліком кількості та якості землі;
- 4) бонітуванням та економічною оцінкою земель.

Державний земельний кадастр ведеться за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів.

Державному обліку підлягають:

- 1) об'єкти, які шкідливо впливають або можуть впливати на стан навколишнього природного середовища;
- 2) види і кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище;
- 3) види і розміри шкідливих впливів на нього.

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безкоштовно передають відповідну інформацію органам, які ведуть державний облік у цій галузі.

Фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок:

- 1) державного бюджету;
- 2) бюджету АРК;
- 3) місцевих бюджетів;
- 4) коштів підприємств, установ та організацій охорони навколишнього середовища;
- 5) добровільних внесків.

4 Економічний механізм забезпечення природоохоронної діяльності

Основним джерелом екологічних надходжень до бюджетів є **плата за використання природних ресурсів**. Вона установлюється на основі:

- 1) нормативів плати;
- 2) лімітів використання ресурсів.

Нормативи плати за використання природних ресурсів визначаються з урахуванням їх поширення, якості, можливості відтворення, доступності,

комплексності, продуктивності, місцезнаходження, можливості переробки і утилізації відходів та інших факторів.

Платежі за використання природних ресурсів у межах встановлених лімітів відносять на витрати виробництва, а за понадлімітне використання та псування їхньої якості стягують з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств (установ, організацій) чи громадян.

Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі **лімітів** викидів забруднених речовин у навколишнє природне середовище, захоронення (складування) відходів промислового, сільськогосподарського, будівельного та іншого виробництва.

Платежі підприємств (установ, організацій), а також громадян за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, захоронення (складування) відходів та за інші види шкідливого впливу в межах лімітів стягуються з прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств чи окремих громадян.

Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів (зниження родючості ґрунту, продуктивності лісів і водойм) у результаті володіння і користування ними встановлюються також на основі відповідних нормативів.

Платежі за використання природних ресурсів надходять до державних та місцевих бюджетів і спрямовуються на виконання робіт з відтворення цих ресурсів, підтримання їх у належному стані.

Платежі за забруднення навколишнього природного середовища надходять до обласного і місцевого фондів охорони навколишнього природного середовища.

Кошти місцевих і державних позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища мають використовуватись для цільового фінансування природоохоронних заходів, а також заходів, спрямованих на зменшення негативного впливу навколишнього природного середовища на здоров'я людей.

Список рекомендованих джерел

1. Абрамович І. Напрями активізації державної політики щодо залучення іноземних інвестицій в економіку України / І. Абрамович // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 49–51.
2. Алейнікова О. В. Національна агропродовольча система як об'єкт державного регулювання / О. В. Алейнікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 9. – С. 90–93.
3. Александрова В. Державне науково-технічне програмування в системі управління розвитком науки і техніки / В. Александрова, М. Скришевська // Проблеми науки. – 2006. – № 8. – С. 2–7.
4. Андрусь О. І. Економічна теорія: практикум. Інтерактивні методи в модульному навчанні: навч. посібник / О. І. Андрусь. – Київ : КНТ, 2008. – 480 с.
5. Аносова Ю. Особливості регулювання грошово-кредитних відносин в Україні / Ю. Аносова // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. – 2006. – № 2. – С. 88–90.
6. Антонов А. Державне регулювання використання природно-ресурсного потенціалу розвитку курортно-оздоровчих територій / А. Антонов // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 84–86.
7. Антонов А. Теоретичні проблеми державного регулювання природокористування в Україні / А. Антонов // Агросвіт. – 2008. – № 3. – С. 39–44.
8. Атаманова Ю. Структура національної інноваційної системи як методологічна основа формування державної інноваційної політики / Ю. Атаманова // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3. – С. 214–224.
9. Ахмедова О. О. Державне регулювання економічних відносин: теоретичні підходи та практичний досвід / О. О. Ахмедова // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2009. – № 2. – С. 14–17.
10. Базилевич В. Д. Макроекономіка : підручник / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик. – Київ : Знання, 2007. – 678 с. – С. 541–596.
11. Баклан О. До класифікації функцій державного регулювання в економічній сфері / О. Баклан // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 7. – С. 34–37.
12. Бакум І. В. Аналіз особливостей інвестиційної політики України / І. В. Бакум // Економіка та держава. – 2010. – № 12. – С. 135–137.
13. Балджи М. Концептуальні підходи до удосконалення державного регулювання природокористуванням та його застосування в Одеській області / М. Балджи // Економіст. – 2008. – № 11. – С. 41–43.
14. Балджи М. Шляхи вдосконалення державного регулювання природокористування / М. Балджи // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 26–34.

15. Бедь В. В. Фінанси : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В. В. Бедь, Ю. М. Когут. – Київ : МАУП, 2004. – 168 с. – С. 16–25.
16. Белейченко Н. Г. Напрями вдосконалення інвестиційної політики в Україні / Н. Г. Белейченко // Університетські наукові записки. – 2008. – № 4. – С. 404–409.
17. Богдан Ю. М. Внутрішні функції унітарної держави та особливості їх здійснення / Ю. М. Богдан // Імперативи розвитку України в умовах глобалізації: II Міжнародна навчально-наукова конференція (м. Чернігів, 4–5 червня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2010. – 275 с. – С. 78–79.
18. Бойко Л. М. Регулювання як функція державного управління: теоретичні аспекти / Л. М. Бойко // Вісник аграрної науки. – 2009. – №9. – С. 75–77.
19. Братаніч Б. Зростання регулюючих функцій держави та соціальний маркетинг / Б. Братаніч // Персонал. – 2005. – № 3. – С. 75–78.
20. Булах Т. М. Державне регулювання соціального розвитку села / Т. М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 115–119.
21. Науково-технічна політика в суспільному господарстві / В. Булгаков, Д. Войтюк та ін. // Вісник аграрної науки. – 2007. – №3. – С. 5–10.
22. Буркальцева Д. Удосконалення кредитно-грошових відносин / Д. Буркальцева // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2008. – № 2. – С. 22–26.
23. Бутенко О. Формування державної інноваційної політики / О. Бутенко // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 1. – С. 21–24.
24. Вишницька О. І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2009. – № 2. – С. 51–58.
25. Воронов М. П. Державне регулювання розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва : досвід України та ЄС / М. П. Воронов, І. В. Дихнич // Статистика України. – 2011. – № 2. – С. 88–92.
26. Гайдабрус А. О. Інноваційна політика держави в постіндустріальному розвитку України. Вибір концепції / А. О. Гайдабрус // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2009. – № 2. – С. 41–45.
27. Гайдук В. А. Грошово-кредитна політика як чинник впливу на конкурентоспроможність національної економіки / В. А. Гайдук // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 12. – С. 21–23.
28. Галиця І. Державне регулювання в умовах ринкових відносин / І. Галиця // Економіка України. – 2002. – №6. – С. 52–58.
29. Ганзюк С. М. Методика визначення пріоритетних напрямів у контексті державної інноваційної політики / С. М. Ганзюк // Економіка та держава. – 2010. – № 11. – С. 69–70.

30. Гашков С. Методичні підходи до здійснення контролю фінансового забезпечення соціальної політики держави / С. Гашков // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 4. – С. 28–33.
31. Гелухова Н. Сучасні тенденції грошово-кредитної політики України / Н. Гелухова, А. Пелех // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – № 1. – С. 41–44.
32. Говорушко Т. Особливості механізму державного регулювання ефективності розвитку малого підприємництва в харчовій промисловості України / Т. Говорушко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 77–83.
33. Регіональна економіка та природокористування / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Поздняков, П. О. Черномаз; за ред. А. П. Голікова : навч. посібник. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 352 с.
34. Горбулін В. Про деякі проблеми фінансового і бюджетного прогнозування в умовах перехідної економіки / В. Горбулін, М. Михайлович, І. Сергієнко // Економіка України. – 1997. – № 2. – С. 31–39.
35. Гордієнко О. Проблеми вдосконалення правового регулювання індивідуального підприємництва / О. Гордієнко // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 14–17.
36. Горник В. Г. Грошово-кредитна політика як чинник впливу на конкурентоспроможність національної економіки / В. Г. Горник // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 93–95.
37. Горник В. Г. Сутність державної промислово-інноваційної політики / В. Г. Горник // Інвестиції : практика та досвід. – 2010. – № 21. – С. 62–65.
38. Гринів Л. С. Національна економіка : навч. посібник / Л. С. Гринів, М. В. Кігурчак. – Львів : Магнолія. – 2006, 2009. – 464 с.
39. Грицак М. Розвиток та проблеми правового регулювання малого підприємництва в Україні / М. Грицак // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – № 1. – С. 48–52.
40. Гудзинський О. Д. Державна політика інноваційного розвитку національної економіки / О.Д. Гудзинський, П. В. Іванюта // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 18. – С. 98–100.
41. Дацій Н. В. Стратегії розвитку інвестиційної політики держави / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 15. – С. 8–11.
42. Дацій Н. В. Формування нової інноваційної політики / Н. В. Дацій // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – №20. – С. 19–22.
43. Дегтяр О. Напрями вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання розвитку малого підприємництва / О. Дегтяр // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 81–83.
44. Державне регулювання економіки. Тексти лекцій (для студентів усіх форм навчання спеціальностей 6.050100 – Економіка підприємства, Облік і аудит / Авт. : О. А. Шекшуєв, Є. П. Данильченко, І. А. Островський, К. О. Кожокіна. – Харків : ХНАМГ. 2008 – 120 с.

45. Державне регулювання економіки : навч. посібник / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та інші. – Вид. 3-тє, без змін. – Київ : КНЕУ, 2006. – 440 с.
46. Дешко А. Система стратегічного управління соціальним та економічним розвитком України / А. Дешко, А. Слівак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4. – С. 42–46.
47. Дешко Л. Державне регулювання системи цін на лікарські засоби в Україні / Л. Дешко // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 10. – С. 109–112.
48. Диба М. Регулювання та його основні функції в економічній системі / М. Диба // Маркетинг в Україні. – 2004. – № 1. – С. 41–44.
49. Теоретико-методологічні основи господарського регулювання в сучасній економічній системі / М. Диба, А. Ягодка, Л. Дзюбенко // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 42–47.
50. Диба О. Інвестиційна політика в стимулюванні економічного розвитку / О. Диба, В. Левицька // Ринок цінних паперів. – 2011. – № 5–6. – С. 29–34.
51. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 2 вид., перероб. і доп. – Київ : Знання-Прес, 2002. – 214 с.
52. Добровольська В. Прогнозування і планування як засоби державного регулювання господарської діяльності / В. Добровольська // Право України. – 2009. – №8. – С. 94–98.
53. Дронова А. Ю. Основні аспекти державного регулювання цін на ринку нафтопродуктів України / А. Ю. Дронова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 5. – С. 83–89.
54. Дубас Р. Економіка природокористування : навч. посібник / Р. Дубас.. – вид. 2-е, стереотип. – Київ : КНТ, 2009. – 448 с.
55. Дубіщев В. П. Зміст політики регіонального соціально-економічного розвитку / В. П. Дубіщев // Економіка і регіон. – 2011. – № 1. – С. 30–36.
56. Дуков А. Особливості механізму регулювання грошово-кредитної політики / А. Дуков // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2007. – № 3. – С. 277–281.
57. Економічна теорія : політекономія : підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – Київ : Знання-Прес, 2004. – 615 с. – С.459–477.
58. Єщенко П. С. Структурно-інвестиційна політика / П. С. Єщенко // Економіка для всіх. – Київ : Вища школа, 2009. – 477 с. – Гл. 23. – С. 387–408.
59. Жадан О. В. Державне регулювання якості в Україні : стан і проблеми / О. В. Жадан, А. С. Калмикова // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2011. – № 1. – С. 35–42.
60. Заблоцький Б. Ф. Національна економіка : підручник / Б. Ф. Заблоцький. – Львів : Новий світ. – 2000, 2009. – 582 с.

61. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 25. – С. 195–207.
62. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 75.
63. Захарова О. Особливості державного регулювання цін на продовольчу продукцію в Україні / О. Захарова // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5. – С. 158–161.
64. Зборовська О. М. Теоретичні концепції матеріальної основи державного регулювання економіки / О. М. Зборовська // Економіка та держава. – 2009. – № 8. – С. 5–7.
65. Зінов'єв Ф. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Ф. Зінов'єв, Ю. Цтомик // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2007. – № 2. – С. 106–108.
66. Зоряна З. Становлення Національного банку України як головного суб'єкта грошово-кредитного регулювання / З. Зоряна // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 162–166.
67. Іващенко А. Роль і функції держави у формуванні ринкової економіки / А. Іващенко // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 41–47.
68. Іващенко Л. Ефективність науково-технічної політики в Україні / Л. Іващенко // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 63–66.
69. Ізюмська В. Реалізація державної інноваційної політики в Україні / В. Ізюмська // Економіка та держава. – 2007. – № 12. – С. 58–60.
70. Ільяшенко В. А. Формування державної соціальної політики України / В. А. Ільяшенко // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. – № 1. – С. 192–197.
71. Калина А. В. Стимулювання інноваційної політики: проблеми та шляхи вирішення / А. В. Калина // Зовнішня торгівля. – 2007. – № 1. – С. 138–146.
72. Кахович О. О. Особливості формування структурно-інвестиційної політики України / О. О. Кахович // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 178–180.
73. Кахович О. О. Підвищення ефективності реалізації структурно-інвестиційної політики / О. О. Кахович // Інвестиції: практика та досвід.. – 2010. – № 3. – С. 7–10.
74. Кирилюк Ю. В. Державне регулювання економіки : опорний конспект лекцій / Ю. В. Кирилюк. – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 144 с.
75. Клименко Н. С. Особливості державного регулювання націоналізації підприємств / Н. С. Клименко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 2. – С. 48–52.
76. Коваль О. П. Деякі аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 80–87.

77. Коврига О. Державна підтримка інститутів соціальної політики в регіонах / О. Коврига // Економіка та держава. – 2009. – №1. – С. 88–89.
78. Козубенко Л. Д. Проблеми державної підтримки інноваційної політики України та шляхи їх вирішення / Л. Д. Козубенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №7. – С. 101–104.
79. Коліжук О. Світові інтеграційні процеси та їх вплив на державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / О. Коліжук // Економіка та держава. – 2008. – № 12. – С. 98–101.
80. Кондрашов О. Реформування регіональної економічної політики: завдання та напрями підвищення її дієвості / О. Кондрашов // Економіка та держава. – 2007. – № 7. – С. 74–76.
81. Корецький М. Теоретико-методологічні засади державного регулювання економічних відносин у сфері природокористування в сучасних умовах суспільного розвитку України / М. Корецький // Економіст. – 2011. – № 4. – С. 23–25.
82. Крейдич І. Проблеми формування та реалізації інвестиційної політики / І. Крейдич // Економіка та держава. – 2007. – № 10. – С. 17–19.
83. Кремпова Н. Л. Формування фінансової стратегії соціально-економічного розвитку регіонів / Н. Л. Кремпова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – № 5. – С. 200–204.
84. Крупін В. Є. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств / В. Є. Крупін // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 114–120.
85. Кузик О. В. Макроекономіка : навч. посібник. – Львів : Інтелект-Захід, 2007. – 167 с. – С. 100–108.
86. Курило С. В. Інвестиційна політика, її сутність і роль у сучасних умовах / С. В. Курило // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2009. – №2. – С. 109–111.
87. Кухарська Н. Специфіка грошово-кредитного регулювання в Україні / Н. Кухарська // Економіст. – 2009. – № 3. – С. 55–57.
88. Куценко В. Стратегія соціальної парадигми сталого розвитку / В. Куценко, О. Гаращук // Економіст. – 2011. – № 4. – С.10–13.
89. Лавроненко В. О. Визначення ефективності соціальної політики держави в сучасних умовах / В. О. Лавроненко // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2011. – № 1. – С.241–247.
90. Лавроненко В. О. Реалізація державної соціальної політики України / В. О. Лавроненко // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. – № 2. – С. 200–204.
91. Ластовецький А. Зміст і спрямування державного регулювання підприємництва за умов перехідної економіки в Україні / А. Ластовецький // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 5. – С. 125–129.
92. Лебедева О. Структурна політика держави: сутність і особливості її реалізації / О. Лебедева // Вісник Донецького національного університету. – 2008. – № 3. – С.89–95.

93. Литвин Ю.О. Концепція захисної функції соціальної політики держави / Ю. О. Литвин // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11. – С. 99–102.
94. Лишиленко В.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник. – Київ : ЦУЛ, 2006. – 324 с. – С. 288–303.
95. Лопушняк Г. С. Правові аспекти державного регулювання соціальної політики в Україні / Г. С. Лопушняк // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. – № 3. – С. 192–199.
96. Лоцихін О. Теоретико-правові основи економічних функцій держави / О. Лоцихін // Наше право. – 2008. – № 3. – С. 9–15.
97. Лук'яшко П. О. Державне регулювання продовольчого комплексу регіону [текст] : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / П. О. Лук'яшко. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2010. – 297 с. – Гл. 1. – С. 11–81.
98. Лукінов І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду / І. Лукінов // Економіка України. – 1998. – № 5. – С. 8–11.
99. Любімов В. І. Механізм державного програмування інвестиційно–інноваційних процесів в економіці України / В. І. Любімов // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 9. – С. 35–37.
100. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: навч. посібник / За ред. Л. І. Воротиної. – Київ : СУФІСМБ, 2001. – 306 с. – С. 20–41.
101. Мамутов В. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції / В. Мамутов // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 59–66.
102. Регіональна економіка [текст] : навч. посібник / З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів та ін. – Львів : «Магнолія – 2006», 2011. – 639 с. – Гл. 5–6. – С. 111–157.
103. Матвієнко В. Я. Прогностика: прогнозування соціальних та економічних процесів : навч. посібник / В. Я. Матвієнко. – Київ : Українські пропілеї, 2000. – 480 с. – С. 281–342.
104. Меленюк В. О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В. О. Меленюк // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2009. – № 1. – С. 126–132.
105. Мехтієв Е. О. Використання програмування для оптимізації прибутку банків в умовах державного регулювання / Е. О. Мехтієв // Економіка та держава. – 2011. – № 3. – С. 98–100.
106. Михасюк І. Р. Державне регулювання економіки : підручник / І. Р. Михасюк. – Львів : «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО «В. М. Піча», 2006. – 220 с.
107. Мінченко М. В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів / М. В. Мінченко. – Суми : Університетська книга, 2004. – 442 с.

108. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посібник. – Вид. 2-ге, виправ. і доп. / С. В. Мочерний, Я. С. Мочерна. – Київ : Знання, 2007. – 684 с. – С. 435–468.
109. Мошенський С. Моделі державного регулювання діяльності фінансових установ / С. Мошенський // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 89–98.
110. Надюк З. Державне регулювання ціноутворення на ринку медичних послуг в Україні / З. Надюк // Економіка та держава. – 2008. – № 5. – С. 64–67.
111. Національна економіка: навч. посібник / Л. О. Петкова, Р. Ф. Пустовійт, А. О. Ходжаян [та ін.]; За заг. ред. проф. Л. О. Петкової. – Київ : МП «Леся», 2009. – 288 с.
112. Никифоров А. Є. Промислова політика : навч. посібник / А. Є. Никифоров. – Київ : КНЕУ, 2002. – 306 с. – Гл. 3. – С. 164–192.
113. Ніконенко У. Вплив інструментів грошово-кредитної політики на стан грошово-кредитного ринку / У. Ніконенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 52–57.
114. Основи бізнесу : навч. посібник / Я. С. Ларіна, С. В. Мочерний, В. М. Фомішина, С. І. Чеботар. – Київ : Академія, 2009. – 382 с. – Гл. 5. – С. 326–383.
115. Павлючков Д. Б. Сучасний стан та перспективи змін грошово-кредитної політики України / Д. Б. Павлючков, О. М. Дахно // Економіка і регіон. – 2011. – № 3. – С. 102–106.
116. Пельтек Л. В. Формування єдиної науково-технічної політики як умова економічного зростання і розвитку промисловості регіонів / Л. В. Пельтек // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 22. – С. 90–93.
117. Пенькова О. Г. Методологічні засади стратегії соціально-економічного розвитку / О. Г. Пенькова // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 48–55.
118. Петришина Н. Функції держави в економічних системах / Н. Петришина // Банківська справа. – 2007. – № 2. – С. 67–82.
119. Петровська І. Л. Державна інноваційна політика як складова економічного розвитку України / І. Л. Петровська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 12. – С. 105–108.
120. Петрушевська В. В. Складові фінансової політики в системі державного регулювання економіки України / В. В. Петрушевська // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2012. – № 2. – С. 100–104.
121. Пищуліна О. М. Соціальна політика як інтегральна функція соціальної держави / О. М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 110–114.
122. Пісьмаченко Л. Особливості державного регулювання та контролю зовнішньоекономічних транзитних операцій / Л. Пісьмаченко // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 58–61.

123. Плескач В. Л. Методологічні засади державного регулювання фінансово-економічного розвитку / В. Л. Плескач, А. В. Кулик // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 27–35.
124. Площик М. В. Історичний аспект розвитку державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / М. В. Площик // Агросвіт. – 2011. – № 13–14. – С. 47–50.
125. Плужников І. Інформаційно–аналітичне забезпечення прогнозування і планування бюджетної політики держави / І. Плужников // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 9. – С. 56–58.
126. Погорєлова Н. Роль та перспективи грошово–кредитної політики в регулюванні сучасної економіки України / Н. Погорєлова // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2007. – № 4. – С. 197–200.
127. Погребняк М. Механізм удосконалення системи державного регулювання економіки України на основі науково–методичних засад індикативного планування / М. Погребняк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 10. – С. 26–29.
128. Подцерковний О. П. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації та фінансової кризи / О.П. Подцерковний, В. В. Чайковська // Митна справа. – 2009. – № 2. – С. 75–80.
129. Покатаєв П. С. Будівельна галузь як об'єкт державного регулювання / П. С. Покатаєв // Держава та регіони. Серія «Державне управління» – 2010. – № 4. – С. 83–86.
130. Попова А. Підсумки та напрями інвестиційної політики в Україні / А. Попова, В. Попов // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 35–42.
131. Попрозман Н. Регулювання функціонування соціально–економічних процесів / Н. Попрозман // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 18–22.
132. Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку і складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 р. // Голос України. – 2003. – 29 квітня.
133. Прогнозування і розробка програм : методичні рекомендації / За ред. Беседіна В. Ф. – Київ : Науковий світ, 2000. – 468 с.
134. Простотіна С. Формування сучасної політики регіонального економічного розвитку: досвід високорозвинених країн / С. Простотіна // Економіка і регіон. – 2008. – № 2. – С. 65–67.
135. Рабцун Н. Державне регулювання фондового ринку України : сучасний стан та перспективи розвитку / Н. Рабцун // Ринок цінних паперів. – 2011. – № 5–6. – С. 43–46.
136. Ушинець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг : теорія та практика : підручник / В. П. Ушинець-Ходаківська, О. І. Вихор, О. А. Лятамбор. – Київ : Кондор, 2009. – 480 с. – Гл. 1. – С. 15–56.

137. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посібник / Є. П. Качан, Т. Є. Царик, Д. В. Ткач та ін.; за ред. Є. П. Качана. – Київ : Видавничий дім «Юридична книга», 2005. – 704 с.
138. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку економіки України» від 04.10.2006р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – С. 119–126.
139. Руденко З. Основні принципи ефективного грошово-кредитного регулювання економіки держави / З. Руденко // Регіональна економіка. – 2008. – № 1. – С. 152–160.
140. Рудий Є. Державне регулювання цін у торгівлі / Є. Рудий // Все про бухгалтерський облік. – 2006. – № 97. – С. 11–14.
141. Рудкевич І. В. Напрямок державної соціальної політики України в сучасних умовах / І. В. Рудкевич // Економіка та держава. – 2010. – № 6. – С.103–105.
142. Савицький О. Державне регулювання малого підприємництва / О. Савицький // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 7–8. – С.12–15.
143. Савченко В. Ф. Держава і регіон: регулювання соціально-економічного розвитку : в трьох книгах / В. Ф. Савченко. – Київ : Знання, 1999. – 1117 с.
144. Савченко В. Ф. Інвестиційні можливості банківської системи та проблеми їх ефективного використання в державі і регіоні / В. Ф.Савченко // Регіональні перспективи. – 2000. – № 5. – С. 30–33.
145. Савченко В. Ф. Методичні вказівки щодо вивчення дисципліни «Державне регулювання економіки» для студентів усіх спеціальностей усіх форм навчання / В. Ф. Савченко. – Чернігів, 2008. – 44 с.
146. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник / В. Ф.Савченко. – Київ : Знання, 2011. – 309 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
147. Савченко В. Ф. Програмне регулювання соціально-економічного розвитку на регіональному рівні : монографія / В. Ф. Савченко. – Чернігів : КП «Чернігівські обереги», 2007. – 516 с.
148. Савченко В. Ф. Регіональна економіка [текст] : навч. посібник / В. Ф. Савченко. – Київ : Кондор, 2012. – 338с. – Гл. 1.5–1.6. – С. 71–102.
149. Савченко В. Ф. Аналіз показників розвитку системи оподаткування в Україні / В. Ф. Савченко, А. Ф. Лось // Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю.Кондратюка. – 2011. – № 3 (30). – С. 71–76.
150. Савченко В. Ф. Основні шляхи вирівнювання платіжного балансу України / В. Ф. Савченко, М. О. Омеляненко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 4. – С. 6–15.
151. Самарічева Т. А. Державне регулювання ціноутворення на продукцію молокопереробних підприємств / Т. А. Самарічева // Університетські наукові записки. – 2011. – № 3. – С. 477–482.
152. Самуэльсон П. Экономика: В 2-х т. / П. Самуэльсон. – М. : НПОАллон ВНИИСИ. 1992. – 661 с.

153. Скрябіна Д. С. Реформування інституціональних засад державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України / Д. С. Скрябіна // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2010. – № 3. – С. 109–114.
154. Скрябіна Д. С. Теоретичні основи державного регулювання ЗЕД : дефініції, механізми та ознаки / Д. С. Скрябіна // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2011. – № 3. – С. 76–83.
155. Соболева Г. Г. Система цілей регіональної стратегії соціально-економічного розвитку / Г. Г. Соболева, О. Г. Балог // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 5. – С. 52–56.
156. Соколовська А. Економічна функція держави та особливості її виконання в Україні / А. Соколовська // Економіка України. – 2008. – № 3. – С. 20–33.
157. Сокур М. І. Удосконалення економічного механізму природокористування у промисловості / М. І. Сокур, П. Є. Гаврилов // Економіка і регіон. – 2009. – № 2. – С. 32–36.
158. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією О. Г. Осауленка. – Київ : ТОВ «Август Трейд». – 2011. – 559 с.
159. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навч. посібник / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000 – 315 с.
160. Стефанюк І. Теоретико-методологічні засади застосування контролінгу в системі державного регулювання економіки / І. Стефанюк // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 149–156.
161. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки : навч. посібник / Д. М. Стеченко. – Київ : Знання, 2007. – 271 с. – С. 87–97.
162. Стеченко Д. М. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Д. М. Стеченко // Державне регулювання економіки [Текст]: навч. посібник. – Київ : МАУП, 2000. – 172 с. – С. 122–124.
163. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб., 2-е вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2002. – 374 с.
164. Стороженко Л. О. Організаційно-управлінські аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств будівельного комплексу / Л. О. Стороженко // Економіка та держава. – 2006. – № 5. – С. 80–82.
165. Сторонянська І. Оцінка асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів України та обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики / І. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 101–111.
166. Таранюк К. В. Розвиток фінансового механізму екологобалансованого розвитку регіону / К. В. Таранюк // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2009. – № 2. – С. 120–125.
167. Темиргалієв Р. І. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в регіоні / Р. І. Темиргалієв // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 10. – С. 58–60.

168. Терещенко В. Л. Інноваційна політика України як основа соціально-економічного розвитку / В. Л. Терещенко // Економіка і регіон. – 2010. – № 2. – С. 207–210.
169. Тихомиров О. До проблеми розуміння функцій сучасної держави / О. Тихомиров // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 1. – С. 72–75.
170. Точилін В. Напрями удосконалення державного регулювання цін (тарифів) на продукцію суб'єктів природних монополій / В. Точилін, В. Венгер // Економіст. – 2006. – № 9. – С. 33–35.
171. Тригуб О. Механізм використання іпотечних цінних паперів як інструмент регулювання грошово-кредитного ринку / О. Тригуб // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 4. – С. 92–94.
172. Трохимченко М. Інвестиції в системі регіональної політики збалансованого соціально-економічного розвитку / М. Трохимченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12. – С. 85–92.
173. Трускалова О. Основні напрями державного регулювання цін на ринку яловичини / О. Трускалова // Агросвіт. – 2008. – № 20. – С. 30–35.
174. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / За ред. Ю. Г. Рубана. – Київ : НІСД, 2007. – 537 с. – С. 226–309.
175. Ухваткін Д. Л. Інноваційна діяльність як фундамент розвитку промисловості України / Д. Л. Ухваткін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6 (62). – С. 54–61.
176. Ушинець-Ходаківська В. П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В. П. Ушинець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 238–247.
177. Фінанси : навч. посібник / За ред. В. І. Оспіщева. – Київ : Знання, 2006. – 415 с. – С. 47–66.
178. Фіщук О. Удосконалення державного регулювання підприємництва за рівнями управління // О. Фіщук // Підприємництво: проблеми становлення та функціонування. Вип. 1. – Житомир : Парк, 2001. – 143 с. – С. 32–34.
179. Халецька А. А. Соціальна політика як ключовий чинник у діяльності соціально-орієнтованої держави / А. А. Халецька // Інвестиції : практика та досвід. – 2010. – № 5. – С. 71–74.
180. Халецька А. А. Теоретичні основи формування цілісної системи державного регулювання соціальної сфери / А. А. Халецька // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 61–63.
181. Цигилик І. І. Внутрішній економічний механізм і прогнозування, регулювання та планування в його системі / І. І. Цигилик, О. М. Морицян, В. Ф. Морицян // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 1. – С. 7–12.
182. Цьомик Ю. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності / Ю. Цьомик // Дні науки : збірник тез доповідей: В 3т. / Гуманітарний університет «ЗІДМУ», 27–28 жовтня 2005 р. – Запоріжжя : ЗІДМУ, 2005. – 331 с. – С. 42–44.

183. Черчик Л. Напрями державного регулювання сфери рекреаційного природокористування / Л. Черчик // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 49–52.
184. Чечель О. М. Основні стратегічні пріоритети інноваційної складової економічної політики держави / О. М. Чечель // Економіка та держава. – 2011. – № 1. – С. 118–120.
185. Державне регулювання економіки : навч. посібник – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – Київ : КНЕУ, 2004. – 440 с.
186. Чорна Л. Теоретичні засади механізму державного регулювання роздрібних цін / Л. Чорна // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 4. – С. 73–76.
187. Шваб Л. І. Економіка підприємства : навч. посібник. – Вид. 4-те. / Л. І. Шваб. – Київ : Каравела, 2007. – 583 с. – С. 299–336.
188. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : підручник. – Київ : Знання, 2008. – 462 с. – Гл. 12. – С. 338–359.
189. Шевченко С. Ю. Теоретико–методологічна оцінка можливостей і напрямів державного регулювання тарифів на залізничному транспорті / С. Ю. Шевченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 2. – С. 80–85.
190. Шекшуєв О. А. Державне регулювання економіки. Тексти лекцій для студентів усіх форм навчання спеціальностей 6.050100 – «Економіка підприємства», «Облік і аудит» / О. А. Шекшуєв, Є. П. Данильченко, І. А. Островський, К. О. Кожокіна. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 120 с.
191. Шкляр Т. Поняття та класифікація правових форм реалізації економічної функції держави / Т. Шкляр // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 12. – С. 127–130.
192. Шостак С. В. Зарубіжний досвід державного регулювання природокористування й охорони навколишнього природного середовища / С. В. Шостак // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2011. – № 2. – С. 82–86.
193. Юшина С. І. Генеза правового статусу органу виконавчої влади, який здійснює державне регулювання зовнішньоекономічною діяльністю в Україні / С. І. Юшина // Зовнішня торгівля. – 2009. – № 5. – С. 100–105.
194. Яременко О. Л. Методи оцінки сталого соціально-економічного розвитку як атрибут реалізації регіональної політики / О. Л. Яременко, М. М. Наркізов // Зовнішня торгівля. – 2011. – № 5. – С. 72–76.
195. Яценко А. В. Формування інвестиційної політики зі стратегічних позицій розвитку України / А. В. Яценко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 8. – С. 12–17.

Навчальне видання

ДЄГТЯР Олег Андрійович

«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ»

*(для студентів бакалавріату всіх форм навчання
спеціальностей 073 – Менеджмент,
281 – Публічне управління та адміністрування)*

Відповідальний за випуск *М. К. Гнатенко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2017, поз. 224Л

Підп. до друку 27.09.2017 Формат 60 x 84/16
Друк на ризографі Ум. друк. арк. 6,4
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.